

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**KIRGIZİSTAN'IN TARİH MÜFREDATINDA İLK
SOVYET DÖNEMİ**

YAVUZ SELİM SALMAN

**TARİH ANABİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ BİLİM DALI**

ARALIK 2021

KIRGIZİSTAN'IN TARİH MÜFREDATINDA İLK SOVYET DÖNEMİ

Yavuz Selim SALMAN

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

ARALIK 2021

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Yavuz Selim SALMAN

22.12.2021

KIRGIZİSTAN’IN TARİH MÜFREDATINDA İLK SOVYET DÖNEMİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Yavuz Selim SALMAN

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Aralık 2021

ÖZET

Bu çalışmada, Kırgızistan tarihi hakkında incelenen kitaplarda adlandırıldığı üzere İlk Sovyet döneminin (Bolşeviklerin iktidarı ele geçirdikleri 1917 yılından 2. Dünya Savaşı’na girdikleri 1941’e kadarki dönem) bağımsızlık öncesi ve sonrasında okullarda okutulan Kırgız tarih kitaplarında nasıl ele alındığı incelenmiştir. Farklı yıllarda basılıp bu dönemi işleyen kitaplar karşılaştırmalı olarak incelenerek aynı meseleleri ele alış biçimlerindeki farklılıklar ve benzerlikler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bilim Kodu : 111302
Anahtar Kelimeler : Tarih Yazımı, Kırgızistan, Tarih Müfredatı
Sayfa Adedi : 169
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Varis ÇAKAN

THE FIRST SOVIET PERIOD IN THE HISTORY CURCICULUM OF KYRGYZSTAN

(M.S. Thesis)

Yavuz Selim SALMAN

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

December 2021

ABSTRACT

In this study, it was examined how the First Soviet period, as it is called in the books on the history of Kyrgyzstan, (the period from 1917, when the Bolsheviks seized power, to 1941, when they entered the Second World War) was discussed in the Kyrgyz history books, which have been taught before and after independence at schools. The differences and similarities in explanation the same issues have been tried to be determined by examining comparatively the books published in different years that have subjects on this period.

Science Code : 111302
Key Words : Historiography, Kyrgyzstan, Curciculum of History
Page Number : 169
Supervisor : Prof. Dr. Varis ÇAKAN

TEŞEKKÜR

Tarihe merakı olan ve bu merakını şahsi okumalarıyla besleyen bir mühendis olarak tarihle olan meşguliyetimi akademik mecraya taşımak istediğimde alan dışı öğrenciye açık kapı bırakan Gazi Üniversitesi Genel Türk Tarihi Bilim Dalı'nda bu imkânı buldum. Yüksek lisans öğrenimi sürecinde yetiştirilmem ve bu tezin meydana gelmesinde emekleri geçen insanlara teşekkür borç bilirim. Bilhassa tez tanışmanım Prof. Dr. Varis Çakan'a müteşekkirim. Danışmanlık ve rehberlik hususunda sarf ettikleri emeklerinin yanı sıra daima üzerimde hissettiğim desteklerinin hakkını teslim etmeliyim. Bunu alelade bir söz olarak değil hakikaten söylüyorum. Çünkü lisans mezuniyetim tarih alanından hatta yakın bir alandan dahi olmadığı hâlde tarihten yüksek lisans programına başvurduğumda karşılaşmayı beklediğim ön yargıları görmedim. Bilakis bilimsel hazırlık ve yüksek lisans eğitimim boyunca daima hocamın teşvikini gördüm. Ayrıca tez çalışmalarım esnasında yardımlarını benden esirgemeyen eşim Zıynat Hanım'a teşekkür ederim. Kendisi de yakın zamanda yüksek lisans tezi yazdığından tavsiyeleri benim için oldukça faydalı oldu.

ÖNSÖZ

Çalışmamızda, incelediğimiz ders kitaplarında adlandırıldığı üzere İlk Sovyet döneminin (Bolşeviklerin iktidarı ele geçirdikleri 1917 yılından 2. Dünya Savaşı'na girdikleri 1941 yılına kadarki dönem) Sovyetler Birliği ve bağımsızlık dönemlerinde okutulan Kırgızistan tarihi ders kitaplarında nasıl ele alındığını inceleyeceğiz. Farklı yıllarda basılıp bu dönemi işleyen kitapları karşılaştırmalı olarak inceleyerek aynı meseleleri ele alış biçimlerindeki farklılıkları ve benzerlikleri tespit etmeye çalışacağız. Bunu okul kitapları yani devletin resmî müfredatı üzerinden yaparak siyasal yapı ile tarih yazımı arasındaki ilişkileri belirlemeye gayret edeceğiz.

Tez üç bölümden oluşacaktır. Birinci bölümde bizi böyle bir çalışmaya sevk eden tarih yazımı ve düşüncesi üzerine olan fikirlerimizi ifade ettikten sonra genel hatlarıyla Sovyet tarih yazımının özelliklerine değinmeyi müteakip Sovyet dönemi Kırgız tarih yazımının kalıpları üzerinde duracağız.

İkinci bölümde okullardaki tarih kitaplarına yani tezimizin ana kaynaklarına geçeceğiz. Burada kitaplardaki ilgili bölümlerin içeriklerini özetleyeceğiz veya doğrudan aktaracağız. Evvela kitaplarda yer alan metni yorum yapmadan mümkün olduğunca açık bir şekilde göz önüne sermeye çalışacağız.

Üçüncü bölümde ise kitapları karşılaştıracğız. Konuları ele alış tarzlarında ciddi değışiklikler olup olmadığını gözlemleyeceğiz. Benzerlikleri de takip edeceğiz ve bunları sonuç kısmında belirteceğiz.

Çalışmamızda tasavvur ettiğimiz hacim itibariyle Sovyet ve bağımsızlık dönemlerinden geniş kapsamlı birer kaynağı esas alarak bunları tamamıyla aktarıp diğerkaynakları ise bunlarla olan benzerlikleri ve farklılıkları itibariyle inceleyeceğiz.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	v
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM-BİR ARAÇ OLARAK TARİH.....	7
1.1. Tarih	7
1.1.1. Tarihin Değişkenliği.....	7
1.1.2. Tarih Hangi Zaman Aittir?.....	9
1.1.3. Okul Müfredatı Olarak Tarih	10
1.2. Sovyet Tarihçiliğinin Hususiyetleri	11
1.2.1. Tarih Bilimine Verilen Önem	11
1.2.2. Merkeziyetçilik	13
1.2.3. Sansür.....	15
1.2.4. İdeolojik-Politik Yapısı ve Buna Uyuma Mecburiyeti	18
1.3. Sovyet Dönemi Kırgız Tarih Yazımının Ana Hatları	20
İKİNCİ BÖLÜM-KAYNAKLARIN MUHTEVASI.....	27
2.1. Sovyet Dönemi Kitapları	27
2.1.1. 1957 Basımı Kitap.....	27
2.1.1.1. Çeviri Metni	27
2.2. Bağımsızlık Sonrası Kitaplar	66
2.2.1. Beşinci Sınıf Kitabı (2000)	66

2.2.1.1. Aktarım Metni	66
2.2.2. Dokuzuncu Sınıf Kitabı (1998).....	80
2.2.2.1. Aktarım Metni	81
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM-FARKLILIKLAR	115
3.1. Kolektifleştirme Konusundaki Dönemsel Farklılıklar.....	116
3.2. 30'lu Yıllardaki Kitlesele Baskı-Kıyım Meselesine Dair Dönemsel Farklılıklar	119
3.3. Basmacılık Hareketine Dair Dönemsel Farklılıklar.....	126
3.4. Örnek Olarak 2000 ve 2009 Yıllarında Basılan Beşinci Sınıf Kitaplarının Mukayesesi	134
3.4.1. Aktarım Metni.....	138
SONUÇ.....	147
KAYNAKLAR	153
EKLER.....	157
ÖZGEÇMİŞ.....	169

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar**Açıklamalar**

ÇEKA	Bütün Rusya'da Sabotaja Karşı Olağanüstü Komisyon
ESER	Sosyalist Devrimci Parti mensubu
NKVD	İç İşleri Halk Komiserliği
ÖSSC	Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
SBKP	Sovyetler Birliği Komünist Partisi
SSC	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

GİRİŞ

Tarih yazımının yalnızca bilimsel bir meşguliyetten ibaret olduğunu söyleyemeyiz. Ona bilimsel merak ve alakadan başka gaye ve hedefler yüklenebilmektedir. Dolayısıyla tarihin yazılma işi de onu yapana göre şekillenebilmektedir. Geçmişte olanlar saf gerçekliği ile yaşandığı zamanın içinde kalmamaktadır. Onu düşünenlerin zihninde tekrar tekrar canlanmaktadır. Bu dirilişlerin her biri birbirinden farklı olabilir. Bu ona hayat veren zihnin kendisiyle alakalıdır. Dolayısıyla zihnin gelişiminde etkili olan her türlü çevresel faktör tarihî olanın düşünülmesine tesir edebilmektedir. Önemli çevresel faktörlerden biri, belki de en önemlisi eğitimidir. Eğitim algılarımızı, telakkilerimizi şekillendirir. Okul müfredatı olarak tarihin ayrıca bir önemi bulunmaktadır: Devletin görüşünü yansıtmak. Devletlerin vatandaşlarını belli bir değerler manzumesine göre yetiştirmesi olağan bir durumdur. Devlet-millet-vatan-vatandaş bağlarını güçlendirmek için belki de en çok müracaat edilen saha tarihtir. Devletlerin orta öğretimde bulunan genç vatandaşlarına belli değerler, kabuller ve doğrular çerçevesinde tarih öğretmesi ve bunu benimsetmesi ve buna aidat hissettirmek istemesi muhtemeldir.

Tarih müfredatlarının konusu geçmiştir fakat bugüne yönelik yapılan değerlendirmeleri ve göreceli hakikatleri barındırabilir. Çünkü tarih sadece geçmişin meselesi olarak bırakılmamaktadır. Onun ele alınmasında bugüne hitap eden bir yön vardır. Dolayısıyla günün şartları tarihin değerlendirilme vakıası üzerinde etkili olabilmektedir. Ülkede meydana gelen siyasi ve sosyal değişimler tarihinin yazılışını da değiştirebilmektedir. Günün şartları politikaları şekillendirirken politikalar da tarihi şekillendirebilmektedir. Çünkü tarih ideolojik ve politik gayelerin kullanımına açık durumdadır. Belli bir sistem içindeki iktidar değişimleri dahi politik-ideolojik ekseninde kaymaya sebep olabilir ve dolayısıyla tarihin yeniden değerlendirilmesi ihtiyacını ortaya çıkarabilir. Sadece ülkenin yönetiminde belli bir zümrenin egemen olmasıyla meydana gelen bir değişikliği düşünmemek lazım. Toplumsal bir zihin dönüşümü de sebep olabilir. Gerçi toplumsal dönüşümleri genellikle de sosyal, siyasal ve ekonomik unsurlar tetiklemektedir. Tabii şüana kadar bahsettiğimiz bu değişken tarihten bilimsel tarihi tenzih ediyoruz. Kastedilen pragmatik yani öğretici-faydacı tarihtir. Tarihin faydacı yönünden birinci bölümde bahsedeceğiz.

Yukarıda bahsedilen düşünceden hareketle tez konusu olarak tarih müfredatı-tarih yazımına yönelik çalışmaya karar verdik. Merakımızın celbetmesiyle mekân olarak Türkistan coğrafyasını tercih ettik. Sovyet ardılı Türk cumhuriyetlerinin bu konuya elverişli olduğunu düşündük. Önemli bir kırılma noktaları vardı: Bağımsızlık. Bağımsızlık çok ciddi değişim ve dönüşümlerin tahrik unsuru olabilmektedir. Tabii her şeyin değiştiğini, farklılaştığını söylemek mümkün olmaz. Geçmişin bir mirası vardır. O miras bugün olduğumuz şeyin bir parçasıdır. Orta Asya Türk cumhuriyetleri için aynı şeyi söyleyebiliriz. İyisiyle kötüsüyle Rus hâkimiyeti tarihlerinin çok önemli bir bileşenidir. Hem Çarlık hem Sovyet Rusya'nın uzun bir dönem parçası olmuşlardır. Tabii değişim, köklere, geçmişe, mirasa bağlı da olsa değişim kaçınılmazdır. Biz de tez çalışmamızda bu değişimi takip etmek istiyoruz. Tabii bütün Orta Asya cumhuriyetlerini ele almak bu çalışmanın çok üzerinde olacaktır. Tezi bir ülkeyle sınırlandırmanın uygun olacağını düşündük. Şahsen kaynaklara daha kolay ulaşma şartlarına ve kaynaklar üzerinde daha rahat çalışma imkânına sahip olduğumuzdan bu ülkeyi Kırgızistan olarak belirledik. Bu noktada bu ülke üzerinde yapacağımız çalışmanın neticesinde ulaşılabilecek olgu ve kanaatlerin diğerleri için teşmil edilebileceği düşüncesi uyanmamalıdır. Benzerlikler ve ortaklıklar olabilir. Fakat her birinin kendine mahsus özellikleri de olabilir. Bunları mukayeseli olarak çalışıp benzer ve farklı yönlerini ortaya koymak ve sebeplerini irdelemek faydalı bir iş olacaktır. Fakat bu, mevcut çalışmamızın maksadını çok aşacaktır. Gelecekte çalışmak üzere bu düşüncüyü muhafaza ediyoruz. Ülkeyi belirledikten sonra iş bir zaman aralığı belirlemeye geldi. Öncelikle bağımsızlığın kendisi Sovyetler Birliği ile alakalı olduğundan Sovyet dönemine odaklandık. Sovyet döneminin Çarlık dönemine nispeten bugünkü Orta Asya toplumlarının ve ülkelerinin şekillenmesinde ve hatta oluşmasında çok daha büyük etkilerinin olduğu malumdur. Orta Asya'da Sovyet mirasının çok daha derin ve canlı olduğunu düşünüyoruz. Sovyet dönemine odaklandıktan sonra bu dönemi de sınırlandırmak istedik. Çünkü bütün bir dönem de bu çalışmanın hedeflenen hacmini aşacaktı ve odaklanmak istediğimiz meselelere daha az yer ayıracaktık. Bütün bu dönemin başlangıcına, ilk Sovyet dönemine baktık. Buraya bakmaktaki sebep köklü değişimlere sahne olan sürecin başlangıcını teşkil etmesi, büyük sosyal-siyasal ve ekonomik dönüşümlerin buraya köklenmesi ve büyük oranda burada şekillenmesidir.

Sovyetlerin iktidara geldiği 1917 yılından, 2. Dünya Savaşı'na girdikleri 1941 yılına kadarki bu ilk Sovyet dönemi birçok çetrefilli ve tartışmalı meseleyi muhtevindir. Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesi, ceditçilik, basmacılık, kolhozlaştırma, katliamlar gibi meseleler, bu dönemin dikkat çeken vakaları arasındadır. Bugünkü Orta Asya cumhuriyetlerinin temellerinin 1920'li ve 30'lu yıllardaki idari yapılanmaların neticesinde atıldığını düşündüğümüzde bu dönemin önemi daha da artmaktadır. İlk Sovyet dönemi günümüz Orta Asya ülkelerinin çok önemli bir varlık bileşenidir. Bugünkü sosyal ve siyasal bünyelerinde bu dönemin mühim bir payının olduğunu düşünüyoruz. Bu gibi hususiyetleri bu dönemi tez konumuz için cazip kılmıştır. Tabii dönemin kendisini değil, bağımsızlık öncesinde ve sonrasındaki Kırgızistan tarihi ders kitaplarının resmî penceresinden nasıl görüldüğünü inceleyeceğiz. Bağımsızlık öncesi ve sonrasındaki değişimler üzerinde duracağız. Sonraki sayfalarda bahsedeceğimiz üzere Sovyet tarih yazımının belirli ideolojik ve politik kalıpları bulunmaktadır. Bağımsızlık gibi çok önemli bir siyasal olgunun bu kalıpları belli bir düzeyde parçalayacağı gayet tabiidir. Fakat belli kalıpların var olmaya devam edeceği de tabiidir. Sovyetler zamanındaki bu döneme dair yaklaşımı bu dönemde yazılan tarih ders kitaplarından göreceğiz. Kırgız SSC Tarihi kitaplarının basılmaya başladığı Kruşçev döneminden başlayarak (1957 basımı) Brejnev dönemi (1971 basımı) ve Gorbaçov, yani dağılma dönemi (1991) olmak üzere üç dönemden birer kitap üzerinde inceleme yapacağız. Ayrıca kaynaklar üzerinde belirli bir dönemi inceleyeceğimizden daha geniş kapsamlı bir görünüş için Sovyet tarih yazımının hususiyetleri ve Sovyet dönemi Kırgız tarih yazımının kalıplarını ilgili eserlerden, makalelerden istifade ederek belirteceğiz. Bu hususta Sovyet literatürünün sağladığı kolaylıktan faydalanmayı umuyoruz. Merkezîyetçi yapısı, ideolojik ve politik çerçeveleri, ön doğruları gibi özelliklerinin literatürde bütünlük ve uyumluluk sağlayacağını düşünebiliriz. Bu konuya ileride değineceğiz. Çalışmamız İlk Sovyet döneminin Sovyetler Birliği ve bağımsızlık yıllarındaki algılanışı ve değerlendirilmesini takip etmek amacıyla. Böylece yıllar içinde değerlendirmelerde değişimler olup olmadığı, varsa bunların nasıl ve ne yönde olduğunu belirlemek niyetindeyiz. Akabinde bulgularımız neticesinde hasıl olan kanaatlerimizi ifade edeceğiz.

Takip işini ders kitapları, yani devletin resmî müfredatı üzerinden yapacağız. Özel teşebbüslere değinmeyeceğiz. Tabii olarak bir konuda bütün bir ülkenin mutabık olması

mümkün değildir. Özel çalışmalar açısından bir meseleye dair birçok görüş ortaya çıkabilir. Biz ise devlet tarafından ifade edilen veya uygun görülen bakış açısına odaklanmak istiyoruz. Tarih yazımı ile politik müessese arasındaki ilişkinin buradan daha iyi görüleceğini düşünüyoruz.

Tezimizle başlıkları birbirine yakın fakat muhteva ve mahiyet itibariyle farklı bir tez çalışması bulunmaktadır (Mira Yıldız, Kırgızistan'da lise tarih müfredatı ve ders kitapları, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2004). Bu tezde Kırgız tarih kitapları konu edilse de pedagojik açıdan yani şekil, sunuş, nitelik vs. itibariyle kitapların uygun olup olmadığı değerlendirilmektedir. Tezimizle kesişim noktaları çok azdır. Çalıştığımız alanda genel olarak Sovyet ardılı Türk cumhuriyetlerindeki tarih yazımı üzerine çalışmalarını Yunus Emre Gürbüz dikkat çekmektedir. Kendisinin makale ve bildirileri tarih yazımı konusunda Türk cumhuriyetlerine genel bir bakış imkânı sunduğundan dolayı çalışmamız için faydalı olmuştur. Kırgızistan özelinde ise Kırgız tarih yazımına ilişkin Kırgız araştırmacıların makaleleri de görüş açımızı genişletmek açısından yararlı olmuştur. Ülkemizde bu alanda yeterince çalışma olduğunu söyleyemeyiz. Yukarıda zikrettiğimiz üzere kimi araştırmacıların çalışmaları olsa da yapılacak daha çok işin olduğu görünmektedir. Bu alanın araştırmacılar için nispeten bakir fakat mümbit bir alan olduğunu düşünüyoruz. Aynı zamanda çalışılmasının elzem olduğuna kaniyiz. Sovyet ardılı Türk cumhuriyetlerindeki tarih yazımına eğilmek bu cumhuriyetleri anlayabilmek için önemli kaynaklar sunacaktır. Bu itibarla tezimizin alana naçizane bir katkı sağlayacağına inanıyoruz.

Çalışmamızda bağımsızlık öncesinde Kruşçev, Brejnev ve Gorbaçov dönemlerinde basılan ders kitaplarını, bağımsızlık sonrasında ise yine farklı dönemlerden ders kitaplarını kaynak aldık. Bağımsızlık sonrası Kırgız tarih müfredatında İlk Sovyet döneminden beşinci, dokuzuncu ve on birinci sınıf kitaplarında bahsedilmektedir. Beşinci sınıf kitabında hadiseler tarihe giriş mahiyetinde, kısa ve hikâye tarzında anlatılmaktadır. Dokuzuncu sınıf kitapları bu dönemin en geniş anlatıldığı kitaplardır. Birkaç seneye yayılan tarih müfredatında Kırgızistan'ın modern tarihi bu sene işlenmektedir. Onuncu ve on birinci sınıflarda tarih başlangıçtan mevcut zamana kadar iki senelik müfredatla tekrar okutulmaktadır. Dolayısıyla Sovyet dönemi on birinci sınıf kitabında tekrar okutulmaktadır. İlgili dönemin

kitaptaki hacmi dokuzuncu sınıftakine göre daha azdır. Biz çalışmamızda diğerleri arasında hacmi en geniş olan dokuzuncu sınıf kitaplarını esas kaynak olarak kullanacağız. 1990'lı yıllarda, 2000'li yıllarda ve 2010'lu yıllarda basılan kitapları inceleyerek aynı mevzulara dair farklı yıllarda yapılan değerlendirmeleri inceleyeceğiz. Böylece bağımsızlığı takip eden yıllarda, bu döneme ilişkin resmî yaklaşımda değişiklik olup olmadığı, varsa bu değişikliğin mahiyetini tespit etmeye çalışacağız.

BİRİNCİ BÖLÜM - BİR ARAÇ OLARAK TARİH

1.1. Tarih¹

1.1.1. Tarihin Değişkenliği

Yüzyıllar boyunca tarihin birçok değişik tanımı yapıla gelmiştir. İnceleme alanının ne olduğu, kimlerin faaliyetlerini konu edindiği, zaman mefhumun neresinde bulunduğu, hangi vasitalardan yararlandığı, araştırmalarını nasıl yaptığı, faydasının ne olduğu gibi çeşitli sorulara cevap teşkil eden tarih tarifleri bulunmaktadır. Tarifi yapanın anlayışına göre bunlar değişmektedir. Kimine göre siyaset ve savaşlardan ibarettir kimine göre sosyal ve iktisadidir; kimi tarihte ulusların çatışmasını görür kimi sınıf çatışmaları; kimine göre tarihin konusu büyük adamların faaliyetleridir kimine göre toplumların; kimi tarihi geçmişte görür kimi geleceğin inşasında; kimine göre tarih yalnız vesikayla yapılır kimine göre sezgiyle... Tarihi meydana getirenin ne olduğu da tartışıla gelmiştir. Kimine göre tarihi meydana getiren unsur insan faaliyetleridir kimine göre insanın müdahil olamadığı ilahi kuvvetlerin tecellisidir; kimine göre tarihin kaynağı doğadır kimine göre akıl... Tarihin zamanı dahi bu çeşitlilikten nasibi almıştır. Kimine göre tarihin zamanı döngüseldir, tekerrür eder durur;

---

¹ Bu kısımda, mevcut tez konusunun seçilmesinde etkili olan düşüncelerimiz ana hatlarıyla ifade edilmiştir. Metnin bütünlüğü açısından alıntılama usulü tatbik edilmemiştir. Konuya ilişkin düşüncelerimizin derli toplu bir şekilde sunulması amaçlanmıştır. Tabii bu düşüncelerin ve satırların meydana gelmesinde tarih metodolojisi ve felsefesi ve kimi tarihçilerin hayat hikâyelerine dair okuduğumuz eserler doğrudan etkili olmuştur. Hatta tarih müfredatı-tarih yazımı üzerine bir tez konusunun seçimi bu eserlerin okunması neticesinde olmuştur. Yani böyle bir tez konusu seçildiği için bu eserler okunmamış, bilakis bu eserler okunduğu için böyle bir tez konusu seçilmiştir. Bu sebeple bunları zikretmek gerekir: Ahmet Şimşek-Ali Satan (hazırlayanlar), Millî Tarihin İnşası, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2011; Arnold Toynbee, Tarih Bilinci, Bateş Yayınları, İstanbul, 1978; Bernard Lewis, Tarih Notları Bir Orta Doğu Tarihçisinin Notları, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2014; Ch.V.Langlois-Ch.Seignobos, Tarih Tetkiklerine Giriş, çev. Galip Ataç, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2010; Ekrem Memiş, Tarih Metodolojisi, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2014; Esra Danacıoğlu, Geçmişin İzleri Yanbaşımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010; Francis Fukuyama, Tarihin Sonu mu?, der. Mustafa Aydın-Ertan Özensel, Vadi Yayınları, Ankara, 2003; George G.Iggers, Yirminci Yüzyılda Tarihyazımı Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003; Gülçin Çandarlıoğlu, Tarih Metodu, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2003; Halil İnalçık, Tarihçilerin Kutbu, söyleşi: Emine Çaykara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005; İlber Ortaylı, Zaman Kaybolmaz, söyleşi: Nilgün Uysal, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006; John Tosh, Tarihin Peşinde, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008; Marc Bloch, Tarih Savunusu veya Tarihçilik Mesleği, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013; Mark T.Gilderhus, Tarih ve Tarihçiler Tarih Yazıcılığına Giriş, Birleşik Yayınevi, Ankara, 2011; Mübahat S.Kütükoğlu, Tarih Araştırmalarında Usul, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 1998; P.Burke-M.Bloch-L.Febvre vd.,Tarih ve Tarihçi Annales Okulu İzinde, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2007; R.G.Collingwood, Tarih Tasarımı, Ara Yayıncılık, İstanbul, 1990; Salih Özbaran, Tarih Tarihçi ve Toplum Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005; Zeki Velidi Togan, Tarihte Usûl, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1985.

kimi tarihi düz bir çizgi üzerinde görür, ya çizgi hep bir ilerlemedir ve sonunda insan ideal dünyaya ulaşacaktır ya da çizgi hep bir gerilemedir ve altın çağ geride kalmıştır; kimine göre zaman göreceli ve çok katmanlıdır... Hatta tarihin kendisi tartışmaların konusu olmuştur. Kimine göre geçmişi bilmenin imkânı yoktur, dolayısıyla tarih yoktur; kimine göre tarih bilim değildir; kimine göre doğa bilimlerine yaklaştığı nispette bilimdir; kimine göre tarihten matematik misali genel kanunlar ve formüller çıkarmak mümkündür; kimine göre tarih dilin mahsulüdür, edebiyattır; kimine göre mevcut hâliyle bir bilimdir; kimine göre bilimden de öte bir şeydir... Anlaşılan tarihin ne olduğu, neden meydana geldiği, neyle ve nasıl işgal ettiğine dair herkesin fikir birliğine varması mümkün değildir. Zaten bu mesele üzerinde durmak istemiyoruz. Yalnızca tarihin kendisinin dahi bunca farklı düşünceyi hamil olduğunu belirtmek istedik. Hâl böyleyken tarihin konusu olan olayların ve olguların birçok görüş ve düşüncelere sahne olması kaçınılmazdır.

Kaldı ki tarih oldukça geniş kitlelerin yorumuna açık bulunmaktadır. Tarih sadece tarihçilerin söz söylediği bir alan değildir. Sosyal bilimlerin her dalından uzmanların girebileceği bir sahadır ki bunların tarih yazımı ve düşünüşü üzerinde derin etkileri olmuştur. Tarih yalnız akademik ve uzman çevrelerin de inisiyatifinde değildir. Gündelik hayatın hemen her anında birçok insan tarafından tarihe dair mevzular konuşulurken genellikle kimseye tarih hakkında konuşma ehliyeti sorulmaz. Hemen herkes tarihe ilişkin bir şeyler ifade edebilir. Hayatın her sahasında karşımıza çıkan tarih kaçınılmaz olarak sadece bilim sahasının içinde kalamamaktadır. Meselelerde görüşleri doğrulamak, haklılık kazanmak, meşruiyet sağlamak gibi maksatlar için bilim dışı da olsa oldukça kullanışlı bir vasıta olmak tarihin mukadderatıdır. Bu konuya aşağıda değineceğiz.

Tüm bu yazdıklarımızdan tarafımızca tarihin belirsiz, muğlak, tayin edilemeyen, doğruluğa yaklaşamayan bir uğraş olduğunun düşünülmesi gibi bir sonuç çıkmamalıdır. Maksudumuz tarihî mevzuların kişiden kişiye, toplumdaki topluma, mekândan mekâna, zamandan zamana nasıl değişiklik arz ettiğini ve daima değişim içinde olacağını belirtmektir. Nitekim tez konumuz da bu değişim olgusuyla alakalıdır. Tarih, araştırmacı, muhakemeci, mukayeseci, kanıtlayıcı, tespit, tayin ve teyit edici vasıflarıyla elbette sosyal bir bilimdir.

Bilim laboratuvarından ibaret değildir. Bilim dışı kullanıma açık olması da tarihin bilim vasfını ortadan kaldırmaz. Metodoloji ve uzmanlık bunun için vardır.

1.1.2. Tarih Hangi Zamana Aittir?

Tarih geçmişte olan olayları inceler. Fakat tarih sadece geçmişin içinde midir? Geçmişte kalıp bize uzaklardan bakmakta mıdır? Sanırım böyle olduğunu söyleyemeyiz. Tarih genel olarak geçmişin bilimi olarak bilinmekle beraber şimdiye temas eden bir yöne sahiptir. Tarihi geçmişin şimdinin içinde tahayyül etmek mecburiyetindedir. Geçmiş, onu şimdiki zamanın içinden tasvir eden zihnin kendisiyle temas etmek, onun içinde var olmak durumundadır. Bu itibarla tarih yalnızca geçmişin içinde kalan bir düşünüş değildir. Mahiyeti itibarıyla geçmiş ve şimdiyle beraber var olmaktadır.

Tarihsel düşünüş geçmişten şimdiye ulaşır, fakat geleceğe uğramaz. Tabii bu durum tarihin soyut düşünüşü itibarıyla böyledir. Tarihe ilişkin düşüncenin sadece felsefi bir temelde kaldığını söyleyemeyiz. Tarih salt felsefi akılda geçmişe ilişkin şeylerin şimdinin içindeki düşünüşü olabilir fakat canlı bir sosyal bünyenin temel yapı taşlarından biri olarak geçmiş, şimdi ve gelecek ilişkisine yerleştirilmekten kendini kurtaramaz. Bu itibarla tarih tabiatı icabı “ne olduğu” sorusuna cevap ararken bunun yanı sıra “ne olması gerektiği ve ne olacağı” soruların da muhatabı durumunda kalabilmektedir. Onu kullananların “ne olması gerektiği” sorusuna verdikleri cevaba göre “ne olduğu” sorusuna verilen cevaplar değişebilmektedir. Buradaki cevap farklılıklarından kastımız tarihî meselelere dair bilim ve dürüstlük temelinde ortaya konulan görüşlerin çeşitliliği değildir. Bunlar tarih biliminin hususiyeti ve zenginliğidir. Kastedilen bilim dışı bir kullanımın aracı olarak cevapların değişkenliğidir. Tarih bilim dışılığın istismarına açık durumdadır. İstenen cevapları vermesi için tarih tahrif edilebilir, çarpıtılabilir ve yalancı şahitliğe sevk edilebilir. Bilimsel bir inceleme bunları tespit edip ipliğini pazara çıkarabilir. Fakat kaç alıcısı olur? Metodolojiyle kılı kırk yarararak yapılan bir değerlendirme, milyonlara seslenen bir siyaset kürsüsünden politik doğrulama veya suçlama aracı olarak yapılan üstünkörü bir değerlendirmenin yanında duyulmaz olabilir. Politik görüşler, sosyal hareketler, ideolojiler gibi “ne olması gerektiği” sorusuna cevapları olan tasavvurlar tarihi yararlı bir referans olarak addedebilir, onu cevaplarının haklılığı ve doğruluğu, karşıtlarının ise haksızlığı ve yanlışlığını göstermek

maksadıyla kullanabilirler. Ön yargının ve kanaatin, olumlamanın ve olumsuzlamanın, yüceltmenin ve aşağılamanın, anlaşmanın ve anlaşmazlığın, düşmanlığın ve dostluğun, ayrılığın ve birlikteliğin, çatışmanın ve ittifakın, hülasa insanların ve toplulukların birbirleriyle olan ilişkilerin tayin edilmesinde tarihe önemli bir rol biçilebilir. Tarih bu rolleri üstlenmekten imtina edememektedir. Çünkü onu beşeriyetten tecrit edemeyiz. Tarih insanla beraber var olmuştur ve onunla varlığını sürdürecektir. Hâliyle tarihi insanla paralel düşünmek icap eder. Kimi güvenilir kimi güvenilmez; kimi dürüst kimi yalancı; kimi bilgiye ve mantığa dayalı kimi bilgiden ve mantıktan mahrum... Burada önemli olan dürüstlük ve bilim düsturlarına ne kadar riayet edildiğini hesaba katmaktadır.

“Ne olacağı” sorusuna cevap arayışında tarihi daha çok “tarihin ışığıyla geleceği aydınlatmak”, “tarihin verdiği güçle geleceği inşa etmek” gibi yaklaşımlarda görmek mümkündür. Esasında bu “ne olması gerektiğine” ilişkin cevapların gelecek tasavvurudur. Arzu, hayal ve temennilerin tarihe söylenmesidir. Gerçi tarihten doğrudan geleceğin bilgisinin çıkarılma çabaları olmamış değildir. Hatta bu gibi yaklaşımların oldukça popüler olduğu ve dünya siyasetini etkilediği vakidir. Daha çok tarihin çizgisel boyutta ilerlediği ve insanlığın ideal dünyaya ulaştığı bir tarih anlayışıdır bu. Buna göre tarih belli evrelerden geçip nihai bir evreye ulaşacaktır. Bu evre kimine göre akıl çağıdır kimine göre insanlığın kapitalizmden sonra ulaşacağı sosyalist evredir. Esasında böyle bir anlayış tarihe bir son belirlemedir. Bu sonu gelecekte görenler olduğu gibi şimdiki zamanın içinde görenler de olmuştur. Nihayetinde bunlar kehanete varan anlayışlardır. Gelecek bilgisi tarihin iştigal mevzuu değildir.

1.1.3. Okul Müfredatı Olarak Tarih

Devletler vatandaşlarını yetiştirirken onları belli değerler çerçevesinde yetiştirirler. Tarih bu değerler manzumesinin önemli bir bileşenini oluşturur. Devletlerin vatandaşları ile olan bağlarının sağlamlaştırılmasında devlet, vatan, toplum ve birey kaynaşmasını vurgulayan tarih öğretisinin önemli bir yeri vardır. Geçmiş bilgisi etnisite, inanç ve vatan mensubiyeti, sosyal ve siyasi bağlılıkların tayininde belirleyici bir rol oynayabilmektedir. Birey kendini geçmişe ilişkin bilgilerinin içinde bir yere konumlandırarak bir topluma mensup, bir vatana ait ve bir devlete bağlı hissedebilir. Bu münasebetle hiç görmediği insanlar ile yakınlık

hissedebilir ve onlarla benzer duygu ve fikirleri paylaştığını düşünebilir. Burada vatandaşlık olgusu devreye girmektedir ve devletlerin varlıklarının mihenk taşı olarak vatandaşlara ihtiyacı vardır. Bu itibarla devletlerin tarihin faydacı yönüne el atmaları kaçınılmazdır. Tarih birey, toplum, vatan ve devlet ilişkilerinin belirlenmesi ve sıkılaştırılmasının bir vasıtası olmanın yanı sıra yeni ilişkilerin yaratılması ve mevcut olanların dönüştürülmesi maksadıyla da kullanılabilir. Okullarda okutulan tarih müfredatı, bilgilerin değişmesi ve genişlemesi bakımından yenileştirilebilir ve geliştirilebilir. Fakat değişimler sadece bu minvalde olmayabilir. Ülkede yaşanan önemli siyasi ve sosyal değişimler de tarih müfredatını doğrudan etkileyebilir. Daha rutin bir iş olarak iktidar değişimleri dahi tarih müfredatında değişikliklere yol açabilir. Tarih müfredatı ülkedeki sosyal, siyasi, dinî, kültürel ve ideolojik iklimin etkisine açıktır. Netice itibariyle tarihe ilişkin pragmatist ve öğretici bir yaklaşım vardır ve belki de bu bilimsel yaklaşımdan daha yaygın olarak kullanılmaktadır.

1.2. Sovyet Tarihçiliğinin Hususiyetleri

1.2.1. Tarih Bilimine Verilen Önem

Sovyetler Birliği'nde tarih bilimine özel bir önem atfedildiğini söylemek mümkündür. Yukarıda bahsedildiği gibi ideolojik bir devlet için tarih oldukça önemli bir vasıta. Nitekim bu manada tarihin önemi Sovyetlerin önde gelen adamlarının ifadelerinde yer almıştır. 20'li yıllarda ve 30'ların başında Sovyet tarih biliminin başında bulunan Pokrovski² 8 Aralık 1930 tarihli Komünistler Akademisi Tarih Enstitüsü'nün parti toplantısında tarih alanındaki mücadelenin partinin esas hattı için yürütülen mücadele ve tarihin siyasi mücadelede büyük bir silah olup diğerlerine nazaran önemli bir siyaset bilimi olduğunu ifade etmiştir (Ağayev, 2006, 83). Burada tarih biliminin araçsallaştırılması söz konusudur. Sovyetlerde tarihe politik ve ideolojik tasavvurlara temel oluşturmak gibi bir görev verildiği görülmektedir.³ Ağayev, Sovyet tarihçisinin Marksist-Leninist metodolojiyle silahlandığını ifade ederken silah kavramının gelişigüzel kullanılmadığını, Sovyet sisteminin diğer sistemlerle mücadelesinde tarihi önemli bir silah olarak gördüğünü ve kullandığını belirtmektedir (Ağayev, 2016, 156). Sovyetler Birliği Komünist Partisi programında resmî

---

² Kısa bilgi için bkz. Ağayev, 2006, dn.260.

³ Ayrıntı için bkz. Özdemir, s.142-44.

toplantılarda beyan edildiği üzere tarih biliminin özel bir yeri bulunmaktaydı (Ağayev, 2016, 158).

Tarihin etkin bir şekilde kullanılması için tarih öğretimin yaygınlaştırılması gerekir. 1934 yılında Halk Komiserliği Sovyeti ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin kararıyla tüm üniversitelerde tarih bölümünün kurulduğu ve faaliyete geçtiği, bu yıldan itibaren Sovyetler Birliği'ne bağlı tüm cumhuriyetlerde tarih bölümleri olmayan veya önceden açılıp kapatılmış olan üniversitelerde tarih bölümlerinin açılmaya başladığını okumaktayız (Ağayev, 2006, 134).⁴ Önem verilen bir alana mali kaynak sağlama konusunda cömert olunması gerektiği akla gelmektedir. Nitekim Çorotegin'in ifadelerinde Sovyet dönemi boyunca çoğu tarih araştırmasının mali olarak devlet tarafından önemli ölçüde desteklendiğini görmekteyiz (Tchoroev, 367).

İlgi gösterilen bir bilime rağbet olması beklenir. Ağayev tarihçilik mesleğinin seçilmesinde şahsi ilgiden başka Sovyet toplumunda tarihçiye verilen önemin de rolünün bulunduğunu belirtmektedir. Tarihçilerin önemli yönetim kademelerine geldiği yönündeki düşüncenin 1950'lerde halk arasında yayılmaya başladığı ve bu düşüncenin Sovyetlerin son yıllarında da devam ettiği ve hatta Sovyetler dağıldıktan sonra da bu durumun devam ettiğinin görüldüğü ifade edilmektedir (Ağayev, 2016, s.161-62). Tarihçiye verilen önem konusunda 2. Dünya Savaşı'nda tarihçilerin savaşa yakın yerlerden daha güvenli yerlere nakledilmesi gibi örnekleri görebiliyoruz (A. Kara, s.15). Bağımsızlık sonrasındaki durumla karşılaştırmak da faydalı olacaktır. Damira Umetbaeva'nın bağımsızlık sonrası Kırgız tarih öğretiminde Sovyet geçmişine dair müfredatın resmî ve tarih öğretmenlerinin kişisel bakışlarını incelediği makalesinde tarih öğretmenleriyle yapılan röportajlar neticesinde elde edilen tespitler ifade edilmektedir. Buna göre konuşulan neredeyse bütün öğretmenlerin geçmişte daha yüksek sosyal ve ekonomik statüde olduklarından bahisle Sovyet Birliği'nin nostaljisi içinde oldukları belirtilmektedir (Umetbaeva, 90-91). Sovyet ideolojisinin makbul bir tarihe ve onu yazacak olan tarihçiye ihtiyacı vardır. Tabii bu durumda tarihçilerin her

---

⁴ Abdulvahap Kara makalesinde mezkûr pasajı kullanırken ayrıca bu kararın eski nesil tarihçiler temizlendikten veya sindirildikten sonra alındığını ifade etmektedir: Bkz. A. Kara, s.13.

zaman selamet içinde bulduklarını söyleyemeyiz. Sovyet rejiminde tarihçilik, bu mesleği icra edenler için tehlikeli bir meslek olabilmektedir. Bu konuya aşağıda değineceğiz.

1.2.2. Merkeziyetçilik

Merkezce önem verilen ve mali olarak desteklenen bir mecranın yine merkez tarafından yönetimine dikkat edildiğini düşünebiliriz. Çorotegin, tarih çalışmalarının devlet tarafından mali olarak desteklendiğini belirtirken bunun yanı sıra merkezî olarak planlanan ve tayin edilen çalışmaların, kişisel teşebbüsle yazılan kitaplara göre basılma şansının daha yüksek olduğunu ifade etmektedir (Tchoroev, 367). Yani kişisel çabayla yapılan bir işin her zaman bir ürüne dönüştüğünü söyleyemeyiz. Merkezin mali desteğinin ötesinde onayına ihtiyaç vardı. Bu onay günün şartlarına göre değişebilmekteydi. Makbul olan değişen şartlar dolayısıyla cürüm hâline gelebilirdi. Bu hususta Kazak tarihçi Bekmakhanov örnek verebilir. A. Kara Bekmakhanov'un 19. yüzyılda Çarlık Rusya'ya karşı güçlü bir isyan hareketine öncülük yapan Kazak Hanı Kenesarı hakkında rejimin isteği doğrultusunda 2. Dünya Savaşı'nda, yani Stalin'in askerlere cesaret ve ruh vermesi maksadıyla Ekim Devrimi öncesindeki millî kahramanların göklere çıkarılmasını istediği zaman yazmaya başladığını fakat bu doktora tezini tamamladıktan sonra tarihçinin 25 yıllık Sibiryâ sürgünüyle sonuçlanan bir baskıya maruz kaldığını ifade etmektedir. Çünkü savaş sonunda Stalin daha öncesinde kendisinin teşvik ettiği millî kahramanları yüceltme işini kısıtlarken savaşın kazanılmasında Rus halkını öne çıkarmaya ve övmeye başlamıştı. Böylece yönetimin istekleri doğrultusunda 1941'de Kenesarı Han hakkında hazırlamaya başladığı doktora tezi 1947 yılında tamamlandığı zaman rejimin istekleriyle çatışır hâle gelmişti. A. Kara Bekmakhanov'un suçunun Sovyet ideolojisine aykırı olmak değil, bu ideolojinin değişim hızına ayak uyduramamak olduğunu yazmaktadır (A. Kara, 11).⁵ Gürbüz'ün ifadelerinde görmekteyiz ki Rusları dostluk içindeki büyük birader olarak düşünmek, Sovyet tarih yazımında ve SSCB'nin bütün uyruklarının tarih kitaplarında genel bir eğilimdi (Gürbüz, 2013a, 18).

---

⁵ Ayrıntı için bkz. A. Kara, 15-20.

Tarih biliminde Sovyet merkeziyetçiliğine örnek olarak bir Kırgız tarihçi olan Çorotegin'in Sovyetler döneminde Kırgız tarihinin kaynaklarını araştırma imkânlarına yönelik ifadeleri verilebilir. Eski, orta zaman ve modern öncesi Kırgız tarihi için başlıca kaynaklar çeşitli Doğu dillerinde yazılmıştır. Fakat Sovyet dönemi boyunca Kırgızistan'daki herhangi bir üniversitede şarkiyat araştırmaları fakültesi açılmasına izin verilmedi. Çünkü bu konu SSCB'nin güçlü bir şekilde merkezleştirilmiş akademik sistemi içinde Moskova ve Leningrad'a (Petersburg) tahsis edilmişti. Şarkiyatçı olarak birkaç Kırgız uzman Moskova, Leningrad veya Taşkent'ten mezun edildi. Ancak 1991 yılında Kırgız Devlet Üniversitesi'nde (Bugün Cusup Balasagin Kırgız Millî Üniversitesi) tarih fakültesinin bir dalı olarak ilk şarkiyat araştırmaları bölümü kuruldu (Tchoroev, 366). Benzer durumu arşiv konusunda da görmek mümkündür. Sovyetler Birliği'nde arşiv belgelerinin ağırlıklı olarak Moskova ve Leningrad'da yani merkezde toplanmasının taşradaki tarihçilerin şikâyetlerine sebep olduğunu Ağayev'in satırlarında okumaktayız. Orta Asyalı tarihçilerin Moskova'daki bilimsel bir toplantıda dile getirdiği şikâyetleri şöyle nakletmektedir: "Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin Orta Asya bölümünün arşivi Moskova'da korunduğundan bu durum Orta Asya'da yaşayan, araştırmalar yapan bilim adamları için çetinlikler doğurmaktadır" (Ağayev, 2016, 165).

Sovyet merkeziyetçiliğinde merkezin durumunun yalnız eğitim ve kaynakların toplanma yeri olmakla ibaret kalmayacağını düşünebiliriz. Ağayev Sovyet tarihçisinin konu seçiminde pek bağımsız olmadığını, Sovyetler Birliği Devlet Planlama Komitesi, akademi ve benzer kuruluşların konuyu belirlediğini yazmaktadır. Onun ifadelerinde öncelikle seçilen konunun Sovyet ideolojisindeki yeri, önemi, gerekli olup olmadığının incelendiği ve konuların SBKP merkezindeki ideoloji şubesinde karara bağlandığını görmekteyiz (Ağayev, 2016, 162-63).

Tarih bilimindeki bu hususiyeti diğer disiplinlere de teşmil etmek mümkündür. Sovyet Birliği bünyesindeki halkların siyasi kaderi üzerinde de etkili olan Sovyet etnografya teorilerine dair incelemeleri olan Olivier Roy Stalin'in 1913'te yayımlanan Marksizm ve Ulusal Sorun adlı kitabının kaynaklık ettiği bir görüşün Sovyet üniversite sisteminin hiyerarşik ve merkeziyetçi yapısı nedeniyle Sovyet etnografyasının düsturu olduğunu belirtir (Roy, 162).

Cumhuriyetler özelinde de tüm bilim ve kültür kuvvetlerini birleştiren akademik merkezler mevcut olmuştur (Hasanoğlu, 321).

Böyle bir merkeziyetçiliğin avantajlı bir tarafın bulunduğunu da söylemeliyiz: Terim ve kavram birliği. Bu durumun bilhassa Sovyet dönemini araştıranlar için kolaylık sağlayacağını düşünebiliriz. Terim ve kavramların standartlaştırıldığı, birbiriyle uyumlu yayınları takip etmek nispeten rahat olabilir.⁶ Wixman'ın ifade ettiği gibi bir araştırmacı bir ansiklopedi ve başka bir kaynağı kullandığında burada yazılanların resmî görüşü veya yayının basıldığı zamandaki yorumlamayı bir dereceye kadar yansıttığını belirtebilir (Wixman, 18-19).

1.2.3. Sansür

Kontrol mekanizmasının önemli bir ayağını sansür oluşturmaktadır. Yayınların uygun olduğundan emin olunması gerekirdi. Bunun için çeşitli kurulların kurulduğunu okumaktayız. Tillet'in ifadelerinde 1930'lu yılların ortasından itibaren ders kitapları ve araştırma eserlerinin kabul edilebilir yorumlar üretmek için birlikte çalışan tarihçi ekiplerinin tümü tarafından hazırlandığını görmekteyiz. Taslak metinler geniş çapta okunuyor ve eleştiriliyordu. Bazen bu iş bizzat parti bürokratlarınca yapılıyordu (Tillet, IX). Gürbüz, bütün Sovyet cumhuriyetleri için tarih kitaplarının ortak olduğu ve bu kitapların tarihî gelişmeleri Rus tarihinin bakış açısına göre takip ettiklerini ifade etmektedir (Gürbüz, 2013a, 16). Sovyetlerde tarih çalışmasının rahatsız edici olduğunu, kaynakların ve gerçeklerin araştırılmasında bile politik sansürün devreye girdiğini ifade eden Roy, bu sebeple tarihsel çalışmaların sınırlı kaldığını ve eski dönemlerle ilgilenildiğini belirtmektedir (Roy, 117). Tillet'in bahsettiği eliminasyon işinden Roy da bahsetmektedir: *"SSCB'de sansürün her türlü basılı metin üzerindeki mutlak denetimi yeni nesillerin sadece okumalarına izin verilen metinlere ulaşabilmelerini sağlıyordu"* (Roy, 120). Belge ve eserlerin basımı konusundaki Sovyet tutumuna dair Ağayev'in de benzer ifadelerini görmekteyiz. *"Sovyet döneminde belgelerin ve eserlerin yeniden yayımlanmasına özellikle dikkat edilmekteydi. Burada belgelerin veya eski eserlerin yeniden yayınlanması önemli bir*

⁶ Tabii her şeyin muntazam olduğunu söyleyemeyiz. Standartlar belirleyip vakıaları keyfi olarak bunlara uydurmak veya uydurmamak söz konusu olabilmekteydi. Bu bağlamda Sovyetler Birliği'nde etnik kimlik üzerine yapılan çalışma için bkz. Wixman, 18-35.

ekip işi olarak görülüyordu. Yayın kurulunda sadece bilim adamlarının olması yetmiyordu. Aynı zamanda partili birilerinin de olması gerekmektedir. Ve parti ideoloji şubesinden atanan bu insanın görevi sadece bilim adamlarının belge ve eserler hakkında yaptığı yorumları okumak, değerlendirmekle bitmiyor, belgenin veya eserin içeriğine de 'müdahale etme yetkisi' vardı. Belgede veya eserde parti ideolojisine ters gelecek bilgilerin ideolojiye uygunlaştırılması veya çıkartılması önemli bir husustu. Bundan dolayı da Sovyetler Birliği döneminde yayınlanan belgeleri ve eserleri değerlendirirken, kullanırken bu uygulamayı hesaba katmak gerekmektedir” (Ağayev, 2016, 165-66).

Sansürün kurumsallığına dair GLAVNİT (Glavnoe Upravlenie po delam Literaturı i İzdatel'stv) yani Edebiyat ve Yayınlar İşleri Üzerine Baş İdaresi örnek gösterilebilir. Ağayev, Haziran 1922 tarihinde kurulan idarenin, partinin ideoloji ve propaganda şubesinin, polis ve istihbarat teşkilatının vs. kurumların etkisi olsa da sansür alanında etkin merkez olduğunu ifade etmektedir. Hatta Ağustos 1963 tarihinden itibaren yetki alanı yayımlarda devlete ilişkin ve askerî bilgilerin korunması şeklinde daraltılmış olsa da kurumun Sovyetler Birliği müddetince GLAVLİT adıyla kullanıla geldiği ifade edilmektedir (Ağayev, 2016, 170).⁷

Kısıtlama yalnız yayınlar üzerinde değildi, aynı zamanda kaynaklara ulaşma konusunda tarihçi zorluklara ve kısıtlamalara maruz kalabilmekteydi. Araştırmacının bağlı olduğu kurumdan başlayarak aşamalı izinlerden ve yazılı beyanatlarından oluşan bir sürecin olduğunu görmekteyiz (Ağayev, 2016, 164). Arşive ulaştığında da araştırmacının belgelerden yaptığı alıntılara da müdahale edilebildiğini okumaktayız (Ağayev, 2016, 164-65). Dışarıdan bir tarihçi için arşivlere erişimin daha da kısıtlı olacağını düşünebiliriz. Nitekim Avustralyalı Sovyet tarihçisi Sheila Fitzpatrick'ın kaleminden sosyal tarih konularında 70'li ve 80'li yıllarda erişimin kademeli olarak arttığı fakat glasnost'a kadar Batılı araştırmacılar için siyasi ve sınıflandırılmış dokümanlara erişimin imkânsız olduğu, Merkez Parti arşivinin ise tamamen erişim dışı olduğunu okumaktayız (Fitzpatrick, 83).

Tabii yeni yayınlar titizlikle ele alınırken eski yayınların ihmal edildiğini düşünemeyiz. Kırgızistan özelinde Çorotegin'in ifadeleriyle sözde 1920 ve 1930'lu yıllardaki sosyalist

---

⁷ GLAVNİT ve sansür süreci hakkında detaylı bilgi için bkz. Ağayev, 2016, 170-73.

kültürel devrimin bir parçası olarak Sovyet öncesinin entelektüellerine yapılan zulüm ve baskı dönemi boyunca birçok eski kitabın yok edildiğini görmekteyiz (Tchoroev, 365). Tabii Sovyet rejimi düşünülduğünde bu vakıyı genele teşmil etmek makul görülebilir.

Perestroyka (yeniden yapılanma) ve glasnost (açıklık) sürecinde, tabii bilhassa dağılma sürecinde sansür yoğunluğunun azaldığını düşünebiliriz. Çorotegin, bu yıllar itibariyle siyasi sansürün zayıflamasına rağmen var olmaya devam ettiğini yazar (Tchoroev, 363). Yine bu yıllarda arşivlere ulaşma konusunda da kısmen rahatlama yaşandığı görülmektedir fakat tamamen kalktığını söyleyemeyiz. Bunu Çorotegin'in ifadelerinde görebiliyoruz. Kırgızistan'da 1930'daki büyük temizliğin kurbanları üzerine ilk yayınlardan biri parti arşivine erişim izni verilen komünist tarihçiler tarafından hazırlandı (1991). Sovyet dönemi boyunca komünist olmayan araştırmacılar için arşivlere girmek zordu. Komünist Parti'nin zayıflamış otosansürünün son ürünlerinden biri olan kitapta kurbanlar sadece basit iyi adamlar değil, aynı zamanda Ekim Devrimi düşüncesinin sarsılmaz şampiyonlarıydılar. Bunun anlamı komünistlerin hislerini incitmemek için Ekim Devrimi'nin fikir ve ideolojisine muhalif olanların öldürülmelerinin üstünün kapatılmasının devam ettirilmesidir (Tchoroev, 363). Anlaşılan dağılma aşamasında dahi tarihçilerin temkinli olma durumu devam etmektedir. Nitekim yine Çorotegin'in ifadelerinden 1980'lerde bir tarihçinin Sovyet dönemi boyunca siyasi sansürün yakın denetlemesi altında bulunan 1916 hadiselerine dair Rus sömürge arşivlerindeki bu konuya ilişkin birçok belgeyi kullanarak yazdığı taslak metin dolayısıyla baskı altında kaldığını okumaktayız ki Çorotegin bu tarihçinin bağımsızlıktan sonra da konuyu Sovyet tarih yazımının bir bileşeni olarak sınıflı mekanizmasına başvurmaya devam ettiğini ifade etmektedir (Tchoroev, 361).

Kurumsal sansürün yanı sıra üzerinde durulması gereken bir başka konu da iç sansürdür. Çeşitli sebeplerle sansürün kaidelerini özümsemiş bir araştırmacının kendi içinde uyguladığı sansür de eser üzerinde etkili bir kısıtlamadır. Roy Sovyet bilginlerinin bu problemine dikkat çekerek bilim adamlarının araştırmalarını günün politikasına uygun giriş ve sonuçlarla çerçeveleme, ince ve tedbirli önlemlerle kendini korumaya çalışma âdetini edindiklerini ifade etmektedir. Çünkü Sovyet bilginlerinin yazdıkları yanlış olarak yaftalandığında, bu durum Stalin döneminde bu kişilerin canına bile mâl olabiliyordu (Roy, 103). Hatta

serbestlik zamanında da sansürü öz kontrollerin bir bileşeni olarak alışkanlıkları içine katmış olan bazı tarihçilerin kalplerinde sansürün yaşamaya devam ettiği yönünde ifadelere rastlayabiliyoruz (Tchoroev, 363). 2002 tarihli makalesinde bağımsızlık sonrası Kırgızistan'daki tarih yazımını ele alan Çorotegin, Sovyet dönemi sonrası resmî sansürün ülke genelinde ortadan kalktığını ancak sansürün birçok tarihçinin düşüncelerinde devam ettiğini ifade etmiştir (Tchoroev, 368).

1.2.4. İdeolojik-Politik Yapısı ve Buna Uyma Mecburiyeti

Sovyet tarihçiliğinin ideolojik vasfı çokça zikredilen bir özelliğidir. Günün ihtiyaçları ve buna göre geliştirilen politik tutumlar yayınların ana fikirleri üzerinde etkili olabilmekteydi. Hatta kimi durumda uygulamanın bilimi peşinden sürüklediğini ifade edebiliriz. Orta Asya'da modern ulusların oluşumu üzerine çalışan Roy, bu oluşum süreciyle alakalı olarak önce bir etnik unsurun bilimsel olarak tanımlanıp buna göre idari statüsünün belirlenmediğini, aksine mevcut statünün uzmanların vereceği bilimsel tanımları sonradan belirlediğini ifade etmektedir (Roy, 104). Yani bilimsel çalışmalar arzu edilen durumu teyit ve tasdik etme vazifesi görebiliyordu. 1930'ların başlarından itibaren Sovyet tarihçilerinin Komünist Parti'nin denetimi altında ülkelerinin tarihini çok dikkatli bir şekilde yeniden yazdığını ifade eden Tillet, bu işin resmî amacının tamamen yeni bilimsel bir tarih, Marksist-Leninist tarih, yaratmak olduğu fakat yeni yorumlamaların mevcut politik hedefleri desteklemek için tasarlandığını da asla inkâr edilmediğini belirtmektedir (Tillet, 3). Yukarıda zikredilen Pokrovski'nin beyanatında olduğu gibi tarihin politik amaçlarının gizlenmediğini görmüştük. Esasında bu durum ideolojik bir devlet için tabii bir durumdur. Çorotegin, Sovyet dönemi boyunca Sovyetler Birliği'ndeki bütün tarih ve ders kitaplarının Marksist teori çerçevesi içinde yazılmak zorunda olduğunu yazmaktadır (Tchoroev, 352). Yine belirttiğine göre Sovyet tarih okulu, hem komünist ideolojiyi hem SSCB'nin başlıca milleti olan Rusları memnun etmek için tarihi politize ve hatta bazen tahrif bile etme yolunu tutan talihsiz bir eğilim gösterdi (Tchoroev, 351). Marksist-Leninist teorinin çerçevesi içinde burjuvazi, ezilen işçi ve çiftçi sınıfı, proletarya, feodal yönetici ve zenginlerin acımazlığı, sömürü gibi karakteristik temaların işlendiğini görmekteyiz (Kurmangaliyeva Ercilasun, 71). Tabii ideolojik ön doğrular (postulat) belirlenirken bunlara uyma mecburiyetinin olacağını düşünmek gayet makuldür. Nitekim Sovyet tarih yazımında zikredilen önemli bir husus

ideolojik ön doğrulara boyun eğme mecburiyetidir (Tchoroiev, 359). Yukarıda merkezîyetçilik başlığında Roy'un Sovyet etnografyası hakkındaki görüşlerinden bahisle Sovyet üniversite sisteminin merkezîyetçi yapısına atıfta bulunmuştuk. Yine aynı mevzuda Roy, düstur hâline getirilen bu görüşlerin tartışmasız kabul edildiğini ifade etmektedir (Roy, 102-03). Belli bir konudaki bu tespiti genele teşmil etmek belki bir derece mümkündür. Fakat yukarıda da zikredildiği gibi bazı konularda şikâyetler, hâliyle tartışmalar olmuştur. Tabii doğrular ve hakikatlerin önceden belli olduğu bir ortamda tartışmaların cılız kalacağını düşünmek pek mantıksız değildir.

Ağayev, Sovyet tarihçisinin eserinin yazılmasında her ne kadar arşiv belgelerine dayansa da ideoloji içinde kalması ve yeni düşünceler üretme gücünden mahrum bulunması sebebiyle eserinin olgu yığını olduğunu belirtmektedir. Ağayev'in ifadeleriyle parti tarihçiden eserini yazarken particilik bekliyordu. Konuyla alakalı belgelerden ziyade partinin görüşleri esas alınmalıydı. Geçmişe partinin nazarından bakmak zorundaydı. Parti liderleri sadece geleceği değil geçmişi de belirliyordu. Eğer lider öyle düşünüyorsa tarihçinin görevi iki kere ikinin beş olduğunu göstermektir (Ağayev, 2016, 166-67). Şuana kadar Sovyet tarih yazımına dair bahsedilenlerle beraber düşünüldüğünde Ağayev'in kanaatleri makul görünmektedir. Nitekim yine Ağayev 1962'de Moskova'da yapılan tarih kongresinde tarihçilerin SBKP Merkezî Komitesi'ne yönelik teslimiyet belgesi olarak zikrettiği beyanatından bahseder. Beyanatta teslimiyet belgesi nitelemesini haklı çıkaracak şekilde Sovyet tarihçisinin parti ve komünist ideolojiye karşı görevlerinin teyit ve kabul edildiği yönünde ifadeler görülmektedir (Ağayev, 2016, 158-59). Nitekim Ağayev, Sovyet tarihçi tipinin oturduğu dönem olarak belirttiği 1960'lı yıllarda tarihçilerin tamamen Sovyet ideolojisine teslim olduğunu ve bu kongrenin teslimiyetin açıkça beyan edildiği ortam olduğunu ifade etmektedir (Ağayev, 157).

1980'lerin ortasında başlatılan açıklık ve yeniden yapılanma sürecinde çizilen çerçevelerin dışına çıkmak konusunda kısmî serbestlik yaşandığını düşünebiliriz. Özellikle Sovyetler Birliği'nin son birkaç yılında neşriyatta konulan sınırların artık daha fazla süremeyeceğini göstermeye yönelik teşebbüsleri görebiliriz (Tchoroiev, 363). Fakat yukarıda sansür bahsinde zayıflayan ama yok olmayan denetleme mekanizmasından bahsetmiştik. Hatta

zaman zaman yeni sürecin hızlandırdığı taleplerin ve tepkilerin önünü almak için daha da sert tedbirlere başvurmaktan çekinilmediğini görebiliriz.⁸ Bunlar birer baskı unsuru olarak kullanılabilirdi. Çorotegin, komşu Kazakistan'ın başkenti Almatı'da (o zamanki başkent) Kremlin'e karşı Aralık 1986'da meydana gelen ayaklanmanın, potansiyel ve mevcut Kırgız milliyetçileri üzerinde resmî bir baskı kurmak için ilave bir bahane olarak kullanıldığını ifade etmektedir (Tchoroev, 363). Bu yeni süreçte de bilim sahasındaki kontrol mekanizmasının devam ettiğine dair örnekler görebiliyoruz. Çorotegin, baskıdan muzdarip olduğunu belirttiği, Kırgız Devlet Üniversitesi'nde arkeoloji ve etnografya bölümü başkanının Kırgız şecere gelenekleri ve efsaneleri hakkında dersler verdiği için milliyetçi olarak yaftalandığı ve bunun neticesinde üniversiteden ayrılmaya zorlandığı, onu destekleyen öğrencilerin ise tarih fakültesinden neredeyse atılacak olduklarını yazmaktadır (Tchoroev, 363). Görüleceği üzere Sovyet dönemi boyunca ideolojik ve politik çerçevelerin mevcudiyetinden ve bunlara uyma mecburiyetinden bahsetmek mümkündür.

1.3. Sovyet Dönemi Kırgız Tarih Yazımının Ana Hatları

Çalışmamızda belli bir dönemi ele aldığımızdan yalnızca bu dönem üzerinden Sovyet dönemi Kırgız tarih yazımının hatlarını tayin etmek mümkün olmayacaktır. Bu sebeple konuyla alakalı eserlerden istifade edilerek genel bir çerçeve çizilmesinin faydalı olacağını düşündük. Bu başlık altında yazılanlarda çok büyük oranda Kırgız tarihçi Çorotegin'in 2002 tarihinde yayımlanan, Sovyet Sonrası Kırgız tarih yazımını incelediği makalesinden (Historiography of Post-Soviet Kyrgyzstan, International Journal of Middle East Studies published by Cambridge University Press) istifade edilmiştir. Çorotegin bağımsızlık sonrası Kırgız tarih yazımını ele alırken aynı zamanda Sovyet dönemi Kırgız tarih yazımı hakkında da bilgi vermektedir. Buradan atfen bu başlık altında Sovyet tarih yazımının Kırgız tarihine dair klişelerini nakletmek istedik.

Sovyet tarih yazımının Marksist teori çerçevesinde yazıldığından yukarıda bahsetmiştik. Belirli yasalarca yönetilen beş ana evreyi öngören Marksist teori Sovyet tarih yazımına hâkim olmuştur. Bu teori insanoğlunun vahşi ilkelikten geleceğin modern toplumuna doğru

---

⁸ Bkz. 1990 yılında Azerbaycan'da vuku bulan Kara Ocak.

olan tekâmülü içinde birbiriyle uyumlu merhaleler olduğunu öne sürer: 1-ilkel komün sistemi, 2-kölelik sistemi, 3-feodalizm, 4-kapitalizm, 5-komünizm. Komünizm de iki fazdan meydana gelmektedir: 1-sosyalizm, 2-komünizm. İlkel komün sistemi ve komünizmin ikinci fazı sınıfsız toplum olarak telakki ediliyordu. Kölelik sistemi, feodalizm ve kapitalizm sömürgeci sınıfların (köle sahipleri, derebeyleri, burjuvazi) bulunduğu toplumlar olarak tanımlanıyordu. Komünizmin birinci fazı olarak sosyalizm sınıf temelli toplumdaki sınıfsız topluma geçiş devresi olarak düşünülüyordu. Proleter diktatörlük (Lenin ve Stalin'in diktatörlüğü gibi), bu devrede bir güvenceydi. Böylece proletarya, sömüren ve sömürülen olarak ayrılan sınıf temelli toplumu sonlandırma hususunda tarihî görevini yerine getirebilecekti. Çorotegin'in ifadeleriyle ilginç bir husus olarak Slav, Türk ve Moğol halklarının tarihlerinde köle sahipliği sistemi olduğuna dair kanıt bulunmayınca Leninizm, bazı milletlerin bir sıra hâlindeki evrelerden bir sonrakini atlayarak geçebileceği yönünde yeni bir teori ileri sürdü. Yani bunlar ilkel komün sisteminden köle sahipliği sistemini atlayarak doğrudan feodalizme, feodalizmden kapitalizmi atlayarak doğrudan sosyalizme ulaşabilirlerdi. Bu teori Sovyet tarih yazımı için oldukça önemli ve uyulması mecburiydi. Komünist sistem tarafından yutulurken Doğu milletlerini teşvik etmek için geliştirilmişti (Tchoroiev, 352).

Etnik köken meselesi, Sovyet antropoloji teorisinin etnisiteye ilişkin görüşlerinin etkisi altında gelişen Sovyetik Kırgız tarih yazımında politik bir imaya da sahiptir. Bu teoriye göre, aile, kabile ve kabile federasyonları ilkel komün evresinde teşekkül etti, halk kölecilik ve feodalizm evresinde husule geldi ve diğer iki evrede millet doğdu (kapitalist evrede kapitalist millet, sosyalist evrede sosyalist millet). Bütün insanlık, komünizmin son evresinde yani milletler birbirleriyle birleştiğinde bütün millî problemleri çözmüş olacak. Geçmişte düzenli boy yapılarına sahip olan ve bunları 20. yüzyılın başlarına kadar sürdüren halklar, ataerkil kabile ve boy yapılarının kalıntıları olan insanlar olarak adlandırıldı. Böyle bir halk olarak Kırgızlar 1930'ların sonundan itibaren sosyalist bir halk olarak addedildi (Bu tanımlama yalnız Kırgızistan'daki Kırgızlar için cari idi, onların Çin, Afganistan, Türkiye ve diğer yerlerdeki akrabaları bu kuralın istisnaları sayıldı). Bu Sovyet Kırgızlarının kapitalist millet aşamasını atladığını düşünmekti (Tchoroiev, 354).

Rusça'da narod (halk) ve natsiya (millet) kelimeleri eş anlamlı olarak kullanılırdı. Fakat son resmî Sovyet antropolojisine göre, natsiya sadece kapitalizm ve sosyalizm şartları içinde yaşayan halklar için kullanıldı. Narod, natsiyanın etnik gelişmişlik düzeyinden daha düşük seviyede bulunmaktaydı. Rusça terim narodnost (alt milliyet) ise bu büyük halklardan daha düşük etnik gelişmişlik düzeyinde bulunanları ifade etmek için kullanılırdı.⁹ Mesela 18 ve 19. yüzyıllar için Sibiry'a'daki birçok küçük topluluk narodnost terimiyle karakterize edilirken Ruslar narod sayılıyordu. Bu klişe Sovyet dönemi Kırgız tarih yazımına da egemen oldu. Kırgızların 1936'dan önce, yani 5 Aralık 1936 tarihinde SSCB'de proleter diktatörlüğün zaferi olarak Stalinist anayasayı kabullerinden önce, bir millet olmadığını ifade eden teorik ön doğru bağımsızlıktan sonra da kimi komünist tarihçiler tarafından kullanılmaya devam etti. Çarlık Rusya'ya karşı 1916'daki Kırgız millî bağımsızlık ayaklanmasının 75. yıl dönümü kutlamalarının tetiklediği tartışma ortamında bu tarihçiler bir millî bağımsızlık ayaklanmasını düşünmeyi imkânsız buldular. Çünkü bu Sovyetik teoriye göre o zaman Kırgızlar bir millet değildi (Tchoroev, 354). Bu eski ekolün bir diğer tarih eşiği 1917 idi. Buna göre Kırgızlar 1917'den önce bir millet (natsiya) değil, onlar yerleşimlerinin feodal-boy yapıları düşünüldüğünde ancak bir narodnost, yani millet altı bir topluluktuktu (Tchoroev, 355).

Kırgız etnik gelişiminin diğer tarihsel süreçleri görmezden geliniyordu. Sovyetik Kırgız tarih yazımına göre Yenisey Kırgızları Kırgız halkının (Kırgızistan'daki) katışıksız ve doğrudan ataları değildi. Resmî olarak kökleşen bu ön doğru otoktonik (yerlilik) teorinin etkisi altında şekillenmişti. Teori Kırgızların göç ettiği başka herhangi bir tarihsel bölgeyi reddediyor ve Kırgızların ve atalarının mevcut buldukları yerde (Kırgızistan) çok eski zamanlardan beri yaşadıkları görüşünü sürdürüyordu. Bu tarihsel yaklaşım dolayısıyla Sovyet dönemi boyunca Güney Sibiry ve Altay bölgesinde Kırgızlar tarafından organize edilen arkeolojik saha çalışması olmadı (Tchoroev, 355). Son resmî Sovyetik Kırgız tarih yazımının savunduğu görüş şudur ki Yenisey'den gelen sadece etnik isimdi, Kırgızların kendisi değildi. Bununla alakalı Rusça'da iki tarihsel safhayı ifade etmek için aynı kelimenin iki varyasyonu kullanılıyor: 15. yüzyılın ortasından önceki dönem için Kırgız, bu tarihten günümüze kadar olan dönem için Kirgiz. Bu şemaya göre günümüz Kırgızları, Yenisey Kırgızları'nın değil Altay Dağı Kırgızları'nın torunlarıydı. Fakat Altay ve Yenisey bölgelerinin Orta Asya ve İç Asya'nın

---

⁹ Terimlerin açıklaması için bkz. Wixman, 23.

kuzeyindeki geniş ve bütünleşmiş bir tarihsel bölgenin içinde olduğu, ancak Sovyet zamanında ayrı cumhuriyet ve otonomilere bölündüğü görmezden geliniyordu (Tchoroev, 356). Bölgesel tarih anlayışı Sovyet tarih yazımının belirgin özelliklerinden biriydi. Gürbüz'ün makalelerinde bağımsızlık sonrasında da Türk cumhuriyetlerinde bu bölgeselci anlayışın kuvvetli bir şekilde devam ettiği örnekleri görebilmekteyiz.¹⁰

Kırgız devleti meselesi de Çarlık Rusya ve Sovyetler Birliği'nde Rus olmayan milletlerinin geçmişte oynadıkları rollerin küçültülmesiyle ilişkiliydi. Sovyetler Birliği'nin genel tarihinde Rus tarihi daima merkezî meseleydi. Bu sebeptendir ki Sovyet dönemi boyunca Sovyet Kırgızistanı'ndaki okul çocukları Rus tarihinin eylemleri ve olgularından haberdar olurken, Kırgız ortaöğretim okullarının resmî müfredatında Kırgızistan tarihinin öğrenimi tali bir konuydu. Kırgız tarihçileri öğrencilerinin Rus çarları hakkında her şeyi bilirken kendi milletinin tarihi hakkında hiçbir şey bilmemelerinden şikâyet ediyorlardı. Sovyet tarih yazımının Kırgız devleti görüşüne göre ancak SSCB'nin bilgece Leninist milletler politikası sayesinde Kırgız devleti, ulusal otonomi şeklinde, kurulabilmişti. Bu nedenle Sovyet tarih yazımında komünist rejimden önceki tarihî Kırgız devletleri kabul görmedi (Tchoroev, 357).

Kırgız Kağanlığı'nın iyi bilinen faaliyetleri resmî Sovyet akademik yayınlarına yukarıda bahsedilen ideolojik ve politik ön yargılar sebebiyle dâhil edilmemiştir. Tarihçiler Kırgızların ancak Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin Leninist milletler politikası sayesinde bir devlet kurabildiğini kabul eden ideolojik ön doğrulara boyun eğmek zorundaydılar. Bu görüş Sovyet dönemi Kırgız tarihçilerinin ideolojik modeliydi (Tchoroev, 359).

1950'lerin başında Rus sömürgesinin Britanya ve diğer kolonyal teşebbüslere göre daha ilerici olduğu fikri sonunda Sovyet tarih yazımına hâkim oldu.¹¹ Bu, Kırgız tarih yazımı

¹⁰ Bkz. Yunus Emre Gürbüz, "Bağımsızlık Sonrasında Orta Asya'da Ulus-Devlet İnşası ve Tarih Yazımı: Ortak Geçmiş, Farklı Yaklaşımlar Açısından Selçuklu Devletine Bakış", Dünya Uygarlığı içinde Türk Uygarlığı Tarih ve Dil Meseleleri Kurultayı, 2014, s. 1-14 (Yalın metin hâli); "Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinde Devletin "Altın Çağı"", Türk Devlet Geleneği, ed. Cengiz Buyar, Mehmet Kıldıroğlu, Murakbek Kocobekov, Bışkek, 2016, s. 57-64; "In Search of New Historiographies for Ex-Soviet Turkic States: Azerbaijan, Uzbekistan and Kazakhstan", Historiography and Nation-Building among Turkic Populations (ed. Birgit Schlyter), Swedish Research Institute in Istanbul, 2013, 1-23 (yalın metin hâli); "One Migration Two Different Historiographies: The Migration of the Uzbeks and Kazakhs in the 15th Century", Turkish Studies, 8/5, Ankara, Spring 2013, p. 321-329.

¹¹ G. Kara'nın ifadelerinde görmekteyiz ki -yukarıda ismini zikrettiğimiz- Pokrovski, Çarlık Rusya'nın Orta Asya'daki faaliyetlerini sömürge addetmekte ve mutlak kötülük olarak nitelendirmekteydi. Stalin bu anlayışı Rus karşıtı olarak gördü ve 1937 yılında olumsuz bir anlam taşıyan mutlak kötülüğü en az kötülüğe tadil etti.

tarafından 1950 ve 80'ler boyunca resmî olarak kabul edilen doktrindi. Bu yüzden 1963 yılında Kırgızistan'da Kırgızistan'ın Rusya'ya gönüllü olarak katılmasının 100. yıl dönümünün kutlanması pek şaşırtıcı değildir. Bu anlayışa göre Kırgızistan tarihi hakkında son resmî akademik yayında (yayın tarihi 1984) ifade edildiği üzere Rusya'nın Kırgız topraklarını fethi, Kırgızların kuzeyli komşuları hakkındaki uzun süreli arzusunu yerine getirmişti. Başlıca arzuları Birlik içinde Rus devletinin merkezliği çerçevesinde kardeş Rus halkıyla beraber kendilerini parlak bir geleceğe doğru götürecektir olan yolu döşemektir (Tchoroiev, 360). Tabii Rusya'ya gönüllü katılma ve Rusya ile mutlu birliktelik yaklaşımı diğer cumhuriyetler için de geçerliydi.¹²

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında meydana gelen millî bağımsızlık hareketlerine dair araştırmalar sömürge dönemi tarihinin başlıca meselelerinden biridir. Sovyet tarih yazımında bu hareketlerin bazıları gerici olarak adlandırıldı. Mesela 1898'de Rus sömürgeciliğine karşı Kırgızların ana unsur olarak yer aldığı Andican ayaklanması (Dükçü İşan İsyanı) 1950 ve 80'lerin Sovyet tarih yazımında gerici, gayrimillî ve feodal-ruhban hareketi olarak düşünöldü. Bu konuyu savunmak isteyen biri bunu sınıf düşüncesi talimatnamesine göre yapmalıydı ve hareketin itici gücünün sömürenler, feodal beyler, kapitalistler ve din adamları değil emekçi insanlar olduğunu kanıtlamalıydı. Bu cümleden 1916'daki Kırgızların da dâhil olduğu Orta Asya halkları arasındaki millî bağımsızlık hareketlerine dair araştırmalar Sovyet politik sansürünün yakın denetlemesi altında yapılmaktaydı. Sovyet dönemi Kırgız tarih yazımında, Kırgızların manap ve hanları idaresindeki beyliklere benzer küçük ama bağımsız devletler kurma teşebbüsünde bulunduğu bölgeleri gerici olarak yaftalamak bir gerekliliktir (Tchoroiev, 361).

Tarihî şahsiyetler meselesi de en hararetli konulardan biridir. Sovyet dönemi boyunca bazı kişiler gerici olarak düşünöldü. Bunların bazıları Stalin rejimi tarafından veya sonraları daha ılımlı Sovyet sistemi tarafından idam edildiler ve onlar hakkında nesnel yazılar yayımlamak

---

Sömürgecilik kabul edilse de bunun ilerici-geliştirici vasıflarını tebarüz ettirmeye dikkat edildi ve başka halkların Rusya'ya gönüllü olarak katıldıkları ispatlanmaya çalışıldı (G. Kara, 104). Benzer ifadeleri Yunus Emre Gürbüz'den de okuyabiliriz: "SSCB'nin ilk on yıllarında Çarlık Rusya'nın Orta Asya fethi emperyalist bir hareket olarak kınandı. Bu yaklaşım Bolşevik tarihçi Mihail Pokrovski tarafından yayıldı. Ona göre Bolşevikler Rus sömürgeciliğini sonlandırdı ve SSCB'nin bütün halklarına özgürlük getirdi. Ancak 1937'den sonra bu değerlendirme ve Çarlık Rusya daha az kötü oldu" (Gürbüz, 2013a, 18).

¹² Bkz. Dudoignon, 93-95.

yasaklandı. Bu kişiler hakkında folklor ve soy geleneklerinde biraz bilgi muhafaza edilebildi. Fakat diğer tarihî kişiler, mesela Bars-Beg¹³, halkın genelinde pek bilinir değildi (Tchoroev, 362)¹⁴.

Sovyet dönemi Kırgız tarih yazımı tarafından kabul edilen pozisyonlardan biri şudur: Kırgız halkı, iyi bilindiği gibi, Sovyet döneminden önce kendi yazılı kültür ve edebiyatına sahip değildi. Bu nedenle Kırgızların orta zaman ve Sovyet öncesindeki yazılı anıtları dikkate alınmadı. Yenisey Kırgızları'nın 8. yüzyıldan 12. yüzyıla kadarki yazılı mirası bunlar arasında yer alıyordu. Kırgızlar 1928'e kadar Arap harflerini kullandılar. 1928'de Latin harfleri kabul edildi ve Stalin rejiminin Sovyetler Birliği'ndeki bütün Türk halklarının Kiril alfabesine geçmesini emrettiği 1940 yılına kadar kullanıldı. Devrim öncesi yetişen entelektüellere uygulanan baskı ve zulüm süresince birçok eski kitap yok edildi. Bu faaliyetler 1920 ve 30'lardaki sözde sosyalist kültürel devrimin bir parçasıydı (Tchoroev, 365). Tabii Sovyet döneminin ilk yılları ve öncesinde Kırgızlar tarafından yazılan kitaplar ve el yazmalarının yayımlanması yasaklandı ve bunlar ihmal edildi ki Kırgız yazılı kültürünün olmadığı yönündeki resmî pozisyon memnun edilsin. Millet ve devletli olmak meselelerinde olduğu gibi Sovyetler yazılı millî Kırgız edebiyatının Leninist milletler politikasının bir sonucu olarak ortaya çıktığında ısrar etmişlerdir.

---

¹³ Kırgızların Kağanı, Orhun kitabelerinde kendisinden bahsedilir.

¹⁴ Perestroyka ve bağımsızlıktan sonraki ilk yıllarda tarihî şahsiyetlerin yeniden değerlendirilmesi konusunda ayrıntı için bkz. Tchoroev, 362-65.

İKİNCİ BÖLÜM - KAYNAKLARIN MUHTEVASI

İncelediğimiz İlk Sovyet dönemi, bağımsızlık sonrasındaki Kırgız tarih müfredatında beşinci, dokuzuncu ve on birinci sınıf kitaplarında geçmektedir. Beşinci sınıf kitapları tarih bilgisine giriş mahiyetinde, kısa, hikâye eder tarzda yazılmış ders kitaplarıdır. Nitekim beşinci sınıf ders kitabı Kırgızistan Tarihi Üzerine Hikâyeler adını taşımaktadır. Dokuzuncu sınıftaki tarih kitabı, kendisinden birkaç sınıf öncesinden başlayan Kırgız tarihi müfredatının son halkasını oluşturur ve Kırgızların 20. yüzyıldan o güne kadarki tarihini ihtiva eder. İncelediğimiz konu en geniş olarak burada yer alır. Onuncu ve on birinci sınıflarda ise bütün Kırgız tarihi bu iki senede tekrar okutulur. Çalışmamızda bağımsızlık sonrası için dokuzuncu sınıf kitapları esas kaynağı teşkil etmektedir. SSCB zamanındaki kitaplar üç farklı dönemden seçilmiştir. 1957 (Kruşçev), 1971 (Brejnev), 1991 (Esasında 1988¹⁵, Gorbaçov). Kırgız SSC tarih kitaplarının çıkmaya başladıktan sonraki üç dönemden de birer tane numune olmasının faydalı olacağını düşündük.

2.1. Sovyet Dönemi Kitapları

2.1.1. 1957 Basımı Kitap

A.G. Zima, A.K. Kibirov i V.M. Pertovets, İstoriya Kirgizii (Kırgızistan Tarihi), Kirgizskoye Gosudarstvennoye Uçebnoye-Pedagogičeskoye İzdatelstvo, Frunze, 1957.

İlgili kısım kitabın 90-168. sayfaları aralığındadır. Dili Rusçadır. Bu kitap ilk Kırgız SSC Tarihi kitaplarından. Bu sebeple kitabı mümkün olduğunca açık bir şekilde çevirmeye çalıştık. Kitabı doğrudan çevirmek çalışmanın hacmi bakımından mümkün olmadığından özetledik. Fakat özetimiz bütün alt başlıkları ihtiva etmektedir. Kitapta anlatılan hususların manası korunak kısaltma yapılmıştır. Kitaptaki başlık numaraları ve başlıklar korunmuştur.

2.1.1.1. Çeviri Metni

VII. Ünite. Kırgızistan (Kırgiziya) 1. Dünya Savaşı ve Şubat Devrimi Sırasında

¹⁵ 1991 baskısı SSCB Tarihi kitabı 1988 yılında basılan Rusça aslının Kırgızca tercümesidir.

1. Konu. Kırgızistan (Kırgızıya) 1. Dünya Savaşı Sırasında. 1916'da Kırgızların İsyanı.

1. Dünya emperyalist savaşı. (90-93. sayfa) Rusya'da ülkenin 1. Dünya Savaşı'na girmesiyle vergiler yükselmiş ve sayısı artırılmıştı. Sanayi için gerekli olan ham maddeler ve yiyecekler kolonilerinden temin ediliyordu. Örneğin Türkistan bölgesinden 1914'ten 1917'ye kadar 41 milyon pud [1 pud=16 kilogram] pamuk, 229 bin pud sabun, 300 bin pud et, 474 bin pud balık, 70 bin at ve 2 milyon 400 bin ruble toplanıp götürülmüştü. Bunlar sadece resmî olan sayılardır. Bunun dışında Çarlık Rusya'ya hizmet eden değişik mevkideki devlet adamları da halktan gelen verginin bir kısmına el koyuyorlardı.

Kırgızistan'da 1916 yılındaki isyan. (91. sayfa) Kırgızistan'da savaşa karşı ilk memnuniyetsizlik gösterisi, Temmuz 1914'te seferber olanların iki gün boyu askere gitmemek için direnmesi olmuştur. Ülkenin diğer yerlerinde olduğu gibi Kırgızistan'da da devrim yaklaşıyordu. Burada isyan çıkarmanın başlıca sebepleri şunlardı: Kırgız çiftçilerinin topraksız kalması, zenginler, manaplar ve kulaklar tarafından halkın sömürülmesi, vergilerin artması, çarlık ve yerel devlet adamlarının zorbalığı, yolsuzluk ve gasbetme eyleminin yayılmasıdır.

Fakat patlama noktası 25 Haziran 1916 tarihinde 13 yaş üstü bütün yerel erkeklerin askerî ve savaşta gerekli şeylerin sağlanması yönündeki işler için seferber edilmesi ile ilgili Çar'ın kararı olmuştur. Zenginler ve manaplar ayrıcalıklı olarak askerî görevden muaf bırakılmışlardır. Sonuç olarak Kırgızlar Çarlık yönetimine ve onun vefalı hizmetkârlarına (yerel zenginler ve manaplar) karşı isyan çıkartmışlardır.

İlk isyan Temmuz ayının başında Oş bölgesinde çıkmıştır. İsyan edenler, askere çağrılanların listesini yok ediyorlardı ve nefret edilen Çarlık hizmetkârlarını cezalandırıyorlardı. (92. sayfa) Lakin isyan rastgele ve düzensiz yapılmıştı. Ortak bir program ve lider yoktu. Dolayısıyla Çarlık askerleri isyancıları kolayca bastırmıştı.

Kırgızistan'ın kuzey tarafında isyanlar Temmuz ayının sonunda başlamıştı. Orada ulusal kurtuluş mücadelesiyle beraber yabancı devletlerin hükûmetlerine bağlı olan büyük manaplar genel olarak Ruslara karşı gaza ilan ediyorlardı ve Kırgızistan'ı Rusya'dan

koparmak istiyorlardı. Fakat söz konusu manapları geri kalmış olan azınlık takip etmiştir. Çoğunluk ise Çarlık, manaplar ve zenginlere karşı mücadele ediyorlardı.

İsyan bastırıldıktan sonra isyancıları cezalandırmak için hükûmetin desteğiyle toplu tüfekli askerî birimler ve eski Rus yerleşim yerlerinde yaşayanlardan oluşan birimler teşekkül etmiştir. Bu duruma karşı 120 bin Kırgız Çin'e sığınmak zorunda kalmıştı.

1 Ekim 1916 tarihinde Türkistan'ı yöneten General Kuropatkin Askerî Bakana isyanın tamamıyla bastırıldığını bildirse de sömürgeci kulaklar halka zulmetmeyi sürdürmüştü. Çarlık iktidarı Kırgızların verimli topraklarına el koymayı ve kendilerini de kitlesele olarak çöllük yerlere sürmeyi planlıyordu.

(93. sayfa) 1917-1919 yıllarında Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nden sonra Komünist Parti ve Sovyet iktidarı, mülteci durumuna düşmüş olan Kırgızları vatanına getirmişti. İnsanlık tarihinde yeni çağ açan Büyük Ekim Devrimi Kırgız halkını kölelik zincirinden ve eziyetten kurtarmıştı.

1916'daki isyan, ulusal kurtuluş mücadelesiydi ve aynı zamanda kaybettikleri toprakları geri almak isteyen çiftçilerin hareketiydi. İsyanın tarihî bir önemi emekçi halkın siyasi bakımdan aktifleşmesidir.

2. Konu. Şubat 1917 tarihindeki Burjuva-Demokratik Devrim Sırasında Kırgızistan

Çarlık iktidarının yıkılışı ve çift başlı iktidarın ortaya çıkması. (94. sayfa) Şubat 1917 tarihinde Komünist Parti'nin yönetimiyle işçi ve köylüler isyan ederek Çarlık iktidarına son vermişti ve iktidar halk konseylerine geçmişti. Lakin onların yeterli derecede bilinçli ve düzenli olmamasından dolayı burjuvazi ve büyük toprak sahipleri fırsattan yararlanarak Geçici Hükûmet'i oluşturabilmişlerdir. Böylece ülkede çift başlı iktidar ortaya çıkmıştı.

(95. sayfa) Kırgızistan'da da ilk konseyler 1917 yılının Mart ayında Pişpek, Kızıl-Kıya ve Oş gibi şehirlerde kurulmuştur. Onlara karşı burjuvaziler tarafından kurulan yürütme komiteleri, eski çarlık yönetimi ve yerel zenginler tarafından kurulan ulusal örgütler vardı.

VIII. Ünite. Kırgızistan'da Büyük Ekim Sosyalist Devrimi

1. Konu. Burjuva-Demokratik Devrimden Sosyalist Devrime Geçiş Sürecinde Kırgızistan

Şubat devriminden sonra Kırgızistan'daki durum. (96. Sayfa) Şubat devrimi Kırgızistan'daki tarımsal ve ulusal eşitsizlik gibi en önemli sorunları çözmemiştir. Çiftçilerin hiç toprağı yoktu ya da sahip oldukları toprak yetersiz ve verimsizdi. Emekçi Kırgızlar hâlâ hak sahibi değildiler. Geçici Hükûmet, 1916 isyanını bastırma sırasında Çin'e kaçmış olanların geri dönmesine karşıydı. Çarlık iktidarının Kırgızları Pişpek ve Prjevalsk bölgelerinden su kıtlığı yaşanan Narın bölgesine göç ettirme politikası Geçici Hükûmet'in Türkistan Komitesi tarafından gerçekleştirilmeye başlamıştı.

(98-99. sayfa) Geçici Hükûmet ile beraber işçi ve devrimci askerlerin konseyleri vardı. Kırgızistan'da da işçi ve fakir insanları bir araya getiren kuruluşlar ortaya çıkmıştı. Böylece kurtuluş mücadelesi veren Kırgız halkının Rusya'daki işçi ve fakir çiftçiler ile birleşmesi için uygun şartlar oluşturulmuştu. (100. Sayfa) Belirtilmesi gereken husus, Kırgızistan'da ilk 1917'nin ilkbaharından başlayarak Bolşevik ve Menşevikleri bir araya getiren sosyal ve demokrat kuruluşlar, yazın ise Bolşevikler tarafından yasadışı (gizli) olarak sadece kendi üyelerinden oluşan kuruluşlar ortaya çıkmıştı.

Sosyalist devriminin başarılı olmasında Bolşevik Partisi'nin 1917 Nisan ayında gerçekleştirmiş olduğu Bütün Rusya 7. Kongresi'nde ulusal meseleler konusunda alınan kararlar büyük rol oynamıştır. Lenin'in fikirlerini temel alan bu kararlara göre bütün ulusların eşit olması ezilen milletlerin gönlünü kazanmıştır.

Kırgızistan halkında Geçici Hükûmet'in politikalarına karşı memnuniyetsizliğin artışı. Geçici Hükûmetin halk karşıtı politikaları ve devam eden savaş yüzünden meydana gelen açlıktan dolayı Haziran ve Temmuz aylarında Kırgızistan'da isyanlar çıkmıştı.

(101. sayfa) 3-7 Temmuz 1917 tarihinde Petrograd'da savaşa karşı gösteriye çıkan halka hükûmetin ateş açması, Bolşevikler ile Geçici Hükûmet'in ayrılış noktası olmuştur. (102.

Sayfa) V.İ.Lenin artık çift başlı iktidarın sona erdiğini, iktidarın tamamıyla Geçici Hükûmet'in eline geçtiğini ve halkın iktidarı ancak silahla alabileceğini belirtmişti.

(103. sayfa) Kırgızistan'da da emekçi sınıfın devrimci mücadelesi şiddetlenmişti: İşçiler fabrika sahiplerine karşı çıkıyorlardı, köylüler de hükûmete tahıl vermeyi reddediyordu. Pişpek'te teşekkür eden ve fakir insanların topluluğu olarak bilinen 'Bukara', güney tarafta ise işçi ve çayırkerler (ırgatlar) birliğinin etkisi artmaya başlamıştı. Ekim ayında Pişpek, Prjevalsk gibi yerlerde açlıktan dolayı halk zenginlerin evlerini yağmalamıştı.

2. Konu. Büyük Ekim Devriminin Zaferi. Kırgızistan'da Sovyet İktidarının Kuruluşu

Petrogarad'da silahlı isyanın zaferi. Sovyet iktidarının zafer geçidi. (104. sayfa) 10 Ekim 1917 tarihinde Lenin'in katılımıyla Partinin Merkez Komitesi'nin toplantısı gerçekleştirilmişti ve silahlı isyan yapmaya karar verilmişti.

7 Kasım 1917 [Ekim devrimi] tarihinde de Komünist Parti'nin liderliğinde işçiler çok fakir köylüler ile beraber Geçici Hükûmet'i yıkmıştı. Aynı gün düzenlenen Bütün Rusya'daki Sovyetlerin [konseylerin] toplantısında Sovyet iktidarını ilan ederek yeni hükûmeti kurmuşlardı. Ayrıca dünya savaşına dâhil olan bütün taraflara barış teklif edilmişti ve bütün topraklar emekçilerin olarak belirlenmişti.

15 Kasım 1917 tarihinde de V.İ.Lenin Rusya Halklarının Hakları Bildirgesi'ni imzalamıştır. Ona göre herkes eşitti.

(105. sayfa) Devrim karşıtı güçler Türkistan bölgesi için mücadele başlatmıştı ve onları yabancı emperyalist ülkelerin ajanları destekliyordu. (106. sayfa) Onlar Beyaz ordunun askerleri, Yedisu'daki zengin Kazaklar [Slav] ve milliyetçi burjuvazilere dayanarak Kırgızistan'da iktidarını sürdürmeye çalışıyorlardı. Rus burjuvazisi ve yabancı emperyalistlerden destek alan milliyetçi burjuvazi Aralık 1917'de Hokand'da bir toplantı yapmış ve kendilerini Türkistan'ın özerk bölgesi olarak ilan etmişlerdi.

Kırgızistan'da Sovyet iktidarını kurmak için mücadele. Kırgızistan'ın emekçileri devrim karşıtı güçlere boyun eğmeyi reddediyorlardı. Özellikle savaştan silahlı askerler dönmeye başlayınca ve Bolşeviklerin gerçek sözlerini ve Sovyet iktidarının faaliyetlerini anlatınca devrim karşıtı güçlerin durumu daha kötüleşmişti.

Bütün şehirlerde ve sanayinin geliştiği yerlerde Bolşevik grupları oluşturulmuştu ve onlar halk arasında aktif faaliyet yürütüyorlardı. Devrim karşıtı güçler ise halkın Geçici Hükûmet'i artık tanımadığını anlayarak yalandan halk yönetimi görüntüsü verme kararını almışlardı. Böylece Kasım ayının sonunda onlar köylüler toplantısını düzenleyerek 'Birlikler Konseyini' kurmuşlardı. Üyeleri eski Çarlık iktidarının bürokratları, kulaklar, zenginler ve manaplardı. Emekçiler onu tanımadılar.

Sonra devrim karşıtı gruplar Yedisu bölgesini Sovyet cumhuriyetlerinden ayırarak Sibiryadaki devrim karşıtı hükûmete bağlamak için kampanya yürüttüler. Ama başarısız oldular.

(107. sayfa) Aralık ayında Fergana'da bölgesel konseylerin toplantısı gerçekleştirildi ve katılımcıların çoğu Bolşevikler ve onları destekleyenlerdi. Bu toplantıda Menşevikler ve eserler sosyalist devrimi eleştirmişlerdi ama büyük bir tepki almışlardı. Toplantının sonunda Fergana'da bütün iktidarı Sovyetlere verme kararı alınmıştı.

Oş bölgesinde iktidar Sovyetlere 1917 yılının Aralık ayının ortasında devredilmişti ve aynı mücadele kuzey tarafta başlamıştı. 31 Aralık 1917 tarihinde Bolşevikler tarafından düzenlenen gösteri Pişpek'te Sovyetlerin başarılı olmasına katkı sağlamıştır. Binden fazla kişinin katıldığı gösteriye Çüy sulama sisteminde, deri fabrikasında, değirmende çalışan işçiler, cephe askerleri, polisler, 'Bukara' birliğinin üyeleri ve diğer topluluk temsilcileri katılmıştır.

Gösterinin düzenlenmesinde Pişpek işçi ve zanaatkârlar birliği, fakirlerin birliği olan 'Bukara' çok aktif rol almıştı. (108. sayfa) Şehrin gerici yönetiminin engellerine rağmen Bolşeviklerin 'Halk Birliğini' oluşturma fikrini gösteriye katılanlar desteklemişti ve Kızıl Ordu'nun temelini

oluşturacak gönüllülerin kaydı başlamıştı. Ayrıca birlik üyeleri, karakollarda bulunan silahlarla donatılmıştı.

Bolşeviklerin diğer bir başarısı da Pişpek'teki faal Sovyetin üyelerinin Bolşeviklerle değiştirilmesidir. 1 Ocak 1918 tarihinde geniş bir katılımıla Konseyin yeni üyelerinin ilk toplantısı düzenlenmişti. Toplantıda Konsey Petrograd ve Taşkent'teki merkezî iktidara bağlı olma kararını almıştı.

Şubat 1918 tarihinde Pişpek bölgesinin Sovyetlerinin [konseylerinin] 1. Kongresi düzenlenmişti. Köy temsilcileri Sovyet iktidarının zaferini büyük bir memnuniyetle karşıladılar. Kongrenin katılımcılarının tamamı emekçi Kırgız halkının Ruslar ile beraber Sovyet devletini kurma ve güçlendirme isteğini ifade ettiler. (109. sayfa) Söz konusu kongre Kırgızistan'ın kuzeyinde Sovyet iktidarının zaferini pekiştirmiştir.

Büyük Ekim Devrimi, bütün insanlık ve Rusya'nın bütün halklarının tarihinde olduğu gibi Kırgız halkının tarihinde de önemli köşe noktasıydı. İnsanlık gelişiminde yeni bir çağ başlamıştır. O da komünizm çağı.

Komünist Partisi ve lideri V.İ.Lenin tarafından yönetilen Devrimci Rus işçileri Rusya halklarını eziyet ve kölelikten kurtararak tarihî görevini tamamladı. Kırgız halkı Sovyet devletinin diğer halklarıyla beraber, Komünist Parti'nin yönetimindeki kardeş Rus halkının yardımıyla özgür ve mutlu bir hayata adım atmıştır.

3. Konu. Kırgızistan'da Sovyet İktidarını Pekiştirmek İçin Mücadele

Emekçilerin Sovyet iktidarını pekiştirmek için mücadelesinde Komünist Parti'nin yöneticilik rolü. (110. sayfa) Sosyalist devrimin zaferinden sonra Sovyet iktidarının pekiştirilmesi gerekiyordu. Bunun için Sovyet devletinin yeni sistemini, sosyalist ekonominin temellerini ve yeni sosyalist üretim ilişkisini oluşturmak gerekiyordu. Ayrıca toprakla beraber büyük sanayiye de devletleştirmek lazımdı.

Komünist Parti ve Sovyet hükûmeti halka sosyalist inşayı ve devleti yönetmeyi öğretiyor, halkı hâlâ tamamen yok edilmemiş sömürgecilere karşı kararlı bir mücadele için hazırlıyordu.

İç savaş sırasında çok defa kenar bölgeler merkezî Rusya'dan kopuk kalsa da Türkistan emekçilerine, Kırgız halkına parti ve hükûmet tarafından her zaman siyasi, ekonomik yardım ve destek sağlanıyordu.

Komünist Parti, Türkistan Bolşeviklerine Hokand özerkliğini isteyenlerin emekçilerin acımasız düşmanları olduğunu göstermekte yardımcı olmuş ve ulusal sorunları çözme yolunu göstermiştir. Hükûmet Sovyet Cumhuriyeti'nin zor ekonomik durumuna rağmen Mayıs 1918'de V.İ.Lenin'in imzaladığı kararla Türkistan bölgesindeki sulama işleri için 50 milyon ruble ayırmıştı. Çüy vadisinin sulanmasına özel önem verilmişti. Petrograd, Moskova ve diğer şehirlerde de tahıl kıtlığı olmasına rağmen Türkistan'ın aç halkına tahıl gönderilmişti.

Kırgızistan'ın Bolşevikleri, Sovyet iktidarının açık ve gizli düşmanları ile acımasızca savaşmak zorunda kalmışlardı. En tehlikelileri Solcu Eserler ve burjuva milliyetçilerdi. Onların yok edilmesi Kırgızistan'da Sovyet iktidarının pekişmesini sağlamıştı.

Kırgızistan'da eski iktidarın kurumlarının bertaraf edilişi ve yönetim sisteminin oluşturulması. (112. sayfa) 30 Nisan 1918 tarihinde Türkistan bölgesinin Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyet olarak ilan edilmesi oralarda Sovyet yönetim sisteminin oluşmasını hızlandırmıştı. 1918'in ilkbaharından başlayarak Kırgızistan'ın köylerinde kapsamlı sovyet inşası başlamıştır. Yerel Bolşeviklere Türkistan Hükûmeti ve bölgesel sovyetler [konseyler] yardım ediyordu. Onlar Kırgızistan'ın bölgelerine konseyleri, toprak ve su komitelerini kurmak için kendi uzmanlarını gönderiyorlardı.

Ulusal eziyet düzeninin yok edilişi. İktidarın Sovyetlere geçmesi ve yeni devlet sisteminin oluşturulmasıyla Kırgız halkı Sovyetler ailesinde siyasi olarak eşit bir üye hâline gelmiştir. Önceden ezilmiş olan emekçi halkın hayatlarındaki bu tarihî değişimin farkına varmaları için büyük eğitim ve öğretim işleri yapılması gerekiyordu. Komünist Parti, temsilcilerini köylere

gönderiyordu ve onlar emekçi Kırgız halkını kendi haklarını kullanmaya ve sömürgeci, zengin ve manaplara karşı kararlı bir mücadele yürütmeye çağırıyordu.

Kırgızistan'ın emekçileri kulak, zengin ve manapların eziyetinden kurtarmanın şartlarından biri çiftçilere toprak vermektir. 1918'in ilkbaharında toprak reformu için ilk adımlar atılmıştı. Fakat iç savaş, reformu 1921-1922'lere sarkıtmıştı.

Sovyet hükûmeti ve partisinin ulusal çapta gerçekleştirilen eziyetin sonuçlarını yok etme yönündeki en önemli faaliyeti, kaçkın Kırgızların Çin'den geri getirilmesidir. (113. sayfa) Kaçkınların vatanına dönmesi ve yerleştirilmesi için Sovyet hükûmeti hususi olarak komisyon oluşturmuştu ve önemli miktarda bir bütçe ayırmıştı. Vatanına gelen kaçkınlara da hayatını sürdürmesi için toprak, hayvan, tarım aletleri, tohum ve para veriliyordu.

Böylece Sovyet iktidarı sayesinde Kırgız halkı ölümden kurtulmuştu. Ayrıca Kırgız kadınlarını da özgürleştirme faaliyeti başlamıştı.

Kızıl ordunun organizasyonu. Kırgızistan'da devrim karşıtı güçler ile mücadele. Kırgızistan'da Sovyet iktidarını kurmak ve pekiştirmek için bütün şehirlerde ve nüfusun çok olduğu kasabalarda Kızıl Ordu birlikleri oluşturulmaya başlamıştı. Üyeleri sınıf temelli olarak seçiliyordu ve Sovyet toplumsal kuruluşlarının referansı lazımdı.

Devrim karşıtı güçler Sovyet sisteminin kurulmasını engellemeye çalışıyordu. Kırgızistan'ın güneyinde zenginler basmacılık birliklerini kurarak komünistler ve aktif olan Sovyet çalışanlarını acımasızca öldürüyorlardı.

(114. sayfa) İlkbahar 1918'de Belovodsk ve Dmitriyevskaya'nın kulakları Sovyet iktidarına karşıtı isyanlar çıkarttılar. Kızıl Ordu onları bastırmıştı. Kırgızistan'ın Kızıl Ordusu Yedisu, Fergana bölgelerindeki ve Taşkent'teki devrim karşıtı isyanları bertaraf etmeye yardım etti. Böylece halktan oluşturulan silahlı güce dayanarak Sovyet iktidarı devrim karşıtı güçlerin direnişini kırmıştı.

Sovyet iktidarının ilk ekonomik faaliyetleri. Kırgızistan'da sosyalist inşanın başlaması. V.İ.Lenin, 1918'in ilkbaharında 'Sovyet İktidarının Sıradaki Görevi' isimli çalışmasında emekçiler siyasi iktidarı eline geçirdikten sonra artık zorlukların ekonomik alanda olacağını, üretim ve dağıtımın kaydedilmesi, kontrol edilmesi, kamulaştırılması ve işçi verimliliğinin artırılması gerektiğini yazıyordu.

Üretim Halk Yüksek Konseyi oluşturulunca onun şubeleri bölgelerde açılmaya başlamıştı. Bu kurum üretim ile ilgili bütün yerel kurumları yönetiyordu.

Emekçi Kırgızlar tahrip olan üretimi geliştirmeye çabalıyordu. Özellikle ulaşımı geliştirmeye, örneğin Evliya Ata – Pişpek demir yolunun kurulmasına özen göstermiştir. Ayrıca Isık-Göl üzerinde gemiyle ulaşım meselesi ortaya konulmuştu.

Sovyet iktidarının toprak ile ilgili kararını yerine getirmek için Kırgızistan'da (115. sayfa) büyük emek harcanmıştı. Her yerde toprak ve su komiteleri kurulmuştu ve onlara eşit haklarla Rus köylüleri ve Kırgız çiftçileri üye oluyordu. Söz konusu komite fakirlere toprak, tohum veriyordu. Açlıkla kararlı bir şekilde mücadele ediliyordu. Köylerde ve şehirlerde aç insanlar için aşevleri açılıyordu. Aç insanları kurtarmak için iktidar burjuvazi, zengin ve manapların tahıl, hayvan ve paralarına el koyuyordu. Spekülasyonu ortadan kaldırmak için devlet tahılı tekelleştirmişti. Ekin arazileri artırılmıştı, şehir halkı arasında bahçe tarımı geliştirilmişti. Kamu işlerinin düzenlenmesi işsizliğin azalmasını sağlamıştı.

Böylece sosyalist ilişki oluşmaya başlamıştı. Örneğin işçiler üretimi kontrol ediyorlar ve direk yönetime katılabiliyorlardı. Köylerde ortak olarak toprakları işletmek ve hasadı toplamak için dayanışma grupları kurulmuştu.

IX. Ünite. Kırgızistan Yabancı Devletlerin Müdahaleleri ve İç Savaş Döneminde (1918-1920 yılları)

1. Konu. Kırgızistan Yabancı Devletlerin Müdahaleleri ve İç Savaşın İlk Döneminde (Temmuz 1918 – Mart 1919)

Yabancı askerî müdahale ve iş savaşın başlaması. (117. sayfa) Rusya'da ve etrafında Sovyet iktidarının zaferi yabancı emperyalistler arasında büyük korku uyandırmıştı. Onlar devrim ateşinin Rusya'dan kendi ülkelerine sıçrayacağı ve bütün dünyada kapitalizmi yok edeceğinden korkuyorlardı.

Sovyet Rusya'daki devrimi boğmak için uluslararası emperyalizm, Rusya'nın mağlup sömürgeci sınıfıyla birleşerek genç Sovyet cumhuriyetlerine karşı müdahale faaliyetlerini hazırlamaya başladılar.

Sovyet halkı Komünist Parti'nin çağrısıyla yabancı emperyalistler ve içerideki devrim karşıtı güçlere karşı kendi vatanını koruma safını tutmuşlardı. İç savaş başlamıştı.

Yabancı askerî müdahale ve iç savaşın ilk günlerinden başlayarak Sovyet Türkistanı'nda da zor durum oluşmuştu. Bölge Sovyet Rusyası'ndan beyaz ordunun cepheleriyle bölünmüştü. Kuzey taraftan General Dutov'un yönetimi altında Orenburglu Kazaklar [Slav] geliyordu. Doğudan Yedisu'daki Kazaklar [Slav] tehdit ediyordu. Kırgızistan'ın güneyinde ve Fergana vadisinde Fergana cephesi oluşturulmuştu.

(118. sayfa) Kırgızistan'da yabancı emperyalistlere bağlı kulaklar, zenginler ve manaplar Sovyet iktidarına saldırmak ve onu yok etmek için gizli olarak güç topladılar. Devrim karşıtı isyanları düzenleyen ve öncülük yapanlar Eserler, Alaşordacılar ve diğer halk düşmanlarıydı.

Devrim karşıtı örgütlerin liderleri Çin'in Sincan Bölgesi'ndeki Kulca ve Kaşgar'a yerleşmiş Amerikan, İngiliz ve Japon ajanları ile direk bağ kurmuşlardı. 1918 yılının Ağustos ayının sonunda eserler Dimtriyevka köyünde isyan başlattılar. Lakin başarılı olamadılar, çünkü Talaslı emekçilere yardım için Çimkent'ten Kızıl ordu askerleri yetişmiş ve isyanı bastırmıştı.

Kızıl ordu birliklerinin Kırgızistan topraklarında oluşturulması. V.İ.Lenin, düşmanın tek saldırıyla kalmayacağı, ileride acımasız mücadele başlayacağı konusunda ikaz etmişti. Dolayısıyla her yerde olduğu gibi Kırgızistan'daki Komünist örgütler de Kızıl ordunun yeni birliklerini kurmaya başlamıştı.

1.Sovyet Pişpek Alayı oluşturulmuştu, Tokmok, Prjevalsk, Narın, Oş, Celal Abad, Kızıl-Kıya ve diğer şehirlerde de müfrezeler ortaya çıktı. Önde hep komünistler vardı.

Eylül 1918 tarihinde Yedisu bölgesine hücum etmekte olan Kazaklara [Slav] karşı mücadele etmek için 1.Sovyet Pişpek Alayı ve Tokmok, Prjevalsk'ten birkaç müfreme gönderildi.

28 Ekim'de Y.N.Logvinenko'nun yönetimi altında 1.Sovyet Pişpek Alayı Kazakları [Slav] geri çekilmeye zorladı. (119. sayfa) Prjevalsk müfrezesi de Sincan'dan Carkent ve Prjevalsk şehirlerine giren Kazakları yendiler. Böylece düşman Kırgızistan topraklarından kovulmuştu.

Pişpek şehrindeki kulak isyanlarını bastırma: Kırgız Kızıl ordu birlikleri Yedisu'da savaşırken Eserler ve Alaşordacılar devrim karşıtı bir darbe yapmayı, haince arkadan vurmaya planlıyorlardı.

7 Aralık 1918'de Eserler Belovodsk, Sokuluk, Kara-Balta, Sadoviy, Aleksandrovka ve diğer köylerde kulakların isyanlarını düzenlediler. Onları Kırgız zenginler ve manaplar desteklediler.

İsyancılar Sovyetleri yok ederek hâkim Karpov ve polis Mortikov gibi Komünist taraftarlarını işkenceyle öldürdüler. Öldürülenleri de nehir ve göllerdeki buzların altına, çukurlara bırakıyorlardı. 14 Aralık tarihinde de isyancılar Pişpek'in batı tarafını tamamen ele geçirmişlerdi. (120. sayfa) Ama sonrasında onları sadece 500 kişiden oluşan silahlı komünistler ve Kızıl ordu askerleri durdurabilmişti.

Fakirlerin komitelerine dayanan komünistler acil olarak her yerde silahlı birlikleri kurarak Pişpek'e yardıma gönderiyordu. Başka yerlerde kulakları silahsızlaştırmada fakirlere orta sınıf köylüler de destek oldu.

Komünist örgütlerin yönetimiyle Pişpek'te askerî ve siyasî karargâh oluşturulmuştu ve komünistlere, sendika üyeleri, polis, işçi, zanaatkârlara silah verilmişti. Ayrıca Tokmok,

Lebedinovka, Pokrovka, Prjevalsk'tan silahlı birlikler gelmişti. 22 Aralık 1918'de de savaşta ün kazanmış 1. Sovyet Pişpek Alayı geri dönmüştü. 1 Ocak 1919 tarihinde isyan bastırılmıştı.

Böylece Komünist Parti ve Sovyet hükûmeti sayesinde emekçi Kırgız halkı devrim karşıtı isyanları durdurabilmişti ve Kırgızistan'ın kuzeyindeki Sovyet iktidarı kurtarılmıştı.

2. Konu. Kırgızistan İtilaf Devletlerinin İlk Saldırısı Sırasında (Mart – Haziran 1919)

Cephe için üretim. Devrim karşıtı isyanın bastırılmasından sonra yavaş yavaş Kırgızistan'ın üretim sahaları iyileştirilmeye başlamıştı. Örneğin fakir Kırgız halkına Pişpek Yürütme Komitesi tohum ve araç gereçler vermişti. (121. sayfa) Ayrıca yerel sanayiye geliştirmeye özel önem verilmişti. Pişpek Yürütme Komitesi metal eritme ve alaşım oluşturma fabrikaları kurmak için 147 bin ruble ayırmıştı.

Bolşevikler Kızıl-Kıya ve Sülüktü kömür madenlerindeki çalışmalarını iyileştirmek için dinamik önlemler almıştı. Madenciler zorluklarla karşılaşıyorlardı. Yemek, giysi, ayakkabı yetmiyordu, madenleri aydınlatmak için ampuller yoktu.

Fakat savaş cephesine asker, mühimmat, silah ve yiyecek götürmek için trenlere, fabrikalara kömür lazımdı. Fedakâr madenciler sayesinde 1919 yılında kömür üretimi savaş öncesindeki üretim seviyesine ulaşmıştı.

Sovyet ülkelerinin emekçileri savaş sırasında harap edilen üretimi eski hâline getirmek için çabalıyordu. Fakat yabancı emperyalistler buna engel olmaya çalışıyordu. Kırgızlar için de Sovyet Rusya'nın diğer halkları gibi koloni olma riski vardı.

Amerikalı ve İngiliz emperyalistler basmacıların yardımıyla Orta Asya'nın güneyinde Sovyet iktidarını yıkmaya ve Türkistan'ı sömürge bölgesine çevirmeye çalışıyordu. Onlar Kırgızistan'ın güneyindeki basmacıların liderlerine Kaşgar'dan silah, para gönderiyordu. (122. sayfa) Basmacıları yerel zenginler, manaplar, imamlar ve burjuva milliyetçi aydınlar destekliyordu.

Basmacılar emekçi halkın korkunç düşmanıydı. Onlar köylere baskın düzenliyordu ve çiftçileri soyarak acımasızca öldürüyordu.

Basmacıların ve Kazakların [Slav] yok edilişi: Basmacıları yok etmek için Kırgızistan'ın güneyine Kızıl ordu birlikleri gönderiliyordu. Pamuk ve yağ üreten fabrikalar, demir yolları istasyonları ve devlet kurumlarının çalışanları silahlandırılmıştı. Oş, Celal-Abad, Kara-Su ve diğer yerlerde geçici birlikler kurulmuştu.

25 Mart 1919 tarihinde Bazar-Korgon ilçesinde büyük basmacı çetesi yok edilmişti. Nisan'ın başında üç günlük savaşta Ala-Buka ilçesindeki 3 bin kişilik çete de yok edilmişti. Böylece 1919 yılının ilkbaharında basmacıların hareketi durdurulabilmişti.

Mart 1919 tarihinde Yedisu bölgesine 1. Pişpek Alayı'nın 3. taburu gönderilmişti. Mart ayının ikinci yarısında söz konusu tabur büyük bir Kazak [Slav] birliğini yok etmişti ve bütün silahları, mühimmatları ve hayvanları ele geçirmişti. Onların arasında Amerika üretimi tüfekler, toplar ve kurşunlar vardı.

Gün geçtikçe Kızıl ordu askerleri fakir ve orta sınıf köylülerin üye olmasıyla çoğalıyordu. Özellikle Kırgız gençleri orduya çok katılmaya başlamıştı. Pişpek, Tokmok, Prjevalsk Komünist örgütleri Kızıl orduya en iyi yiğitleri gönderiyordu. Örneğin sadece Tokmok'tan Haziran 1919'da Kızıl Ordu'ya 383 komünist gönderildi.

3. Konu. Kırgızistan İtilaf Devletlerinin İkinci Saldırısı Sırasında (Temmuz 1919 – Şubat 1920)

Kırgızistan'ın kuzeyinde isyancıların ve müdahalecilerin yok edilişi. 1919'un ilkbaharı ve yazın Kızıl ordu, Kolçak'ın ordusunu mağlup ettikten sonra ülkenin güneyinde Amerikan, İngiliz ve Fransız silahları ile donatılan General Denikin'in ordusuyla mücadele etmek zorunda kaldı.

(123. sayfa) Bu sırada Yedisu'da 10 bin askerden oluşan Kazak [Slav] ordusu Verniy'i ele geçirmek için hücumla geçmişti ve büyük savaş başlamıştı. Kızıl ordu sayesinde düşman geri

çekilmişti. 20 Haziran 1919 tarihinde de Prjevalsk'taki Kızıl ordu askerlerinin Yedisu'ya gitmesini fırsat bilen Amerikan ve İngiliz ajanları oraya Sincan'dan silahlı çete göndermişti. Tüp, Aksu, Pokrovka ve diğer köylerde kulak isyanlarını da kışkırtmışlardı.

Tokmok ve Pişpek'ten gelen askerî yardım sayesinde 25 Temmuz'da isyan bastırılmıştı, sağ kalan isyancılar Sincan'a kaçmıştı. Tehlike ortadan kalkmış değildi, dolayısıyla 29 Temmuz 1919 tarihinde 4 yaş grubu için seferberlik ilan edilmişti. Prjevalsk şehri Kızıl ordu için 1000 atlı ve donanımlı asker, Tokmok şehri 400 atlı asker ve 300 at, Pişpek 763 adet Kızıl ordu askerini Vernıy'a göndermişti.

Kızıl ordu, askerler eklenince Ağustos 1919'da Yedisu'da Kazaklara [Slav] karşı saldırı düzenlemişti. Emperyalistler de yakaladığı her fırsatta değişik yerlere çeteler gönderiyordu. Kırgızistan'ın kuzeyinde ağır savaşlar Kasım-Aralık 1919 ve Ocak 1920'lerde devam etmişti. (124. sayfa) Mağlup olan müdahaleciler yurt dışına kaçmıştı.

1920 yılının Mart ayının sonunda komutan Annenkov'un Kazak [Slav] birliği yok edilince Yedisu düşmandan temizlenmişti.

Kırgızistan'ın güneyinde kulak ve basmacı çetelerinin yok edilişi. 1919'un sonbaharında İngiliz ajanları Celal-Abad, Kögart, Kurşab ilçelerinde kulak isyanlarını başlatmışlardı. Onlar basmacılarla birlik olup Celal-Abad, Oş şehirlerini ele geçirmişlerdi. 1919'un Eylül ayının sonunda önemli cephelerde Kızıl Ordu kazanmıştı ve Kazan Alayı'nın yardımıyla Oş, Celal-Abad şehirleri düşmandan boşaltılmıştı. Ocak-Şubat 1920 tarihlerinde Sibiry'a'daki Kolçak ordusunun geri kalanı yok edilip Kolçak'ın kendisi idam edilmişti.

Sovyet halkı kısa da olsa dinlenebilmişti ve Sovyet ülkesinin uluslararası imajı da biraz iyileşmişti. Şubat 1920'de Sovyet Rusya ile Estonya arasında barış anlaşması imzalanmıştı.

4. Konu. Kırgızistan İtilaf Devletlerinin Üçüncü Saldırısı Sırasında (Mart-Aralık 1920)

Partinin ve hükûmetin Kırgız halkına yardımı. Kolçak ile Denikin'in orduları yok edildikten sonra Sovyet halkı üretimi iyileştirme çabasına başlamıştı. Fakat tehdit hâlâ vardı ve Kızıl orduyu dağıtmak için daha erkendi.

(125. sayfa)1920 yılı Mart ayının sonunda Partinin 9. Genel Kongresi'nde ülkeye elektrik sağlama, demir yolu ulaşımı, enerji sanayisi, metalürji ve tarım alanını iyileştirme konusuna çok önem verilmişti.

Zorluklara rağmen parti ve hükûmet Kırgızistan'ın emekçilerine her zaman büyük destek sağlıyordu. Aç olan insanlar için aşevleri oluşturulmuştu. Fakirlere toprak, hayvan, tarımsal aletler ve tohumlar verilmişti.

Rus çiftçiler Kırgızlara toprağı işleme ve ekmede yardım ediyordu, geçici süreliğine tarım aletlerini ve koşum hayvanlarını bedava olarak veriyorlardı. Okullar ve fakir ailelerin çocukları, yetimler için yatılı okullar açılmaya başlamıştı. 1920'de sadece Oş'ta 12 Kırgız ve Özbek okulu açılmıştı.

Ayrıca hükûmet Ürkünde Çin'e kaçmış olan ailelere de yardım ediyordu. Türkistan Merkezî Yürütme Komitesi 2 Şubat 1920 tarihinde Kırgızların Sincan'dan geri dönmesi ve onlara yardım edilmesi ile ilgili karar almıştı.

Kaçkınların yerleştirilmesi için devlet yüz milyon ruble ayırmıştı ve onlar vergiden muaf bırakılmıştı. Çarlık döneminde ellerinden alınan toprakları geri verilmişti. (126. Sayfa) Sadece Narın'a Sincan'dan 4338 aile ve kölelikten geri satın alınmış 139 kişi dönmüştü. Dolayısıyla yeni köyler oluşmaya başlamıştı.

Verniy ve Narın'da devrim karşıtı isyanların yok edilişi. Sakin hayata yeni müdahale ile son verilmişti. Bu sefer Sovyet Rusya'ya karşı emperyalistler Vrangel ve Beyaz Lehler'i gönderdiler. Ülkenin kenarında da devrim karşıtı güçler aktifleşmişti. Kulca'da Amerikalı, İngiliz ve Japon subayları Yedisu'ya saldırımları için Rus kazaklarını hazırlamıştı. Kırgızistan'ın kuzeyinde zengin, manap ve kulakların yardımı ile Kırgızlar ile Ruslar arasında

etnik çatışma başlatmaya çalışmışlardı. Ülkenin güneyinde ise 1920'in ilkbaharında basmacılık hareketi şiddetlenmişti.

Mayıs 1920 tarihinde Türkistan'daki yerel halktan otuz bin kişi Kızıl orduya alınmak üzere seferber edilmişti. Güneydeki basmacılara karşı savaşmakta olan Kızıl orduyu zayıflatmak amacıyla düşmanlar Haziran 1920'de Verniy'da isyan başlatmıştı. Kırgızistan'ın kuzeyindeki parti örgütleri Verniy'a ayrıca seferberlik düzenleyerek gerekli yardımı göndermiştir ve D.Furmanov'un komutası altında isyan bastırılmıştı.

1920 yılının Kasım ayının başında İngiliz ajanları Atbaşı'da isyan çıkartarak bütün Narın bölgesini ele geçirmişlerdi. Tokmok ve Pişpek'e saldırıyı düşünüyorlardı. (127. sayfa) Lakin Pişpek, Tokmok ve Prjevalsk'taki parti örgütleri yeni komünist müfrezelerini oluşturarak 20 Kasım 1920 tarihinde Narın'ı tamamıyla düşmanlardan kurtarmayı başarmıştı.

Kırgızistan'ın güneyindeki basmacıların yok edilişi. 1920 yılının yaz ve sonbahar ayları boyunca Kızıl ordu birlikleri ve gönüllülerden oluşan müfrezeler Kırgızistan'ın güneyindeki basmacılar ile mücadele etmişlerdi.

Basmacıların vahşeti ve soygunculuğu 1920'de hat safhaya ulaşmıştı. Korbaşılardan biri sadece pamuk ektikleri için 54 çiftçinin başını kesmişti. Sonra haydutların başkanı kafaları bir yere toplayarak diğer çiftçileri pamuk ekmeye devam ederlerse aynı kaderi paylaşacaklarını ikaz etmişti.

Basmacılar Pişkaran kışlağında Sovyet iktidarına destek veren 41 aileyi yaşlı, kadın ve çocuk olmasına bakmaksızın ateşe vermişti. Bunun gibi basmacıların Kırgız, Özbek, Tacik ve Rus sakinlere karşı katliam yaptığı örnekler çoktur.

Halkın aktif bir mücadelesiyle karşı karşıya kalan ve başarısızlıklarından dolayı öfkelenen basmacılar Kırgızistan'ın güneyini enkaza dönüştürmeye çalışıyorlardı. Onlar sanayi tesislerini yakıp yıkıyorlardı, pamuk rezervlerini yok ediyorlardı ve kömür madenlerini, petrol yataklarını ve demir yollarını tahrip etmeye çalışıyorlardı.

1920'nin Eylül ayında gerçekleştirilen Türkistan Komünist Partisi'nin 5. Kongresi ve Türkistan Cumhuriyeti Sovyetleri'nin 9. Kongresi'nde basmacıları yok etmek için bütün gücü kullanmaya karar verilmişti.

Partinin sadık destekçisi gençlerin Komünist Birliği'di. Bu birlik partinin ve Sovyet iktidarının bütün faaliyetlerine aktif bir şekilde katılmıştır. İç savaş sırasında partinin gençlik kolu 3 defa seferber oldu ve Kızıl orduya on binlerce asker verdi.

Kırgızistan gençlerinin arasında askerî başarı ve çalışkanlıklarıyla en çok itibarı hak edenler Kızıl-Kıya'daki partinin gençlik kolu olmuştur. 1918'in Şubatında bile madende çalışan gençler, devrim karşıtı Hokand Muhtariyeti'nin yok edilmesine katılmışlardı. Gençler V.Y.Hripçenko'nun müfrezesine katılmış ve basmacıların gruplarını bertaraf etmişlerdi.

Sonbahar 1920'de parti basmacıları yok etme çağrısında bulununca gençlik kolu Kızıl orduya ve gönüllü müfrezelere birkaç bin kişi göndermişti. Basmacılara karşı mücadelede 1919'da gönüllü müfrezelerden oluşturulmuş Kırgız birliği öne çıkmıştır. Bu birliğin kahramanlığı hakkında Türkistan cephesinin komutanı M.V.Frunze yazmıştı.

(128. sayfa) Basmacılık hareketinin bastırılmasında sadece Kırgızistan'ın güneyinde değil Fergana bölgesinde ve Özbekistan'da da savaflara katılan Birinci Kırgız alayı önemli katkı sağlamıştır. Söz konusu alay, Temmuz 1920'de Kara-Darıya ile Narın'ın birleştiği yerde Kurşimat'ın iki bin kişilik çetesiyle sert mücadele yürütmüştür. Sonunda basmacılar bertaraf edilmişti. Böylece Kırgızistan'daki iç savaş sona ermişti. Kızıl ordunun koruması altında olan Kırgız ve Rus emekçiler barış içinde üretici bir hayata başlamışlardı.

X. Ünite. Kırgızistan Sakin Hayata Dönmek İçin Tarım ve Sanayinin Onarım Döneminde (1921-1925)

1. Konu. Onarım Döneminin İlk Seneleri

Kırgızistan'ın kuzeyindeki toprak ve su reformu. (130. sayfa) Komünist Parti 10. Kongresi'nde alınan karara göre 1921'in ilkbaharında Kırgızistan'da, ilk olarak kuzey

bölgelerinde toprak ve su reformu başlamıştı. Aynı anda da vergi reformu yürütülmüştü. Emekçi çiftçiler için vergi azaltılmış, fakir olanları ise tamamen vergiden muaf bırakılmıştı ve vergi yükü genellikle zengin, manap ve kulaklara verilmişti.

Bu iki reform sayesinde Kırgızistan'da üretim artmıştı, halk arasında Sovyet iktidarının itibarı yükselmişti ve işçi sınıfı ile çiftçilerin birliği güçlenmişti. Bu reformların gerçekleşmesine burjuva milliyetçiler, kulak, zengin ve manaplar engel olmaya çalışmıştı. Onlar hayvanları dağlara kaçırıyor, aletleri bozuyor, ekim yapmayı reddediyor ve tahıllarını saklıyorlardı.

1921'de başlayan reform 1922'de tamamlanmıştı. Bu dönem içerisinde altı bine yakın fakir Kırgız ve Rus'a 194 bin hektardan fazla toprak, tarlaya koşulan hayvanlar, alet ve kredi olarak tohum verilmişti.

Büyük ve öfkeli kulakların toprakları ve hayvanları elinden alınıp kendileri Kırgızistan'dan sürülmüştü.

Kırgızistan ekonomisinin kalkınmasında 1924'te Pişpek'e kadar ulaşan Yedisu demir yolunun kurulması büyük rol oynadı. Büyük kültürel merkezlerden ve ekonomik olarak gelişmiş bölgelerden yüzlerce kilometre uzakta kalan Kırgızistan'ın kuzeyi demir yolu sayesinde Sovyetler Birliği'nin diğer bölgelerine bağlanmıştı.

2. Konu. Onarım Döneminin Sonlarına Doğru Kırgızistan

Kırgız Özerk Bölgesi'nin oluşumu. (132. sayfa) Kırgızistan'ın özerk bir bölge olması Kırgızlar ve onların devlet oluşumu için önemli bir olaydı. 1924'e kadar Kırgızistan toprakları Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne giriyordu.

Ekim 1924'te SSCB Merkezî Yürütme Komitesi Orta Asya'yı milletlere göre devletlere ayırma kararı almıştı. Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Özbek ve Türkmen Cumhuriyetlerine ayrılmıştı. Yeni oluşturulan Kırgız Özerk Bölgesi, Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin bünyesine girmişti.

Türkistan'ın bölünmesi Orta Asya halklarının bağımsız devletlerde birleşmesiydi.

Özerk bölge oluşmadan önce Kırgızistan bir bütün değildi. Pişpek, Karakol ve Narın bölgeleri Yedisu'ya, Oş Fergana'ya, Talas Sır-Darıya'ya giriyordu. Orta Asya'nın milliyete göre bölünmesi ve Kırgızistan Özerk Bölgesi'nin kurulması Kırgızların tek bir ulusal Sovyet cumhuriyeti içerisinde birleşmesini sağlamıştı.

Bölgenin yüzölçümü 170 bin kilometreden fazlaydı, nüfusu 737 bin insandı. Bölgede %63,6 Kırgız, %16,3 Rus ve Ukraynalı, %15,4 Özbek ve %4,7 diğer milletler vardı. Halkın %5,4'ü okuma yazma biliyordu. Köylülerin üçte biri göçebe hayatı sürdürüyordu.

Kırgız Özerk Bölgesi'nde kömür, petrol, nadir metaller, inşaat için gerekli zenginliklerin önemli rezervi bulunmaktaydı.

Kırgızistan'da sanayi onarılmaktaydı. (134. sayfa) Ayrıca kültürel gelişmeye önem veriliyordu. Okullar kuruluyordu ve halk arasında okuryazarlık öğretimi başarılıydı.

Kırgız Özerk Bölgesi'nin kurulmasıyla köylerde ve şehirlerde yeniden sovyet [konsey] seçimleri yapılmıştı.

Kırgızistan'ın İlk Bölgesel Parti Konferansı. 23 Mart 1925 tarihinde Pişpek'te ilk bölgesel parti konferansı gerçekleştirilmiştir.

Konferansta Partinin Merkez Komitesi tarafından Kırgız komünistler için hazırlanan telgrafta ülke yönetimine emekçi halkı çekmek, sovyetleri güçlendirmek, devlet kurumlarının işleyişini iyileştirmek ve ulusal kültürü geliştirmek gibi işler belirlenmişti. Buna istinaden ekonomi ve kültürü geliştirmek için uygulama programı kabul edilmiştir. Halkı yerleştirme işlerini hızlandırma, 1925 yılının sonuna kadar ekim alanını %25 genişletme, pamuk ekimini artırma, 'Kızılsu' hızlı sulama sistemiyle sulama ağını geliştirme, hayvan türlerini ıslah etme gibi kararlar alınmıştı. Ayrıca birkaç şeker ve pamuk temizleme fabrikasının kurulması ve elektrik santrali inşasının tamamlanması öngörülüyordu.

Konferansta Kırgızlardan işçi kadronun oluşturulması, özel üreticileri devre dışı bırakmak amacıyla kooperatiflerin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi gerektiği belirtilmişti.

Kırgız Özerk Bölgesi'nin ilk bölgesel konferansı ve sonrasında gerçekleştirilen bölgedeki sovyetlerin kongresinde partinin gençlik kolunu, sovyetleri, 'Koşçu' kırsal fakirlerin birliğini ve sendikaları güçlendirme, halk eğitimini, Kırgızca okul kitaplarının yayımlanmasını geliştirme alanında yapılacak faaliyetler de belirlenmişti.

Parti konferansı ve Sovyetlerin Bölgesel Kongresi'nin kararlarını yerine getirmek için mücadele. (135. sayfa) 1925 yılının sonuna doğru ekonomik gelişmeyle beraber kültür alanındaki ilerlemeler de fark ediliyordu. Mektepler dışında 3 yüksekokul açılmış ve 1915 yılına göre sağlık kurumları iki kat artmıştı.

1921 ve 1924 yılları arasında Kırgızistan'da 'Krasnoye Utro' gazetesi Rusça, 1924'ten başlayarak ise 'Erkin Too' (Özgür Dağlar) gazetesi Kırgızca yayımlanmaya başlamıştır. İlk senelerde söz konusu gazete Kırgız okullarında eğitim materyali olarak işlev görmüştür.

Kırgız halkının tarihinde ilk olarak Kızıl ordunun sabit ulusal birlikleri oluşturulmaya başlamıştı. Komünist Parti'nin gençlik kolu da büyüyerek on bin üyeye ulaştı. 'Koşçu' birliği milliyetçilerden temizlenerek altmış bine yakın fakir çiftçilerden oluşan üyeleriyle kırsaldaki Kırgız fakirlerinin gerçek kuruluşu hâline geldi. Parti örgütlerinden içeriye sızmış olan ve sosyalist inşayı sabote etmeye çalışan düşmanlar da kovulmuştu.

Sosyalist endüstrileşmeye doğru istikamet. 1925 yılının sonuna doğru Sovyet halkı sanayi, ulaşım ve tarım alanını onarmada büyük ilerlemeler katetmiştir. Kırgızistan'ın yerel bütçesi 1925-26 bütçe yılında önceki seneye göre iki kat artmıştı.

Sanayiden ve ticaretten özel sermayeyi sürüp çıkarma işinde ciddi ilerlemeler kaydedilmişti. Ama sosyalizmin kurulmakta olduğu bir ülkede sanayi ve tarım alanlarının onarılması ve savaştan önceki seviyeye ulaşması yeterli değildi. Çünkü savaştan önceki Çarlık Rusya teknik ve ekonomik bakımdan öncü kapitalist devletlerden geride kalmıştı.

Parti, sosyalist bir toplum kurmak için ülkemiz için gerekli her şeye sahip olduğunu düşünüyordu. (136. sayfa) Bu büyük amaca ulaşmak için Sovyet halkını yönlendirir ve seferber ederken Lenin'in ekonomik bakımdan geride kalmış Rusya'yı öncü, sosyalist bir

güce dönüştürme ile ilgili programını takip ediyordu. Bu program ağır sanayiye çok geliştirme, tüm ülkeyi elektrikle donatma, küçük ve bölünmüş olan çiftlikleri (çarbaları) büyük kolektif sosyalist çarbalara dönüştürme ve kültürel devrim gerçekleştirilmeyi öngörüyordu. Bu programı gerçekleştirilmede ülkenin endüstrileşmesi çok önemliydi.

Dolayısıyla Aralık 1925 tarihinde Sovyetler Birliği Komünist Partisi 14. Kongresi'nde ülkeyi endüstrileştirme kararı alınmıştır.

Orta Asya Sovyet cumhuriyetlerini endüstrileştirme ayrı bir meseleydi. Çünkü Orta Asya ve Kazakistan halkları Büyük Ekim Sosyalist Devriminden önce kapitalist gelişme evrelerinden geçmemişti. Söz konusu cumhuriyetler sanayi bakımından az gelişmişti ve neredeyse sanayi işçi sınıfı yoktu. Orada genellikle göçebe hayvancılıkla uğraşan eril ve kabilecilik hayat tarzı devam ediyordu.

Bu bölgedeki halkları sosyalizmin inşasına dâhil etmek için sanayi alanlarının oluşturulması gerekiyordu. Çünkü o alanlar çiftçilerin, onları Sosyalizme götürecektir olan işçilerin etrafında toplanacağı bir üstü. Bu mesele ancak öncü Rus işçi sınıfının Orta Asya halklarına yardım etmesiyle mümkün olacaktı. Sonuç olarak bu görevi Rus işçi sınıfı onuruyla yerine getirdi.

XI. Ünite. Sosyalist Endüstrileştirme ve Tarım Sektörünün Kollektifleştirilmesi İçin Mücadele Döneminde Kırgızistan (1926-1934) (137. sayfa)

1. Konu. Sosyalist Endüstrileştirme İçin Mücadele Döneminde Kırgızistan (1926-1929)

Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Kurulması. Kırgızistan'ın komünistleri, partinin 14. kongresinde alınan kararı büyük bir hevesle karşıladılar. Kırgızistan'da sanayi neredeyse yoktu. Örneğin 1925-1926 yıllarında tarım sektöründe üretilen ürünlerin değeri 57,4 milyon ruble iken sanayi ürünlerinin değeri ancak 1,2 milyon rubleydi. Dolayısıyla partinin önünde sanayiye kurmak için işçileri seferber etme gibi tarihî bir görev vardı. Sosyalist sanayiye kurma işini Kırgız halkının çoğu hâlâ göçebe hayat sürdürürken yapmak gerekiyordu.

Ayrıca endüstrileştirme politikasına burjuva milliyetçiler aşırı derecede karşı çıkmışlardı.

Halk karşıtı amaçları olan bu grup Kırgızistan'ın doğasının sadece tarım ve ağırlıklı olarak hayvancılığı geliştirmeye uygun olduğunu ve fabrikadan çıkan dumanın yaylaların güzel havasını bozacağını kanıtlamaya çalışıyordu. Kırgızistan'ın işçileri partinin yönetimi altında burjuva milliyetçileri yok ettiler ve onların hain planlarını ortaya çıkardılar. Endüstrileştirme ile beraber Sovyet devletleşmesi gelişmeye devam etti. 1 Şubat 1926'da Rusya Merkezî Yürütme Komitesi Kırgız halkının isteği üzerine Kırgız Özerk Bölgesi'ni aynı sınırlarla Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne dönüştürme kararı aldı ve bu cumhuriyet Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı olacaktı. (138. sayfa) Kasım 1926'da Rusya Merkezî Yürütme Komitesi 3. Oturumunda söz konusu karar onayladı. Ayrıca yeni kurulan genç cumhuriyetin tarım, sanayi ve kültürel açıdan gelişme konusunu ele aldılar, cumhuriyetin güneyinde toprak ve su reformu gerçekleştirmek gerektiğini, imkân el verdikçe hayvancılığı geliştirmenin ve sanayi oluşturmanın önemli olduğunu belirttiler.

Pamuk, şeker pancarı gibi bitkilerin ekimini geliştirme; kömür, petrol, ender metaller gibi doğal kaynakların işletilmesi yönünde çalışılmasını teklif ettiler. Sovyetlerin işini iyileştirmeye, ayrıca göçebe ve uzak bölgelerde yasaların geçerliliğini sağlamaya dikkat etmeyi önerdi. Hayvancılıkla uğraşan göçebe halkın çocukları için yatılı okulların kurulması için tahsisat artırıldı.

Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Kırgızistan'a önemli mali yardım sağladı.

1926 yılının ilkbaharında Kırgızistan'da sıradaki sovyet seçimleri gerçekleştirildi. Manaplar, zenginler ve kulaklar rüşvet, teröre başvurarak sovyetlere girmeye çalıştılar. Ama parti örgütleri işçileri birleştirerek düşmanlara karşılık verebildi.

Seçim sırasında ülkeyi yeni idari bölgelere ayırmak için hazırlıklar başlamıştır. 1926'nın sonunda da Kırgızistan 7 kantona bölünmüştü.

7 Mart 1927 tarihinde Kırgızistan sovyetlerinin ilk kuruluş kongresi gerçekleştirildi. Kongrede özerk cumhuriyetin (139. sayfa) kurulmasına ilişkin beyanname kabul edildi. Söz konusu beyannamede Büyük Ekim Sosyalist Devriminin Kırgız halkına sömürsüz yeni bir hayata başlama imkânı sunduğu belirtiliyordu. Ayrıca cumhuriyeti ekonomik ve kültürel

olarak geliştirmek için Kırgız halkının sosyalizmi kurmada daha çok enerji sarf edeceğini bildiriyordu.

Cumhuriyet Sovyetlerinin 2. Kongresi 1928'de Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Anayasasını kabul etmiştir.

Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kuruluşu Lenin'in millet politikasının, Rus halkının ve Sovyet hükûmetinin büyük yardımının sonucu oldu. Çarlık döneminde sömürge hâlindeki Kırgızistan şimdi devlet oldu. Cumhuriyetin kurulması ulusal kadro yetiştirmede, üretim ve kültürel bakımdan gelişmede büyük imkân sundu.

1927 yılının ilkbaharında Kırgız ÖSSC Merkezî Yürütme Komitesi yaylarda çalışmak üzere geçici göçebe sovyetleri oluşturma ve onların çalışma kurallarını belirleyen kararname kabul etti. Bu kararnamede göçebe sovyetlerinin oluşturulmasının amacı yaylalarda iktidarı pekiştirmek, yasaların geçerliliğini sağlamak, zenginlerin ve manapların göçebe halka olan etkisini azaltmak ve hayvancılıkla uğraşanlara daha iyi hizmet vermek olduğu belirtilmişti.

(140. sayfa) Kantonlardaki yürütme komitelerinin yetkilerine sahip olan göçebe sovyetleri 15 Mayıs'tan başlayarak 15 Ekim'e sürüyordu ve onlar görevlerini yerine getirmede başarılıydılar. Lâkin kitlesele kolektifleştirmenin başlaması ve sovyetlerin alt kurumlarının güçlenmesiyle geçici göçebe sovyetlerine gerek kalmamıştı.

Zenginler ve manaplar ile mücadele olumlu sonuçlarını vermeye başlamıştı. Fakirler, orta gelirli köylüler ve ırgatların bir kısmı onların etkisinden kurtulmuştu. Bu durum zenginler ve manapların öfkelenmesine sebep olmuştur. Onlar millet ve kabile husumetini kışkırtıyorlardı, üretim ve kültürel inşayı sabote etmeye çalışıyorlardı. Kırgızistan hükûmeti 1927 yılında büyük zenginleri ve manapları Kırgızistan'ın sınırlarından dışarı göç ettirme kararı almıştı.

Kırgızistan'ın güneyindeki toprak ve su reformu. Reformdan önce Kırgızistan'ın güneyinde ekim alanlarının önemli kısmı zenginlerin, manapların ve din adamlarının elindeydi. Onlar toprakları fakirlere, orta varlıklı köylülere kiraya veriyorlardı, satıyorlardı ve

bağışlayabiliyorlardı. Toprağın bu biçimde kullanılması tarım alanındaki sosyalist inşayı duraksatıyordu.

12 Kasım 1927 tarihinde Kırgız ÖSSC Merkezî Yürütme Komitesi ve Sovyet Halk Komitesi Kırgızistan'ın güneyinde toprak ve su reformunu başlatma kararı aldı. Bu kararın amacı toprağı işlemeyen kişilerin elinden alıp topraksız ya da az toprak sahibi olan çiftçilere vermektir. Reform 1927 yılının sonunda başlayıp 1928 yılının ilkbaharında tamamlandı ve bu süreçte ırgatlar ve fakirler çok aktifti. Reform halkın fakir kısmının sınıf bilincini uyandırmıştır.

Zenginlerden alınan altmış sekiz bin hektar toprak 17500 aileye (çarbaya) dağıtılmıştı. Toprakla beraber onlara tarım aletleri, hayvan, tohum ve hayvanlar için yem de verilmişti. Devlet bu tür yardımlar için iki milyon ruble tahsis etmişti.

(141. sayfa) Emekçi çiftçiler toprak reformu sırasında Sovyet iktidarının kendilerinin çıkarlarını koruduğunu ve maddi refah sağlamaya çalıştığını daha bir kere görmüş oldu.

Toprak alan çiftçilerin girişimiyle reform sırasında altmış beş kolhoz oluşturulmuştu. Reform sayesinde ekim alanları Celal-Abad'da %30, Oş'ta ise %40 artmıştı. Özellikle pamuk ekiminde dikkate değer artış vardı.

Türkistan-Sibiryaya Demir Yolu'nun Kuruluşu. Ekim Sosyalist Devriminden önce Kırgızistan kara ve demir yolları olmayan bir ülkeydi. 1924 yılında Lugovaya istasyonundan Pişpek'e (Frunze) kadarki demir yolunun kuruluşu tamamlanmıştı. Böylece artık Kırgızistan, ülkenin merkezi ve diğer Orta Asya devletleri ile demir yoluyla bağlanmış oldu. Kazakistan'ın büyük toprakları ile Sibiryaya arasında direk demir yolunun olmaması Orta Asya'nın çoğu bölgelerinde üretim ve kültürel gelişim açısından engel oluyordu. Bu yüzden 3 Aralık 1926 tarihinde SSCB Çalışma ve Savunma Konseyi Türkistan-Sibiryaya Demir Yolu'nun kurulmasına ilişkin karar almıştır. Lugovaya-Frunze demir yolunun Isık-Göl'e kadar devam ettirilmesi de buna dâhildi. Böylece Kırgızistan'ın kuzeyi Orta Asya cumhuriyetleri, Kazakistan ve Sibiryaya ile de bağlanmış oluyordu. 1927 yılında başlayan ve 5 yılda tamamlanması planlanan bu demir yolu büyük özveri ile çalışan çok uluslu işçiler sayesinde üç buçuk yılda hazır olmuştu.

(142. sayfa) Demir yolunun tamamlanmasıyla Sibiryâ'nın kereste ve tahılı, Kuzbass'ın kömürü, Ural'ın araba ve metalleri Kazakistan ve Orta Asya cumhuriyetlerine kesintisiz gönderiliyor, dönüşte de Orta Asya'dan pamuk, petrol, yün, meyve ve ülkenin kuzey bölgesini geliştirmek için gerekli olan diğer ürünler getiriliyordu.

Partinin 15. Kongresi. Tarım alanının kolektifleştirilmesine doğru istikamet. 1927'de uluslararası durum kötüleştiğinde Troçkistler ve Zinovyevçiler partiye karşı çıkarak partinin SSCB'de sosyalizmi kurma politikasının (istikametini) gözden geçirilmesini istiyorlardı ve parti örgütlerinin çalışma düzenini bozmaya çalışıyorlardı.

Partinin 15. Kongresinden önce yapılan söyleşiler parti üyelerinin büyük bir çoğunluğunun merkezî komitenin politikasını tamamıyla desteklediğini göstermiştir.

Aralık 1927 tarihinde gerçekleştirilen Komünist Parti 15. Kongresi'nde ülkenin endüstrileştirme alanında ilk başarılarını elde ettiği ve sosyalist sanayinin geliştiği, böylece durmadan devam etmesi gerektiği belirtildi. Ayrıca hayvancılık ve tarım sektörünün kolektifleştirilmesiyle yavaş yavaş büyük sosyalist üretime geçme görevi belirlenmişti.

Mart 1928 tarihinde Kırgızistan'daki Komünist Parti, merkezî komitenin kararlarını onaylamış ve aktif bir şekilde uygulamaya koyulmuştur. Ayrıca son zamanlarda hayvancılık ve tarımla uğraşanların çoğunun kolхозlarda birleşmeye olumlu bakmaya başladıkları belirtilmişti. Örneğin 1925 yılında Kırgızistan'da 64 kolhoz varsa bir sene sonra onların sayısı 113, 1927'de de 132 olmuştur.

Kolhoz oluşturmaya yönelik girişimler teşvik ediliyor ve maddi olarak destekleniyordu. (143. sayfa) Bazı kulakların da yalandan kolhoz oluşturma çabaları tespit edilip ortaya çıkarılıyordu.

Nisan 1928 tarihinde kolhozların sayısı 295'e ulaşmıştı ve Kırgız hükûmeti kolhozları daha geliştirmek için önlemler almış ve bunun için 304 bin ruble tahsis etmişti.

Kolhozların oluşturulması, Kırgızistan'ın güneyindeki toprak ve su reformu, zenginler ve manaplar ile mücadele göçebe ve yarı göçebe halkın yerleşik hayata geçişini hızlandırmıştı. Lakin yerleşik hayata esas geçiş 1931-1932 yıllarında gerçekleşmişti.

Kırgız ÖSSC'nin üretim ve kültür alanını geliştirmek için 5 yıllık plan oluşturma talimatı. Komünist Parti 15. Kongresi'nin talimatına istinaden Nisan 1928'de Kırgız ÖSSC Merkezî Yürütme Komitesi söz konusu talimatı gerçekleştirmek için yapılması gereken temel işleri belirlemişti. Kırgızistan'ın topraklarında ağır sanayiye geliştirmek için gerekli olan önemli doğal kaynaklar bulunduğu için 5 yıllık planı oluşturacak olan kuruma kömür, petrol, renkli metallerin yataklarını araştırması önerilmişti. Ayrıca şeker, tütün, yağ, konserve ve pamuk fabrikaları, değirmen kurmak, ekim alanlarını ve hayvanların sayısını çoğaltmak tavsiye edilmişti. Okul, hastane ve (144. sayfa) kültür merkezleri kurma, özellikle yerel halktan işçi ve teknik kadro yetiştirme emri de verilmişti.

Sosyalist Endüstrileştirme Mücadelesindeki İlk Başarılar. 1929 yılı sosyalist inşada önemli bir yıl olmuştur. Bu yıl şehirlerde ve köylerde sosyalizmin kararlı bir şekilde kapitalizme hücum ettiği bir yıldır.

Fabrika, kolhoz ve sovhozların kuruluşu sırasında diğer yerlerde olduğu gibi Kırgızistan'da da sınıf mücadelesi başlamıştı. Şubat 1929 tarihinde Kırgız ÖSSC Merkezî Yürütme Komitesi ve Halk Komiserleri Sovyeti yeniden büyük zengin ve manapları Kırgızistan'dan sürgün etme kararı almıştı. Irgatlar, fakirler ve orta gelirli olanlar belli bir zengin ya da manapın sürgün edilmesine ilişkin devlet kurumlarına başvurarak buna yardımcı oluyorlardı.

Kırgızistan'da ülkenin diğer yerlerinde de olduğu gibi Komünist Parti'nin ulusal politikasının doğru uygulanması sayesinde sosyalist sanayi oluştu, işçi sınıfı yetişti, yerel halktan Sovyet aydınları ortaya çıktı.

1920'nin sonlarına doğru Kızıl-Kıya, Sülüktü, Kök-Cangak'taki kömür madenleri, değirmenler, deri fabrikaları tamamıyla onarılıp yeniden donatıldı.

Üretimde sanayinin oranı 1926-1927 yıllarında bile savaş öncesinin 4 katına çıkmıştı. Kant şeker fabrikası ve Frunze et fabrikasının inşası başlamıştı. Yıl geçtikçe toplu konutun inşası için tahsis edilen para artmıştı. Frunze, Oş ve Celal-Abad'da hidroelektrik santralleri kurulmuştu.

Endüstrileşmenin ilk senelerinde Kırgızistan'da kumaş, ipek ve inşaat malzemeleri sanayisi geliştirilmişti. 1926-1927 yıllarında (145. sayfa) Oş'ta ipek ve pamuk fabrikaları çalışıyordu. Aynı yıl Isık-Göl'de iki gemi kullanıma verilmişti. Kırgızistan hükûmeti ağır sanayiye geliştirmeye büyük önem atfediyordu. Sanayinin gelişmesi ile işçilerin sayısı artmıştı. 1926'da Kırgızistan'da sekiz buçuk bin işçi varsa 1929'da onların sayısı 36 bine ulaşmıştı.

Partinin 16. Kongresinde 5 yıllık planı daha erken tamamlamak için yarış başlatma girişiminde bulunulmuştu. Bu girişim halk arasında büyük bir destek bulmuştu. Kırgızistan'ın emekçileri de Moskova ve Leningrad'daki işçilerin 5 yıllık planı 4 yılda tamamlama hareketini desteklemişlerdi. Ayrıca SSCB'nin başka cumhuriyetlerinden ve ülke içinden gelen yarışma çağrılarını kabul ediyorlar, kendileri de başkalarına yarışma teklifinde bulunuyorlardı.

1929 yılında Kırgızistan'da 9'u hayvancılıkla uğraşan 19 sovhoz ve 70'i hayvancılıkla uğraşan 535 kolhoz bulunuyordu. Bu çobanların da sosyalist yola koyulduğunun kanıtıdır.

1929 yılına doğru Kırgızistan'daki sanayi artık tarım sektörüne gerekli araç gereçleri sağlayabiliyordu. Kırgızistan tarlalarında 222 traktör işe koyulmuştu.

2. Konu. Kırgızistan Tarım Sektörünün Kolektifleştirilmesi İçin Mücadele Döneminde (1930-1934) (146. sayfa)

Tarım sektörünün tamamıyla kolektifleştirilmesi ve kulakların bir sınıf olarak ortadan kaldırılması. 1929-1930 yıllarında bütün SSCB'de köylüler kitlesel olarak kolhozlara üye olmaya başlamışlardı. Buna önceki senelerdeki ülkenin siyasi ve ekonomik gelişmesiyle zemin hazırlanmıştı.

Kolektifleştirme sırasında kulaklar, zenginler ve manaplarla acımasızca mücadele sürmüştü. 1929 yılına kadar Sovyet iktidarı kulakları sınırlama politikasını yürütmüştü. Kulaklar daha çok vergi ödüyordu, tahıllarını belirlenmiş ücret karşılığında devlete satmak zorundaydılar. Ayrıca onlar toprak işlemede ve işçi çalıştırmada da sınırlandırılmıştı.

1929 yılının sonundan başlayarak Komünist Parti ve Sovyet hükûmeti kulakları sınıf olarak yok etme politikasına geçmişti. Hükûmet önce uygulana gelmiş olan toprağı kiraya verme, işçi tutup çalıştırma gibi yasaları iptal etmişti. Köylülerin kolhozun lehine kulakların hayvanlarına ve tarım aletlerine el koymasına izin verilmişti.

Kulakları sınıf olarak tamamıyla yok etmek kapitalizmi geri getirecek olan kaynağı yok etmek anlamına geliyordu. 5 Ocak 1930 tarihindeki Komünist Parti Merkez Komitesi 'Kolektifleştirmenin Hızı ve Kolhozların İnşasında Devlet Yardımı' başlıklı kararnamesinde SSCB'nin değişik bölgelerindeki farklı şartları dikkate alarak kolhozlaştırmayı tamamlamak için değişik süreçler belirlenmişti.

Kırgızistan dâhil Orta Asya cumhuriyetleri üçüncü gruptaydı ve buna göre kolhozlaştırmanın 1932 yılında tamamlanması gerekiyordu.

(148. sayfa) Kırgızistan'da da kolhozlaştırma kendine özgü şartlarda gerçekleşmiştir. Çünkü ülkede bazı bölgeler tarım ağırlıklı iken bazı bölgelerde hayvancılık ağır basıyordu. Bazı bölgelerde ise hem hayvancılığı hem de tarımı geliştirmek için uygun ortam vardı. Ayrıca Kırgızların çoğunun göçebe hayat sürdürmesi kolhozlaştırmayı zorlaştırıyordu.

Kırgızistan'daki Komünist Parti kolhozlaştırma ile ilgili kararı uygulamak için ilçelere tecrübeli parti ve Sovyet işçilerini göndermişti.

Çiftçiler kitlesel olarak kolhozlara geçerken aynı zamanda zengin ve kulaklarla acımasızca mücadele sürüyordu. Kulak, zengin ve manaplar kolhozlaştırmaya büyük karşılık gösteriyordu. Onlar kolhozlara vermemek için hayvanları, tarım aletlerini yok ediyorlardı. Kolhozlara karşı propaganda yürütüyorlar, kolhoz binalarını yakıyor, aktif olan üyelerini öldürüyorlardı. Lakin kitlesel olarak kolhozlaştırma hareketini durduramadılar.

Komünist Parti ve Sovyet hükûmeti Kırgızistan'a yardım etmek için Ocak 1929'dan Mayıs 1930'a kadar yönetici pozisyonunda 300 kişi göndermişti. Ayrıca sanayi merkezlerinden işçi sınıfının en iyileri olarak bilinen 219 kişi gönderilmişti ve onlar kolhozların organizasyonunda, kulaklarla mücadelede büyük rol oynamışlardı.

Kulaklarla mücadele sırasında Kırgız halkının Sovyetler Birliği'nin diğer halkları ile dostluk ilişkileri pekişmişti.

Kolhozlaştırma sürecinde partinin politikasındaki sapmalara karşı mücadele. Kolhozları oluşturmada Kırgızistan dâhil SSCB'nin bazı bölgelerinde Merkezî Komite'nin emirlerine rağmen bazı parti çalışanları kolhozlaştırma sürecini daha erken tamamlamaya karar vermişlerdi. Komünist Parti'nin Kırgızistan'daki bölgesel komitesi ve Halk Komiserler Sovyeti de hata yapmışlardı. Onlar bölgenin özelliklerini, şartlarını özellikle göçebe hayvancılığın yaygın olduğu ilçeleri dikkate almadan kolhozlaştırmayı hızlandırma emrini vermişlerdi.

(149. sayfa) Kulaklar, manaplar ve zenginler bu fırsattan yararlanarak Sovyet iktidarına karşı propaganda başlatmışlardı, hayvanları öldürüyorlardı, kolhozlara ve Sovyet kuruluşlarına silahlı saldırılar düzenliyorlar, kolhoza ait hayvanları alıp yurtdışına kaçıyorlardı.

Sonuç olarak bazı yerlerde köylülerin ciddi hoşnutsuzluk belirtileri meydana gelmeye başlamıştı. Merkezî komite derhal bu durumu değerlendirerek 15 Mart 1930 tarihinde kolhozlaştırmadaki hataları ve onları düzeltme yollarını gösteren kararname yayımlamıştır.

Komünist Parti'nin Kırgızistan'daki bölgesel komitesi kolhozlaştırmayı hızlandırmayla ilgili yanlış talimatını geri almıştı.

Partinin 16. Kongresinde alınan kararları gerçekleştirmek için mücadele. 26 Haziran 1930 tarihinde Komünist Parti 16. Kongresi'nin açılışı olmuştur. Sovyetler Birliği bu dönemde hem sanayi hem de hayvancılık ve tarım alanında büyük başarılar elde etmiştir.

Kırgızistan da sanayi alanında büyük başarılar elde etmiştir. Son iki senede sanayinin üretimdeki oranı 10,7 milyon rubleden 18,9 milyon rubleye çıkmıştır.

Partinin 16. Kongresi, SSCB'nin doğusunda kömür ve metal işletmede yeni üs oluşturma ve sanayinin diğer alanlarını da geliştirmeyi hızlandırma kararı almıştır.

Kırgızistan da kolhozlaştırmadaki yanlışlıklar düzeltildikten sonra hayvancılık ve tarım alanında başarı elde etmiştir. Ülkede on dokuzu hayvancılık alanında ve yedisi tarım alanında uğraşan sovhoz vardı.

(150. sayfa) Komünist Parti'nin Kırgızistan'daki kolu 16. Kongrede alınan kararları yerine getirmeye koyulmuştu ve ülkede 5 yıllık planı 4 yılda tamamlamak için yarış başlamıştı.

Kırgızistan'da Sovyetlerin daha da pekiştirilmesi: Sovyetler Birliği Merkez Komitesi ve Halk Komiserlerinin sovyetleri pekiştirmek için aldığı kararlardan biri idari birim olarak bölge ve kantonların bertaraf edilmesi olmuştur.

Kırgızistan'da aynı sene kantonlar yerine 24 ilçe oluşturulmuştu. Büyük sovхозlarda, büyük sanayi yerlerinde ve şehirlerde ayrı sovyetler oluşturulmuştu.

Ayrıca çobanlara hizmet vermek için yaz aylarında yayla sovyetleri oluşturulmuştu. Yaylalarda çadırdan kütüphaneler oluşturulmuştu, seyyar sinema bulunuyordu, bitki ekimi ve veterinerlik alanında kurslar açılmıştı ve sabit tıbbi birimler çalışıyordu.

1930 yılının sonu 1931 yılının başında Kırgızistan'da sovyet seçimleri gerçekleştirilmişti. Şubat 1931'de de Kırgız ÖSSC Sovyetleri'nin 3. Kongresi ülke hükûmetinin ekonomi ve kültür alanında yaptığı işleri değerlendirmişti.

Üretimin tamamını yenilemek için mücadele. (151. sayfa) SSCB'de ağır sanayinin gelişmesiyle tüm üretim sektörünü yeni modern teknoloji temelinde yenileme görevi vardı. Bu yenileme olmadan öncü kapitalist ülkelere yetişmek mümkün olmayacaktı.

Komünist Parti ve Sovyet hükûmeti değişik alanlarda teknolojiyi kullanacak on binlerce uzman yetiştirmişti. Kırgızistan'da ise Kızıl-Kıya'da madencilik alanında teknik kolej açılmıştı.

Sanayi işletmelerini, özellikle Kızıl-Kıya, Sülüktü, Kök-Cangak kömür madenlerini hızlı bir şekilde yeni teknolojiyle donatma işi yürütülüyordu. 1931 yılında Frunze'de un, et, tekstil fabrikaları, elektrik istasyonunun inşası tamamlanmıştı. Makarna, tütün, sabun ve diğer fabrikaların inşası başlamıştı. Bir sene sonra Kant'taki büyük şeker fabrikası, Kök-Cangak'ta yeni kömür madenleri işletilmeye başlamıştı.

Kolhoz hareketinin daha da büyümesi. Kırgızistan dâhil tüm SSCB'de 1931 kolhoz hareketinin büyüdüğü bir yıl olmuştur. Fakat kolhozlar sadece sayısal olarak artıyor, örgütsel ve işleyiş tarzı gelişmiyordu. Bunun birçok sebebi bulunuyordu: Köylülerin büyük kolhozları işletmede tecrübesi yoktu, çalışma hayatı kötü örgütlenmişti, disiplin zayıftı.

(152. sayfa) Özellikle kulakların ve destekçilerinin sızmış olduğu kolхозlarda durum kötüydü. Kulaklar şimdi açık olarak kolhozlaşmaya karşı çıkmıyordu, içeriden zarar vermeye çalışıyorlardı.

Kulak, manap ve zenginlerin düşmanca hareketi sonucunda Kırgızistan'da hayvanların sayısı azaldı.

2 Ağustos 1931 tarihinde Komünist Parti Merkez Komitesi Orta Asya'daki tahıl ve pamuk üretimi ağırlıklı olan ilçelerde kolhozlaştırmadaki başarıları örgütsel çalışmanın geliştirilmesiyle pekiştirmeyi öneriyordu.

Partinin ve hükûmetin talimatını yerine getirirken Kırgızistan'daki parti üyeleri yanlışlıklarını düzelterek kolhozların örgütlenmesi açısından büyük işler yaptılar. 1932 yılının sonuna doğru hayvancılık ve tarım alanının %62,6 kolektifleştirilmişti.

(153. sayfa) Şubat 1933'te SSCB kolhozlarının en iyi üyelerinin ilk kongresi gerçekleştirilmişti. Orada bütün kolхозlarda Bolşeviklerin olmasını sağlama ve kolhoz üyelerinin maddi durumunu iyileştirme görevi verilmişti.

İlk 5 yıllık planın sonuçları. İlk 5 yıllık plan 4 yıl 3 ay içerisinde tamamlanmıştı. Ocak 1933'te Komünist Parti Merkez Komitesi'nin ve Merkezî Kontrol Komisyonu'nun oturumunda 5 yıllık planın sonuçları ele alınmıştı. SSCB tarımsal ülkeden sanayi ülkesine dönüşmüştü. Üretimde sanayinin oranı % 70'e çıkmıştı. İşsizlik meselesi tamamıyla çözülmüştü.

Kırgızistan da 1933 yılına doğru kömür, renkli metal, metal işleme, tekstil, deri, gıda sanayisinde büyük ilerleme katetmişti. 5 yıl içerisinde Kırgızistan'ın sanayisine 65 milyon ruble yatırılmıştı.

Kırgızistan'da tarım ve hayvancılık alanlarında da önemli değişiklikler vardı. 1933 yılının ortasına doğru 43 sovhoz, 1600 kolhoz bulunuyordu.

İkinci 5 yıllık plan. 1934 yılının Ocak - Şubat aylarında Komünist Parti'nin muzafferler kongresi olarak bilinen 17. Kongresi gerçekleştirilmiştir. Bu zamana doğru Sovyetler Birliği makineleştirilmiş büyük kolektif işletmeleriyle güçlü bir endüstri devletine dönmüştür. (154. sayfa) 17. Kongrede SSCB'nin ikinci 5 yıllık planı kabul edilmiştir.

İkinci 5 yıllık plan tüm alanlarda daha da gelişmeyi öngörüyordu. Bu plana göre Kırgızistan'da Oş'ta kumaş, ip, ayakkabı, et fabrikaları kurulacaktı. Ayrıca kültürel açıdan gelişmeye ve çiftlik hayvanlarının sayısının artırılmasına daha çok önem veriliyordu.

1 Ocak 1935 yılında Frunze'de gerçekleştirilen Kırgız Sovyetlerinin 4. Kongresi'nde ülkenin ekonomi ve kültür alanında emekçiler tarafından ulaşılan büyük başarılar belirtilmişti.

SSCB'de başarılı bir şekilde sosyalist endüstrileşme, tarım ve hayvancılık sektörünün kolektifleştirilmesi ve kültürel alandaki başarılar sayesinde sosyalizm kazanmıştır. Sosyalist toplumsal düzen Kırgızistan'da da hâkim olmuştur. Bir zamanlar geride kalmış, fakir, feodalizm ve kabilecilik ilişkilerinin etkin olduğu ve neredeyse nüfusunun tamamının

okuryazar olmadığı Kırgızistan, kısa sürede gelişmiş sanayi, büyük tarım ve hayvancılık sektörüne ve sosyalist kültüre sahip bir devlet oldu.

XII. Ünite. Kırgızistan Sosyalist Toplumun Pekiştirilmesi ve Geliştirilmesi İçin Mücadele Döneminde(1935-1941) (155. sayfa)

1. Konu. Kırgızistan'ın Emekçileri İkinci 5 Yıllık Planı Belirlenen Tarihten Önce Tamamlamak İçin Mücadele Sırasında

Stahanov hareketinin ortaya atılması ve geliştirilmesi. SSCB üretiminin sosyalist onarımı sırasında teknoloji kullanabilen kadrolar yetiştirme meselesi ön plana çıkmıştı.

İkinci 5 yıllıkta Donbas'ta Stahanov hareketi meydana gelmiş ve sonradan tüm ülkeye yayılmıştı. Kırgızistan'da Stahanov hareketi Kızıl-Kıya'nın kömür madenlerinde başlamıştı. 1935 yılının Eylül ayında S.A.Sotin isimli madenci yeni yöntemler kullanarak bir iş günü içerisinde 100 ton kömür kazmıştı. Normalde 22 ton kazması gerekiyordu.

Kırgızistan'da tarım alanında şeker pancarının hasadını artırma konusunda Kalinin ilçesindeki 'İnternatsyonal' kolhozunda çalışan Ş.Tezebayeva girişimde bulunmuştu. Binlerce kolhoz çalışanları da ondan örnek almıştı.

Stahanov hareketi sanayi, tarım ve hayvancılık sektöründe üretimin hızlı artmasını sağlamıştı.

İkinci 5 yıllığın sanayi alanındaki sonuçları. (156. sayfa) İkinci 5 yıllık planın sonucunda Sovyetler Birliği sanayi alanındaki üretim konusunda Avrupa'da ilk sıraya, dünyada ikinci sıraya gelmişti. Yeni teknoloji temelli üretim iyileştirmesi sona ermişti.

Kırgızistan'da da sanayi gelişmişti. İkinci 5 yıllıkta kömür, enerji, renkli metallerin üretimi artmıştı. Kırgızistan'da kömür üretimi 5 yılın sonunda devrimden öncekine göre 10 kat artmış ve Orta Asya'nın esas ısıtma kaynağı olmuştu. Petrol yatakları da işletiliyordu. Sanayi merkezi olan yerlerde büyük elektrik santralleri kuruluyordu. 1937'de Kırgızistan'da 1928 yılına göre 44 kat fazla elektrik üretiliyordu.

Yerel ham maddeleri işleyecek hafif sanayi işletmeleri oluşturulmuştu. VLKSM adındaki dikiş fabrikası, No:2 Deri fabrikası ve diğerleri çalışmaya başlamıştı. Eski fabrikalar modern teknolojiyle donatılıyordu.

Kırgızistan'da gıda sanayisi de gelişmişti. Çüy bölgesinde ekilen şeker pancarı temelinde şeker üretimi gelişmişti ve Kırgızistan'ın gıda üretiminin öncü sektörü hâline gelmişti. Sadece Kant ve Karabalta'daki fabrikalarda, mevsiminde her gün yirmi beş bin pud [16,38 kg] şeker üretiliyordu. Çiftlik hayvanlarının artmasıyla yağ ve peynir üretimi yaygınlaşmıştı. Talas bölgesinde ve ülkenin güneyinde tütün üretiliyordu.

Ayrıca bu dönemde ulaşım da geliştirilmişti. (157.sayfa) Frunze-Moskova düzenli uçuş hattı oluşturulmuştu. Bölge merkezleri ile başkent arasında telefon hatları kurulmuştu.

Tarım ve hayvancılık sektöründeki yükselme. (158. sayfa) Kırgızistan'daki tarım ve hayvancılık sektörü durmadan geliyordu. Artık ekim alanlarının %97'si kolhozlara ve sovhozlara aitti.

Çiftlik hayvanlarının sayısını artırma konusunda Halk Komiserleri Sovyeti ve Komünist Parti Merkez Komitesi'nin 'Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde 1935 Yılında Hayvancılığı Geliştirme Yönünde Devlet Planı' ile ilgili kararname kabul etmesi önemli rol oynamıştır. Bu planda çiftlik hayvanlarının sayısının artırılması, ıslah edilmesi ve düzenli yem sağlanması konusunda faaliyetler belirlenmişti. Sonuç olarak 1935 yılında bile çiftlik hayvanlarının sayısı %22 artmıştı. Hayvancılık alanındaki en iyi 22 kolhozcu Şubat 1936 tarihinde Sovyet hükûmeti ödüllendirmişti.

Tarım alanı da durmadan geliyordu. Mineral ve yerli gübrelerin kullanılması ve diğer ziraat yöntemlerinin uygulanması tahıl ve endüstriyel tarım ürünlerinin hasadının artmasına imkân sağlamıştır. Kırgızistan'da pamuk üretiminde belirlenen 5 yıllık gelişme 4 yılda tamamlanmıştı ve ülkede üretim bakımından ön sıralardaydı. Şeker pancarının üretimi bakımından ülke kolhozcuları dünya rekorunu kırmıştı.

Sulama sisteminin geliştirilmesi ve tarım sektörünün teknik donatımına da ayrıca önem verilmişti.

1937 yılında Kırgızistan'da 22'si hayvancılık alanında olmak üzere 38 sovhoz vardı.

(159. sayfa) Hayvancılık ve tarım alanında teknik alanda hazırlanmış kadrolara ihtiyaç vardı ve o kadrolar yerel halktan yetiştirilmişti.

Kırgızistan emekçilerinin refahının ve kültür seviyesinin artması. Sosyalist ekonominin gelişmesiyle beraber Kırgızistan'ın emekçilerinin maddi durumu ve kültürel seviyesi de artmıştı.

1926-1937 yılları arasında Kırgızistan'ın bütçesi 50 kat artmıştı. 1936'da işçi ve memurların sayısı 96 bine ulaşmıştı.

İşletmelerde maaşlar yükselmişti ve ücretli izin, ücretsiz sağlık hizmeti gibi çalışma koşulları iyileştirilmişti.

Kırgızistan'da sağlık alanı da geliştirilmişti, 52 hastane bulunuyordu.

Milyoner kolhozların sayısı da artmaya başlamıştı. Örneğin Oş bölgesindeki Karasu ilçesinin 'Kirov' kolhozu 1937 yılında 2,5 milyon ruble gelir kazanmıştı ve kolhoz için gerekli binalar dışında (160. sayfa) okul, laboratuvar ve doğum evi kurmuştu.

Böylece kolhozu olan köylerde okullar, kütüphaneler, kültür merkezleri, elektrik santralleri, sağlık ocakları, sinema, kreşler açılmıştı.

2. Konu. SSCB'nin Yeni Anayasası. Kırgız ÖSSC'nin Ayrı Bir Cumhuriyet Olması

Sovyetlerin 8. olağanüstü kurultayı. SSCB'de sosyalizmin zaferi ile beraber yeni anayasa kabul etme gerekliliği ortaya çıkmıştı. Çünkü ilk anayasanın kabul edildiği 1924 yılından 1936 yılına kadar meydana gelen değişimlerin yeni anayasada yansması lazımdı.

12 Haziran 1936 tarihinde SSCB'nin yeni Anayasa taslağı kamuoyuna sunulmuştu. 25 Kasım 1936 tarihinde de Sovyetlerin 8. Olağanüstü Kongresi yeni anayasayı kabul etmek için toplanmıştı. Kurultayda ülkede meydana gelen değişimler değerlendirilmişti. SSCB'de sosyalizm tamamıyla kazanmıştı. Artık emekçi temsilcilerin sovyetleri, sosyalist toplumun temelini oluşturuyordu. Bütün sömürgeci sınıflar bertaraf edilmişti. Ülkemizde birbirine dost sınıf kalmıştı: İşçiler ve köylüler. Çoğunlukla Sovyet aydınları da bu iki sınıftan çıkmıştır.

(161. sayfa) Sonuç olarak 5 Aralık 1936'da yeni Anayasa kabul edilmişti.

Kırgız ÖSSC'nin ayrı bir cumhuriyet olması. Yeni Anayasaya göre SSCB'nin bünyesinde Kırgızistan dâhil kardeşçe birleşmiş 11 cumhuriyet vardı.

Kırgızistan'ı ÖSSC'den ayrı bir cumhuriyete dönüştürme kararı, Komünist Parti ve Sovyet hükûmetinin Kırgız halkının sosyalist gelişmesi yönündeki düşünceli davranışı olarak kabul edilmiştir.

SSCB'deki sosyalist inşa yılları aynı zamanda Kırgız halkının ekonomik ve kültürel alanda geliştiği ve tamamıyla hayat tarzının, bilincinin değiştiği yıllardı.

Bu süre içerisinde Kırgızistan geride kalmış bir ülkeden gelişmiş bir cumhuriyete dönüştü. Kırgız halkı Rus ve diğer Sovyet halklarının yardımıyla başarılı bir şekilde sosyalizmi ve kendi ulusal devletini kurmuştur.

SSCB Yüksek Sovyeti Seçimi. (162. sayfa) 12 Aralık 1937 yılında SSCB Yüksek Sovyeti seçimi gerçekleşmiştir. O gün mutlu Sovyet insanları için bayramdı. Söz konusu seçim parti ve halkın sıkı ve yıkılmaz birliğini göstermiştir. Kırgızistan'dan Yüksek Sovyet'e 30 kişi seçilmişti. Onlar işçi, kolhozcu, aydın, parti çalışanlarıydılar.

Kırgız SSC'nin Anayasasının Kabulü. Cumhuriyet Yüksek Sovyeti Seçimi. 12 Mart 1937'de Kırgız SSC Anayasası'nın taslağı kamuoyuna sunulmuştu. 20 Mart 1937 tarihinde Cumhuriyet Sovyetlerinin 5. Olağanüstü Kongresi'nde yeni Anayasa kabul edilmiştir.

Kırgız Cumhuriyeti'nin siyasi temelini emekçilerin temsilcilerinden oluşan sovyetler oluştuyordu. Ekonominin temelinde ise üretimin sosyalist sistemi ve sosyalist mülkiyet vardı. Kırgız Cumhuriyeti vatandaşları çalışma, dinlenme, eğitim alma; yaşlandığında, hastalandığında ya da sakatlandığında maddi destek alma hakkına sahipti. Kırgız kadını (163. sayfa) her alanda erkeklerle eşit haklara sahipti.

Kırgız Cumhuriyeti vatandaşlarının görevleri Toplumsal sosyalist mülkiyeti pekiştirmek ve korumak, çalışma disiplinine ve yasalara uymak vs. idi. SSCB Silahlı Kuvvetleri'nde görev yapmak da Kırgız Cumhuriyeti vatandaşlarının önemli görevlerinden biriydi.

Kırgız Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti seçimi 24 Haziran 1938'de gerçekleştirilmişti. Seçime seçmenlerin %98,2'si katılmıştı.

3. Konu. Kırgız Cumhuriyeti Üretimini Geliştirilmesi Yönündeki Üçüncü 5 Yıllık Plan

Partinin 18. Kongresi: Ülkemiz tarihî gelişimin yeni safhasına girdi: Sosyalizm döneminin son dönemi ve sosyalizmden yavaş yavaş komünizme geçiş.

Mart 1939'da Komünist Parti'nin 18. Kongresi gerçekleştirildi. Kurultayın kararıyla ekonomi alanında kişi başına üretim konusunda çok gelişmiş kapitalist ülkeleri geçme hedefi konulmuştu.

Kırgızistan'ın üçüncü 5 yıllığı. Kırgız Cumhuriyeti üçüncü 5 yıllık planını Şubat 1939 tarihinde kabul etmişti. (164. sayfa) Bu planda kömür ve petrol işletimine ve ender metallerin yataklarının geliştirilmesine özel önem veriliyordu. Birkaç hidroelektrik santralin inşası öngörülüyordu.

Ulaşım alanında Kant-Rıbaçye demir yolu ve kara yollarının kurulması öngörülüyordu. Birkaç şeker fabrikasının, Celal-Abad'da pamuk temizleme fabrikasının kurulması, Karasu ve Ketmen-Töbö'dö pamuk temizleme fabrikalarının iyileştirilmesi hedefleniyordu.

(165. sayfa) Ülkede bütün çocuklar için 7 yıllık eğitim, yetişkinlerin hepsinin okuryazar olması, 5 yıl içerisinde 200 okulun inşası planlanıyordu.

Üçüncü 5 yıllığı gerçekleştirmek için Kırgızistan emekçilerinin mücadelesi. Üçüncü 5 yıllık planı gerçekleştirmek için emekçilerin kitlesel olarak sosyalist yarışmaya girmesi üretimi artırmıştı.

Kırgızistan'daki çoğu işletmeler 5 yıllık planı daha erken tamamlamışlardı.

Mart 1940'ta Kırgızistan Komünist Partisi 4. Kongresi'nde başarılar ile beraber sanayi, hayvancılık ve tarımdaki eksiklikler de ortaya koyulmuştu. Kömür ve inşaat alanında iş verimliliği hâlâ düşüktü, sanayinin gelişme hızı yetersizdi ve çoğu ürünlerin kalitesi iyi değildi.

(166. sayfa) 1940 yılının sonuna doğru üretimde sanayinin oranı %50'den fazlaydı. Kırgızistan yavaş yavaş çok iyi gelişmiş endüstri ülkesine dönüşüyordu.

150 kilometrelik Kant-Rıbaçye demir yolunun inşası başlamıştı. Sadece 1939-1940 yıllarında 2000 kilometrelik kara yolu kurulmuştu.

Hayvancılığı geliştirme konusunda plan fazlasıyla gerçekleştirilmişti. Şeker pancarı ve pamuk üretiminde Kırgızistan SSCB'de ilk sıradaki ülke olmuştu.

Devletin yardımı ve kendi imkânları ile kolhozcular, kısa sürede sulama sisteminin ve çöllük arazilerin kullanımında büyük katkıda bulunmuşlardı. Sulama kanallarının inşasına binlerce kolhozcu katılmıştı.

Sulama alanında büyük işler 1940 yılında büyük kanalların inşası, küçüklerinin ise iyileştirilmesiyle başlamıştı. Ayrıca yapay göller, su depoları ve kuyular oluşturuluyordu.

(167. sayfa) 10 Mayıs 1941 tarihinde Büyük Çüy kanalının inşası başlamıştı. O kanalı 60 bin kolhozcu, işçi kurmuştu.

Emekçilerin refahı ve kültürel seviyesinin yükselmesi. 1941 yılına doğru üçüncü 5 yıllık planı gerçekleştirmede önemli başarılar elde edilmişti. Devletin bütçesi artıyordu. Bütçe 1935 yılından 1940 yılına kadar 70 kat artmıştı. Okul, kütüphane, hastane ve kültür merkezlerinin

inşası için dikkate değer bütçe tahsis ediliyordu. 1938-1939 yıllarında devlet çok çocuklu annelere 2 milyon rubleden fazla maddi destek sağlamıştı.

Kolhozcuların refahı artmıştı. (168. sayfa) Kırgızistan'da milyoner kolhozların sayısı yüze ulaşmıştı.

Sağlık alanına da büyük miktarda para veriliyordu. Hastanelerin sayısı 133'e çıkmıştı. Böylece Kırgızistan'ın emekçileri her alanda başarı elde etmişlerdi.

2.2. Bağımsızlık Sonrasındaki Kitaplar

2.2.1. Beşinci Sınıf Kitabı (2000)¹⁶

Aygül Saparbekovna Mirzakmatova-Öskön Cusupbekoviç Osmonov-Kıyas Sataroviç Moldokasimov, Kırgızistan Tarihi Boyunça Angemeler (Kırgızistan Tarihi Üzerine Hikâyeler), Kırgız Bilim Berüü İnstitutü Pedagogika Basması, Bişkek, 2000.

İlgili kısım s.147-163 aralığındadır. Dili Kırgız Türkçesidir.

Kitabın ilgili kısmı kısa olduğundan bu kısmı tamamen aktarmak istiyoruz. İşlenen konunun bütününe vermek ve dolayısıyla tarih dersiyle yeni karşılaşan çocuklara tarihe giriş mahiyetinde anlatılan tarihin daha iyi görülmesini istiyoruz. Başlık numaraları, başlıklar ve metin kitaptaki hâliyle Türkiye Türkçesine aktarılarak yazılmıştır. Bize ait olan ifadeler ise köşeli ayraç [ ] içinde yer almıştır.

2.2.1.1. Aktarım Metni

V. Bölüm-Kırgızistan Sovyetler Döneminde

33. Çarlık İktidarının Yıkılışı ve Sovyet İktidarının Kuruluşu

---

¹⁶ Kaynak gösterimin kolaylaştırılması için bu şekilde ifade edilecektir. Beşinci sınıflar için 2000 yılında basılan tarih ders kitabı kastedilmektedir. Diğer ders kitapları da bu şekilde gösterilecektir.

Çarın İktidardan Düşüşü. Halkın Hayatı Düzemedi. 1917 yılının başında Çarın [Kırgızcası Ak Padşah] düştüğüne dair haberler Kırgız köylerinde hızlı bir şekilde yayıldı. Halk arasında 'Rusya şimdi özgür bir ülke olmuş, Kırgızlara da özgürlük verilecekti' gibi söylentiler dolaşıyordu. Fakat öyle olmadı. Rusya'yı kapitalistler ile büyük toprak sahiplerinin (pomeşçik) Geçici Hükûmeti yönetmeye başladı. Halkın isteklerini yerine getirmek söz konusu yönetimin aklının ucundan bile geçmedi.

Kırgızistan'da hiçbir değişiklik olmadı. 1916'daki başkaldırıdan sonra hayvancılık ve tarımın mahvolması, yerel halkın yok edilmesi ve cezalandırılmadan korkarak Çin'e kaçması, hayvanlarının ve sahip olduğu malların yağmalanması halkın durumunu daha da zorlaştırmıştı.

Çarlık iktidarının yıkıldığını duyan, mülteci durumuna düşmüş olan Kırgızlar Çin'den kendi vatanına dönmeye başladılar. Çin'de dayanılmaz eziyet çekmiş olan halkın bir kısmı dönerken yolda hayatını kaybetti.

Onlar yeni hükûmetin topraklarını geri vereceğini, haklarını koruyacağını umuyorlardı. Geçici Hükûmet bilakis kaçmış olan halkı vatanına yaklaştırmamak konusunda yeni karar almıştı. Bu karara sevinen Rus zenginleri vatanına dönen aç-çıplak, hâlsiz, silahsız Kırgızları farklı farklı yerlerden karşılayarak topluca öldürmüşlerdir. Bazılarını çiftliklerinde köle gibi çalıştırarak boyun eğmeyi isyancılık suçlamasıyla öldürüyorlardı.

Böylece Geçici Hükûmet Kırgızlara özgürlük vermek bir yana kalsın Çarlığın sömürge siyasetini devam ettirmişti. 1916'da başkaldıranları cezalandırma ve takibat işi daha da artmıştı (147).

Yeni Siyasi Örgütlerin Kurulması. Hayat şartlarının iyileşmesi için Çarın iktidardan gitmesinin yetersiz olduğunu halk anlamıştı. Halk arasında önde gelen kimseler farklı farklı siyasi örgütlerde toplanmaya başladılar. İşçilerin çok olduğu yerlerde Rusya'daki gibi sovyetler oluşturulmuştur. Lakin halk eğitimsiz olduğu için sovyetlerin etkisi azdı. Kırgız ve Kazak kökenli önde gelen insanlar iki halkın menfaatini korumak amacıyla Alaş adında millî bir

parti teşkil ettiler. Söz konusu partinin Kırgızistan'daki koluna Abdikerim Sıdıkov, Eşenaalı Arabayev, Kasım Tınistanov liderlik etti.

Sıradan halkın menfaatini savunan Bukara adında bir örgüt kuruldu. Ona Kırgızistan'da yaşayan bütün milletler üye olabilirdi. Söz konusu örgütün başında Kocomurat Sarıkulakov adında eğitilmiş bir Kırgız genç vardı. O 1892'de Pişpek ilinde doğdu. Verniy'deki (Almatı) koleji gümüş madalya ile bitirdi. Kiev'de tıp, Kazan Üniversitesi'nde hukuk fakültelerinde okudu. Kırgız halkının hayatını iyileştirmek için çaba sarf etti.

Halkın menfaatini amaçlayan örgütler Kırgızistan'ın her bölgesinde kuruldu. Bolşevik örgütleri de kurularak çalışmaya başlamıştı. Onların düzenlediği mitinglerde halk, "Ezilen milletlere özgürlük verilsin! Topraklara halka geri verilsin! Geçici hükûmet defolsun" gibi talepleri öne sürüyorlardı. Halk kitlelerinin arasında Bolşeviklerin partisinin etkisi büyümeye başladı (147-148).

Kırgızistan'da Sovyet İktidarının Kurulması. 25 Ekim 1917 tarihinde Rusya'nın başkenti Petrograd'da [Petersbug] silahlı başkaldırı başarıya ulaşır. Onu V.İ. Lenin'in liderliğinde Bolşevikler Partisi düzenlemişti. Geçici Hükûmet devrilerek Lenin'in başkanlığında İşçi ve Köylülerin Birinci Hükûmeti-Halk Komiserleri Sovyeti [Konseyi] seçilir. Sovyet iktidarı barış ve toprak hakkında ilk yasayı kabul eder.

Barışa ilişkin yasayla yeni iktidar dünya halklarını savaşı durdurmaya ve adil bir barış anlaşması yapmaya çağırır.

Toprağa ilişkin yasayla Çar ve büyük toprak sahiplerine ait olan ve diğer topraklar Sovyet devletine devredilerek köylülere bedava ve tamamen verilecekti.

O sıralar Kırgızistan'daki iktidar Geçici Hükûmet'in elindeydi. Kırgızistan'a yakın olan Taşkent'te Sovyet iktidarının kurulması Kırgızistan'daki iktidarın Sovyetlere geçmesini hızlandırdı.

Sovyet iktidarı Kırgızistan'da ilk olarak işçilerin çok olduğu Sülüktü ve Kızılkıya'da teşekkül etti. Yeni iktidar Aralık 1917'de Calal-Abad, Ocak 1918'de Oş'ta galip geldi. Kırgızistan'ın kuzeyinde Sovyet iktidarı ilk Talas'ta, 5 Ocak 1918 tarihinde Bişkek'te, Şubat ayında Tokmok'ta kuruldu. Sovyet iktidarını korumak için Kızıl ordu müfrezeleri teşkil edildi ve gönüllüler bunlara katıldı. Onların yardımıyla Sovyet iktidarı Isık-Göl ve Narın'da kuruldu.

Böylece artık 1918 yılının ortasında Kırgızistan'ın her tarafından Sovyet iktidarı galip gelmişti (148-149).

İç Savaş. İktidardan devrilerek zenginliğini kaybeden taraf Sovyet iktidarını yok etmeye çabaladı. Sovyet iktidarına karşı olan güçler kendi ordularını (Beyaz Ordu) kurdu ve yabancı kapitalistlerden destek aldılar. Böylece 1918'de ülke genelinde ve onun içinde Kırgızistan'da iç savaş başladı. Beyaz Ordu Orenburg şehrini ele geçirdi. Neticede Türkistan Rusya'dan bölünüp kaldı.

Türkistan'da ve onun içinde Kırgızistan'ın güneyinde Sovyet iktidarına karşı basmacılık hareketi güçlendi. Bu hareketin önde gelenleri eski zenginler, Çarlık hükûmetine hizmet eden devlet adamları, din adamlarıydılar. Basmacılık hareketinin silahlı gücünü kandırılmış ya da cezalandırılmaktan korkan köylüler oluşturuyordu. Sıradan halkın bir kısmının basmacıları desteklemesinin sebebi Bolşeviklerin milletler politikasındaki eksiklikler, dine karşı yanlış siyaseti ve dine baskısı olmuştur. Bundan faydalanan din adamları dini kullanarak Sovyet iktidarının aleyhine propaganda yürüttü. Basmacıları yabancı kapitalistler destekleyerek onlara silah ve askerî danışmanlar gönderiyorlardı. Güney Kırgızistan'a yayılan basmacılık hareketine Kalkoco, Aman Palvan, Madaminbek, Ergeş, Körşermat ve sair korbaşlar liderlik etmişti. Basmacılar Sovyet iktidarının temsilcilerini öldürüp sıradan halkın hayvanlarını ve mülklerini yağmaladılar. Köy ve kışlakları yakarak suçsuz insanların kanını döktüler (149).

Sovyet İktidarını Koruma. Kırgızistan'da Sovyet iktidarını korumak için Kızıl Ordu birlikleri teşkil edilmeye başlandı. Kırgızlardan Yu.Abdırahmanov, K.Bayalinov, S.Karalayev, C.Saadayev, İ.Tokbayev v.s. ilk katılanlardan olup Kızıl Ordu'ya hizmet ettiler. İç savaş

sırasında Y.Logvinenko, A.Osmonbekov, C.Saadayev, M.Masañın gibi iyi komutanlar yetiştirdi.

Onların komuta ettiği Kızıl Ordu birlikleri Verniy, Ak-Suu (Belovodsk) kışlaklarında, Oş, Prejevalks [şimdiki Karakol şehri] ve Narın şehirlerinde çıkan devrim karşıtı isyanları bastırdılar.

Türkistan'da Sovyet iktidarını korumada Türkistan cephesi önemli rol oynamıştır. Bu cepheye 1919-1920 yıllarında hemşehrimiz M.V.Frunze komuta etmiştir. Kırgızistan'ın başkenti Bişkek 1926'dan 1991'e kadar M.Frunze adını taşımıştır. Kızıl Ordu askerlerinin yılmaz çabalarının neticesinde basmacıların hareketi, bütün devrim karşıtı güçler yok edilmiştir. Böylece 1920'lerin sonlarında Kırgızistan'daki iç savaş sona ermiş ve Sovyet iktidarı pekişmiştir (149-150).

34. Ekonomideki Sosyalist Kuruluş

Toprağı Köylülere Dağıtma. Rusya halkının çoğunu köylüler oluşturuyordu. Sovyet iktidarı onları kendi safına çekmek için Toprağı İlişkin Yasa'yı ilan etti. Orada yeni iktidarın tarımsal politikasının esas yönleri belirtilmişti. Ona göre bütün topraklar kamulaştırılacaktı. Toprakla alakalı özel mülkiyet kaldırılacak ve büyük toprak sahiplerinin toprakları elinden alınacaktı. Toprakları çiftçilere dağıtmak ve onların borçlarını silmek meselesi belirtilmişti. Kendi çarbarını [kırsal üretim] kurmak için köylülere parasal, maddi ve teknik yardım sağlanması öngörülüyordu.

Sovyet iktidarının bu politikasını çiftçiler beğenmişlerdi. Kırgızistan'daki büyük toprak sahiplerine ait topraklar kamulaştırılmıştı. 1918'deki Prejevalsk ilindeki Isık-Göl manastırının mülküne el koyularak köylülere paylaştırılmıştı.

Kırgızistan'daki toprak meselesi çok karmaşıktı. Çünkü Çarlık döneminde Rusya'dan göç ettirilerek gelen çiftçiler iyi toprakların hepsini almışlardı. O toprakları tekrar paylaştırmadan Kırgızlar toprak sahibi olamazdı (150-151).

Toprak ve Su Reformu. Bu reform toprak konusunda Kırgız ve Rus köylüler arasındaki dengesizliği yok etmeye yönelikti. Reforma göre Rus köylüleri, Kırgız zenginlerin fazla olan toprakları onların elinden alınarak toprak sahibi olmayan köylülere verilecekti. Kırgızların hayvanlarının geçtiği yollara ve nehirlerin başlarına yerleşmiş olan Rus kışlakları yok edilecekti.

Reformlar 1921-1922 yıllarında çoğunlukla Rus köylülerin oturduğu topraklarda yapılmıştı. Toprak ve Su Reformu sayesinde Kırgız köylülerin çoğu toprak almıştı, istedikleri olmuştu.

Fakat reform işi yürütülürken de yanlışlıklar olmuştu. Kırgızistan'daki tarım için kullanılan topraklar belirtilmemişti. Topraksız veya toprağı az olan köylülerin de hesabı tutulmadı. Doğal olarak meydana gelen Rus kışlakları ortadan kaldırılmıştı, onların yerine Kırgızlar yerleşmişti. Sonuç olarak Rusların fakir olan köylüleri çok zor durumda kalmışlardı. Onların memnuniyetsizliği artmıştı (151).

Yerleştirme. 1923-1926 yıllarında reformun ikinci aşaması başlatılmıştı. Sovyet iktidarı özel çiftlikleri kolektifleştirme, kamuya devretme maksadı güttü. Bunun için ilk göçebe olan Kırgızları yerleştirmek lazımdı.

Halkın ilgisini çekmek için belli bir yere yerleşen çiftçilere tarım aletleri, araba, tohum verilmişti. Ayrıca onlar 5 yıl için vergilerden muaf olmuşlardı ve onlara ev, bahçe ve ahır (koroo-cay) kurmak için gerekli inşaat malzemeleri bedava verilmişti. Yavaş yavaş asırlarca göçebe hayatı sürdüren Kırgızlar yerleşik hayata geçmişlerdir.

1927-1928 yıllarında Kırgızistan'ın güneyinde toprak ve su reformu gerçekleştirildi. Binlerce çiftçi yerleşik hayata geçirildi. Onlara da hükümet tarım aletlerini bedava vermiş ve vergi konusunda kolaylıklar tanınmıştı.

Böylece göçebe ve yarı göçebe çarbalı genel olarak yerleşik hayata geçti. Bundan sonra özel çarbaları büyütme başka bir deyişle kooperatiflerde birleştirmek gerekiyordu. Çüy bölgesinde 'Alamüdün', Isık-Göl'de 'Toktoyın' gibi kolektif çarbalar meydana geldi. Onlar özel çarbalarla göre ekonomik bakımdan bayağı başarı kaydetmişti. Orada yaşayanlar iyi

yaşıyorlardı ve zengindiler. Bu başarıyı gören köylüler de kolektif çarbalara-komünlere, kooperatiflere (artel) yavaş yavaş katılıyorlardı.

Toprak sahibi olan köylüler hevesle kendini işe adayarak çalışıyorlardı. Ekin alanları ve hasat çoğalmıştı. Hayvan sayısı da artmıştı. Netice olarak da ziraat iyileşmeye başlamıştı (151-152).

Sanayi. Kırgızistan'da Sovyet iktidarı yeni kurulduğunda az sayıda pamuk ayıklayan, deri işleyen, gıda üreten iş yeri vardı. İşçiler de azdı.

1925'te Çekoslovakya'dan işçiler gelip karşılıklı yardım anlamına gelen 'İntergel'po' adında bir kooperatif kurmuşlardı. Onlar kısa zaman içerisinde tuğla ve kereste fabrikalarını, elektrik istasyonu, birkaç atölye açmışlardı. Söz konusu kooperatifte on dört milletin temsilcileri birlik ve beraberlik içerisinde çalışmışlardı. Onlar Kırgız sanayisinin şekillenmesinde büyük yardım sağlamışlardı. Böylece Kırgızistan'da da küçük işletmeler çalışmaya başlamıştı. Lakin Kırgızistan tarımsal bir ülke olarak kalmıştı. Çünkü halkın uğraşının temelini çiftçilik ve hayvancılık oluşturuyordu.

Yeni sosyalist yapıya geçmek için ağır makine sanayisine geçilmesi gerekiyordu. Bunun için Sovyet iktidarı Kırgızistan'a çok para tahsis etmişti. Neticede cumhuriyette büyük fabrikalar kurularak çalışmaya başlamıştı ve kömür madenciliği işi artmıştı, petrol üretimi de başlamıştı.

Kırgızistan'ın sanayisi 1926 yılında ülkedeki üretimin sadece %2'sini oluşturuyordu. 1940 yılında ise Kırgızistan'daki toplam üretimin %50'sini sanayi oluşturmaya başlamıştı. Ağır sanayi, metal, makine, inşaat malzemeleri ve elektrik enerjisinin üretimi artmıştı. Bu Kırgızistan ekonomisi için büyük bir başarıydı (152-153).

Kolhozlaştırma. Toprak sahibi olan köylülerin ezici çoğunluğu kendi çarbalarını işletiyordu. Kolektif çarbalar [kolhozlar] da kurulmuştu. İkisinden hangisinin faydalı olduğuna köylülerin kendileri karar verseler iyi olurdu.

Lakin öyle olmadı. Sovyet iktidarı, köylüleri mutlak bir şekilde kolhozlaştırma siyasetini belirlemişti. Bu maksadı yerine getirmek için de İ.Stalin 1929 yılında tarım sektörünü ‘tamamen kolhozlaştırma’ politikasını ilan etti. Bununla ilgili olarak kolhozlaştırma sürecinin süresi belirlenmişti. Bu süreç tamamen Stalinist yönetim sisteminin idaresi altında yürütülmüştü.

Köylü çarbaları kolhozlara katılmaya hazır değildiler. Kolhoza katılmayı istemeyen köylüler ‘kulak’ ilan edilip seçim haklarından mahrum bırakılmışlardı ve Kırgızistan’dan kovulmuşlardı. Zorla kurulan kolhozların birkaç gün sonra dağıldığı zamanlar da olmuştu. Kolhoza hayvanlarını vermek istemeyen insanlar onları satıp ya da kesip yok etmeye çalışmıştı. Hayvanlarını alarak Çin’e kaçanlar da olmuştu. Sonuç olarak Kırgızistan’da hayvan sayısı azalmıştı. Bazı yerlerde köylüler eline silah alıp başkaldırmışlardı. Onlar Sovyet iktidarı tarafından acımasızca bastırılmıştı.

Kolhozlaştırma işi yavaşlamayıp tam tersi hızlanmıştı. 1940 yılına kadar Kırgızistan’daki köylü çarbalarının hepsi zorla kolhozlara katıldı.

Kırgızistan’da tarımı kolektifleştirme işi göçebe hayat sürdürenleri yerleşik hayata geçirme politikasıyla beraber yürütülmüştü. Yeni kışlaklar meydana gelmişti. Yerleşik hayata ve kolektif çarbalara geçen Kırgızların toplumsal bakış açısı değişmişti. Tarım sektörü ekonomik bakımdan gelişmeye başlamıştı. Köylüler medeniyetin nimetleri ile tanışma imkânına sahip olmuşlardı.

Tarımsal reformlar suni sulama sistemi kurmak yönünde yapılan kapsayıcı faaliyetler ile beraber yürütülmüştü. 1939 yılında ülkede 732 bin hektar sulanabilir arazi oluşmuştu. Her bölgede büyük ve küçük sulama hendekleri, kanallar kurulmaya başlamıştı. 1934 yılında Çömüç barajı kurulmuştu. Mart 1940 tarihinde Orto-Tokoy barajını ve Büyük Çüy kanalını kurma kararı alınmıştı. Söz konusu inşaat işleri 1941 yılında başlamıştı ve bu iş için seferber edilen yerel halk büyük başarı göstermişti (153-154).

35. Ulusal Devletin Şekillenmesi ve Gelişmesi

Sovyet iktidarının millet politikası. V.İ.Lenin liderliğindeki Bolşevikler partisi iktidara gelmeden önce bile: 'Toplumsal ve milliyetçi baskıyı yok edeceğiz' diyorlardı. 2 Ocak 1918 tarihinde Sovyet iktidarı 'Rusya halklarının hakları' bildirgesini ilan etmişti. Bu belgede: 'Rusya'da yaşayan halklar tamamen özgür ve aynı haklara sahiptir' diye yazılmıştı. İlk başta Türkistan'ın halkı ile Sovyet iktidarı arasında karşılıklı güvensizlik vardı. Sovyet iktidarının düşmanları 'Bolşevikler halkı kandırıyor. Onlar milletleri zorla birleştirecekmiş. Aile mefhumunu yok edecekler' gibi söylentileri yaymışlardı. Sovyet iktidarının bazı yöneticileri de yerel halkı kendine denk görmeyerek aşağılamışlardı. Kasım 1917'de Türkistan hükûmeti kurulmuştu ve 15 Halk Komiseri atanmıştı. Onların arasında yerel halkın temsilcilerinden hiç kimse yoktu. Yerel halk bundan çok rahatsız olmuştu.

Bundan sonra Mustafa Çokayev'in önderliği ile Rusya'nın idaresi altında Kokon [Hokand] Muhtariyeti ilan edilip hükûmet kurulur. Onlar eski Hokand Hanlığı'nın sınırları içerisinde devlet kurmayı amaçlıyorlardı ve kendine ait silahlı kuvvetleri de oluşturulmuştu.

Böylece Türkistan'da çok başlılık oluştu. Türkistan'ın halkı Sovyet iktidarına nazaran Hokand Muhtariyeti'ni daha çok desteklemeye başlamıştı. Bu durumdan tedirgin olan Sovyet iktidarı Hokand Muhtariyeti'nin kanun dışı olduğunu ilan eder. Çok zaman geçmeden bu hükûmet dağıtılıp yöneticileri devrim karşıtlığı suçuyla hapse atılır. Silahlı kuvvetleri de Kızıl Ordu tarafından yok edilir.

Sovyet iktidarı bundan sonra yerel halka kendini benimsetmek için onlara karşı dikkatli davranmaya başlamıştı. 'Emekçi ve baskıya uğrayan halkların hakları bildirisi' adıyla bir karar kabul edilir. Bu kararla 1918 yılında Orta Asya halkı Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin bünyesinde toplanmıştı. Yönetici olarak daha çok yerel halkın temsilcileri tercih edilmişti. Cami işleri tekrar canlandırılmıştı. Dine karşı baskı durdurulmuştu. Milliyetçi Ruslar işlerinden uzaklaştırılmıştı. 'Kırgız, Özbek, Tacik, Kazak, Türkmen halklarına eziyet eden Kızıl Ordu askerleri vurulsun' diye emir verilmişti. Bu gibi faaliyetlerden sonra yerel halk Bolşeviklere güvenmeye başlamıştı (155-156).

Kaçkın Kırgızların vatanına dönmesi. Kırgızistan'da Sovyet iktidarı kurulduktan sonra 1916 yılındaki başkaldırıya katılan Kırgızları cezalandırma ve baskı işi durdurulmuştu. Tam tersi

Sovyet iktidarı kaçkın Kırgızlara iyi muamelede bulunmuştu. Onların Çin'den getirilmesi, orada köle olarak satılmış olanların kurtarılması için özel olarak komisyon kurulmuştu.

Kaçkın Kırgızlara yardım etmek için Sovyet iktidarı 100 milyon som tahsis eder. Ayrıca bedava olarak hayvan, tarım aletleri, bozüy [keçeden çadır], inşaat malzemeleri verir. Onlar için arazi tahsis edilir. Beş sene için vergilerden muaf bırakılır. Sovyet iktidarının kaçkın Kırgızlar için yaptığı iyiliği unutmak olmaz (156).

Orta Asya'yı ulusal devletlere bölmek. İç savaş bittikten sonra Türkistan halkını ulusal devletlere bölmeye imkân oluşur. Bu işe gelinceye kadar 30 Aralık 1922 tarihinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği kurulmuştu.

Orta Asya'da yaşayan Kırgızlar, Özbekler, Türkmenler, Tacikler ayrı ulusal devlet olma talebinde bulunmuşlardı. Sonuç olarak 14 Ekim 1924 tarihinde Orta Asya ulusal devletlere bölünür. Türkistan'da Türkmen SSC, Özbek SSC, Tacik Özerk Bölgesi, Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin bünyesinde Kara Kırgız Özerk Bölgesi peyda olur.

Kara Kırgız Özerk Bölgesi'ne Kırgızların yaşadığı toprakların çoğu girmiştir. Fakat Orta Asya halklarını ulusal devletlere bölme işi yukarı mevkideki insanlar tarafından yürütüldüğü için yerel halkın çıkarları dikkate alınmamıştır. Sonuç olarak Kırgızlara ait olan bazı topraklar başka cumhuriyetlere geçmişti. Onları Kırgızistan'a geri verme talebini Sovyet hükûmeti önemsememiştir.

Kırgız halkı devlet sahibi olup kendi hükûmetini kurmuştur. Bölge parti komitesinin başkanlığını M.Kamenskiy ve C.Abdrahmanov yapmıştır. Partinin yürütme komitesinin Başkanı olarak İ.Aydarbekov atanmıştır.

Sovyetlerin bölgesel yürütme komitesinin [hükûmet] Başkanlığına eskiden batrak [rençper] ve işçi olarak çalışan A.Orozbekov seçildi. Bişkek şehri bölgenin [Kara Kırgız Özerk Bölgesi] başkenti olarak belirlendi.

Bölgede 800 binden fazla insan yaşıyordu. Onların %63'ünü Kırgızlar, %16'sını Özbekler, %17'sini Ruslar oluşturuyordu. Diğer milletlerin temsilcileri de yaşıyordu.

Böylece Kırgız halkı sınırlı olsa bile devlet yapısına sahip olur. Kırgız halkı ve toprakları birleştirilir. Kırgızların bir millet olarak tekrar canlanması ve gelişmesi için şartlar sağlanır. Bu Kırgızistan'ın tarihindeki en büyük gelişmeydi. Kırgız halkı geleceğe doğru ilerleyerek yeni bir yaşam için kolları sıvar (156-157).

Kırgız Özerk Cumhuriyeti. Kara-Kırgız Özerk Bölgesi kurulurken bile Kırgızlar, özerk cumhuriyet kurulması dileklerini bildirmişlerdi. 'Kara Kırgız' kelimesinin de kullanılmaması gerekiyordu. Çünkü bu kelime Çarlık dönemindeki devlet adamları tarafından Kırgızları aşağılama mahiyetinde kullanılıyordu.

1 Şubat 1926 tarihinde Kırgız Özerk Bölgesi, Kırgız ÖSSC olur. Bu sefer Kırgız topraklarının genişliği, yabancı devlet ile sınırdış olması, ekonomik önemi, nüfusu vs. dikkate alınmıştı. Böylece Kırgızların devlet tecrübesi daha bir adım ilerlemişti. Hakları da genişletilmişti. Kırgız Özerk Cumhuriyeti'nin hükûmeti diğer bir deyişle Halk Komiserleri Konseyi kurulup Yusup Abdrahmanov başkan olarak atanmıştı. Nisan 1929 tarihinde Kırgız Özerk Cumhuriyeti'nin Anayasası kabul edilmişti. Kırgız Cumhuriyeti devletin sahip olduğu bütün siyasi haklara sahip olmuştu. Anayasa cumhuriyetin devlet ve toplumsal yapısını güçlendirmişti. Ona göre Kırgızistan'da yaşayan bütün halklar aynı haklara sahipti ve kendi dilinde eğitim alabilirlerdi. Devlet dili olarak Kırgızca ve Rusça kabul edilmişti. Devlet adamları bu iki dili de bilmek zorundaydı. Neticede Kırgız dilinin önemi artmıştı.

Anayasa devletin sembolü olan bayrak ve armayı onaylamıştı. Cumhuriyetin başkenti olarak Frunze [Bişkek] belirlenmişti (157-158).

Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin ilan edilmesi. Yu.Abdrahmanov, B.İsakeyev, A.Orozbekov gibi devlet adamları Kırgızistan'ın haklarını daha da geliştirmek için durmadan çalışmışlardı. Onlar Kırgızistan'ın komşu cumhuriyetlerin sahip olduğu aynı haklar ile Sovyetlere girmesini rica ederek Moskova'ya sık sık başvuruyorlardı. Sonunda ulusal devleti

güçlendirme alanındaki çalışmalar neticesini vermişti ve SSCB'nin 1936 yılındaki Anayasası ile Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ilan edilmişti.

23 Mart 1937 tarihinde Kırgızistan'ın Anayasası kabul edilmişti, orada bayrağı ve arması belirlenmişti. Kırgızistan'daki yönetim kurumları, vatandaşların temel hakları ve görevleri gösterilmişti. Böylece Kırgızistan SSCB'nin aynı haklara sahip cumhuriyetlerinden biri hâline gelmişti (158-159).

36. Baskıcı İktidarın Şekillenmesi ve Güçlenmesi

Tek adam iktidarının oluşması. Sovyet iktidarının düşmanları çoktu. Onlar yeni iktidarı yıkmak için ülkenin içinde ve dışında faaliyet göstermekteydiler. Bu durumda Bolşevik partisinin iktidarı elinde tutmak için tek partili iktidarı güçlendirmesi gerekiyordu. Bolşevikler kendilerinden başka partileri yasaklayarak onların üyelerini iktidardan uzaklaştırmışlardı. Bolşevik partisinin birliğini muhafaza etmek için partinin içinde hiziplere bölünmeyi de yasaklamıştı. Sonuç olarak tek Bolşeviklerin iktidarı kalmıştı ve şimdi de onu güçlendirmek gerekiyordu. Partinin devlet adamları iktidarı kötüye kullanmaya başlamışlardı. Partinin merkeziyetçi iktidarı toplumsal hayatın her alanına yerleştirilmişti. 1924 yılında Lenin dünyadan göçmüş ve yerine gelen İ.V.Stalin partideki kendi özel iktidarını güçlendirmek için elinden gelen her şeyi yapmıştır. O çok şüpheli, zalim bir adamdı ve kimseye güvenmiyordu. İktidar için kendi yakın insanlarını, önde gelen devlet adamlarını vurdurmuştu.

Kırgız Özerk Devleti yeni hayatına Bolşeviklerin baskıcı yönetimi altında başlamıştı. Temel meselelerin hepsi ancak Moskova'nın emriyle çözülmüyordu. Kırgızistan'ı hiç tanımayan insanlar merkezden gönderilerek yönetici pozisyonlarına atanıyorlardı. 1925'ten 1932'ye kadar Moskova'dan Kırgızistan'a beş yüzden fazla yönetici gönderilmişti.

Kırgızların önde gelen devlet yöneticileri Stalin'in baskıcı sistemi ile uyum içerisinde yaşamayı istemiyorlardı. 1925 yılında A.Sıdıkov, A.Orozbekov, İ.Aydarbekov başta olmak üzere 30 devlet adamı Kırgızistan'daki baskıcı yönetimi eleştirerek Moskova'ya mektup

yazdı. Fakat bu mektubu yazanlar Stalin tarafından milliyetçi olarak değerlendirildi. Mektubu yazanlar iktidardan uzaklaştırıldı ve cezalandırıldı.

1924 ve 1933 yılları arası Kırgız Hükûmeti'ni yöneten Yu.Abdrahmanov baskıcı yönetime karşı geldiği ve onun eksiklerini eleştirerek Stalin'e birkaç mektup gönderdiği için işinden uzaklaştırılmıştı. Sınıf mücadelesinin yaygınlaştığı bahanesiyle tek adamın iktidarı yıl geçtikçe güçlendirilmişti (159-160).

Kitlesel Cezalandırma: Çon-Taş Trajedisi. Tek adam iktidarının aşırılığı kitlesel cezalandırmalarda kendini göstermiştir. Kırgızistan'da 'halk düşmanlarını' cezalandırma işleri 1920 yıllarının sonlarında başlamıştır. 1930 yıllarında devlet çalışanlarını hapse atma ve cezalandırma artmıştı. 1933 yılında önde gelen devlet adamı Abdikerim Sıdıkov iftira ile tutuklanarak on yıllığına sürgüne gönderilmiştir. O sıralarda 'Kırgızistan'dan 10 bin halk düşmanını bulun ve cezalandırın' diye talimat gelmiştir.

1937 yılında Kırgızistan NKVD'sinin (İç İşleri Halk Komiserliği) başına Lotsmanov adındaki bir albay atanmıştır. O 'börk al deyince baş alan' hunhar bir adamdı. Kimseye acıymıyordu, onun gelişyle kitlesel cezalandırmalar artmıştı. Kırgızistan'daki önde gelen insanlar 'halk düşmanı' iftirasıyla mahkemesiz gizlice öldürülüyordu.

Kırgızların eğitilmiş, önde gelen birçok insanları, devlet adamları, bilim adamları, şair ve yazarları sömüren sınıfın temsilcileri olarak cezalandırılmıştı. Mesela A.Sıdıkov ünlü manap [bey] Özbek'in torunuydu. İ.Aydarbekov ve Yu.Abdrahmanov manapların nesli, B.Soltonoyev bir zamanlar boluş [Çarlık döneminde yönetici] seçildi diye suçlanıp ölüm cezasına çarptırılmıştır.

Bilim alanında büyük katkı sağlayan K.Tınıstanov, E.Polivanov gibi insanlar kanlı infazla öldürülmüştü. Ünlü yazar ve şairler C.Bökömbayev, A.Tokombayevler de ceza infaz memurlarının kanlı pençesine düşüp azap çekmişlerdi.

Genel olarak 1920-1930 yıllarında 30 bin civarında Kırgızistan vatandaşı kitlesel cezalandırmanın kurbanları oldu.

1991 yılı Haziran ayında Bişkek'e yakın Çon-Taş'ta bulunan bir tuğla fabrikasında gömülmüş olan 138 insanın kemikleri bulundu. Onlar 5-8 Kasım 1938 tarihinde kurşuna dizilen insanlardı.

Onların arasında büyük yazar Cengiz Aytmatov'un babası Törökul Aytmatov da vardı. O zaman Kırgız'ın en başarılı oğullarının hepsi suçu olmadan Stalin iktidarının kurbanları olmuşlardı. Onların kemiklerinin hürmetle gömüldüğü yer Ata-Beyit olarak adlandırıldı ve buraya Kırgız Cumhuriyeti'nin tecrübeli mimarı K.M.Alıkulov'un yönetiminde 2000 yılında heykel dikildi.

Kitlesele cezalandırmada siyaset ile alakası olmayan köylüler de eziyet görmüştür. Çarbaları tamamen kolektifleştirme zamanında İ.Stalin kulakları yok etme çağrısında bulunur. Bundan sonra çiftçilerin bir haylisi kulak olduğu bahanesiyle kitlesele cezalandırmaya uğramıştı.

'Kolhozlaştırmanın yürütüldüğü yerlerde köylülerin %3-5'i kulak olarak belirlensin' diye bir emir gelir. Kırgızistan'da özellikle fakir olarak yaşayan Kırgız köylerinde aslında bu kadar kulak çarbası yoktu. Lakin yüksek mevkidekilere yalakalık yapmaya alışmış olan yerel iktidardakiler daha fazla kulak bularak onları temizlemeye başlarlar. Bazı yerlerde sadece 1-2 ineği ve atı, 10'a yakın koyun ve keçisi olan köylüler bile kulak olarak hapse atılmıştı. Aşırı çaba yüzünden Kırgızistan'daki köylülerin %10'u yok edilmişti. Bir köylüyü kulak olarak ilan etmeye yerel parti sekreteri, köy sovyetinin bir üyesi ve polis gibi sadece 3 kişiden oluşan bir grup karar veriyordu. Yanlış politika yüzünden orta hâlli köylülerin çoğu, bazen fakir olan köylüler de kulak olarak ilan edilmişlerdi.

Kulak olarak ilan edilenlerin bir kısmı yargılanmış, çoğu uzakta bulunan Ukrayna'ya kadar sürgün edilmişti. Bazıları yakın yerlere sürgün edilmişti. Onlar evinden, çalışarak kazandığı servetinden ve seçme haklarından olmuşlardı. Onların kolhozlarda çalışması yasaklanmıştı.

Uzaklara sürgün edilen kulakların aileleri yolda zorlanarak ölmüşlerdi. Kolektifleştirme zamanında köylüleri zorlama ve cezalandırma halkın hoşnutsuzluğunu artırmıştı. Isık-Göl,

Narın, At-Başı, Balıkçı ve Kırgızistan'ın güneyinde köylüler silahlı başkaldırıya çıktılar. Fakat onlar Sovyet iktidarı tarafından zalimce bastırıldı.

Siyasi cezalandırmalar korku, güvensizlik, devletin yüksek kurumlarına hiç itirazsız boyun eğme durumunu yaratmıştı. Cezadan, işini kaybetmeden korkan yöneticiler kendi başlarına çalışmıyorlardı ve yukarıdan gelen emirleri fazlasıyla yerine getirmeye alışmıştı.

Ülkede [SSCB], onun içinde Kırgızistan'da kurulan baskıcı iktidar ve onun kitlesel cezalandırmaları topluma büyük zarar getirmişti. Buna rağmen onlar halk kitlelerinin kurucu faaliyetlerini, SSCB'nin ilerleme yolundaki gelişmesini durduramamışlardı (160-162)''.

2.2.2. Dokuzuncu Sınıf Kitabı (1998)

Muratbek İmankulov, Kırgızistan Tarihi 1917-1995 (9. sınıf tarih ders kitabı), Kırgızistan Basma Üyü, Bişkek, 1998.

Kitap iki yüz otuz sayfadır. 1917-1941 yılları kitabın 6-113 sayfa aralığındadır. Kitabın yarısına yakın kısmını bu döneme dair konular teşkil etmektedir. Sekiz üniteden meydana gelen kitapta bu yıllar ilk üç üniteye anlatılmaktadır. Dili Kırgız Türkçesidir.

Kitabın girişinde Soros Kırgızistan Vakfı'nın finansmanına sahip olduğu, Kırgızistan, Rusya ve Kazakistan'ın ilim adamları tarafından incelendiği belirtilmektedir. Soros Kırgızistan Vakfı'nın Kırgız tarihçiliğine ilgisi bundan daha fazla olmuştur. Çorotegin'in bağımsızlık sonrası Kırgız tarih yazımı ve çalışmalarını değerlendirdiği makalenin kaynak kısmına bakıldığında bu vakfın desteğiyle finansal desteğiyle neşredilen birçok çalışma görmek mümkündür (Tchoroev, 2002).

Dokuzuncu sınıf kitabı, incelediğimiz dönemin en geniş kapsamlı anlatıldığı kitaptır. Bu sebeple bu kitabı mümkün olduğunca açık bir şekilde aktarmaya çalıştık. Kitabı doğrudan aktarmak çalışmanın hacmi bakımından mümkün olmadığından özetledik. Fakat özetimiz bütün alt başlıkları ihtiva etmektedir. Her bir alt başlık birer paragraf olarak yer almaktadır. Yalnızca alt başlıkların altında yer alan paragraflar kısaltılarak bir paragrafa toplanmıştır. Hiçbir kısım atlanmamıştır. Kitapta anlatılan hususların manası korunak kısaltma

yapılmıştır. Kitaptaki başlık numaraları ve başlıklar korunmuştur. Aktarım metni içinde bize ait olan ifadeler köşeli ayraç [ ] içinde yer almıştır.

2.2.2.1. Aktarım Metni

1. Ünite. Kırgızistan Rusya'daki Devrimler ve İç Savaş Döneminde (1917-1920)

Bu ünite dört ana başlık ihtiva etmektedir:

1. Şubat devrimi Kırgızistan'da
2. Kırgızistan'da Sovyet iktidarının yerleşmesi ve proleter devletin kurulması
3. Kırgızistan iç savaş ve yabancı ülkelerin müdahalesi yıllarında
4. Kırgızistan'da proleter-jakoben diktatörlüğün şekillenmesi

1. Şubat devrimi Kırgızistan'da ana başlığı altında anlatılan konular:

Şubat devriminin galibiyeti ve Kırgızistan'da üç iktidarın yerleşmesi. Şubat devriminden bir süre sonra Kırgızistan'da Çarlık iktidarının temsilcileri görevinden alınıp hapsedilmiş ve bazıları Kırgızistan'dan sürülmüştü. Rusya'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi onun sömürgesi olan Kırgızistan'da da Sovyetleri oluşturma hareketi başladı. Çeşitli şehirlerde sovyetler kuruldu. Sovyetlerde merkezî bölgelerdeki gibi Eserler ile Menşevikler çoğunluğu oluşturdu. Sovyetlerin yanı sıra Kırgızistan'da Geçici Hükûmetin iktidar organları oluşturuldu. Ayrıca yerel halkın vekilleri kendilerinin iktidar organlarını oluşturdu. Bunları Çarlık zamanında yerel yönetimlerde hizmet gören manaplar ile zenginler oluşturdu. Böylece Kırgızistan'da Merkezî Rusya'dan farklı olarak çift başlı değil [Geçici Hükûmet-Sovyetler], Kırgızistan'da işçi ve asker temsilcilerinin sovyetleri, Geçici Hükûmet'in kurulları ve Kırgız toplumunun kurulları olmak üzere üç iktidar oluştu (6-7).

Çarlık hükûmetinin devrilmesinden sonra Kırgızistan'daki durum. [Rusya'da Çarlık iktidarının devrilmesi gerici güçlerin mağlubiyeti ve ilerici güçlerin en büyük galibiyeti oldu

cümlesiyle başlayan kısımda burjuva-demokratik Şubat devriminin ülkedeki önemli sorunları halledemediği, birinci dünya savaşının sorunları daha sertleştirdiği, gıda krizinin ülkeyi sardığı ifade edilmektedir]. *Rusya'nın sömürgesi olan Kırgızistan'da durum bundan da ağırdı. Toprak meselesi Çarlık iktidarı zamanında nasılsa öyle kaldı. Yer zenginlikleri sömürgecilerin, yerel manapların ve zenginlerin elinde kaldı.* [Gıda krizinin Kırgız halkının durumunu daha da kötü yaptığı, buna Kırgızistan'ın sömürge durumunun katkı sağladığı belirtilmektedir. 1916 isyanında halkın mal-mülkünün bir haylisini kaybettiğinden bahsedilmektedir. Rus köylerinde yaşayan sıradan halkın iyi durumda olmadığı zikredilmektedir. Yine işçilerin de durumunun ağır olduğu belirtilmektedir] (7-8).

Şubat devriminden sonraki zamanda Kırgızistan'daki ahval. 1916 yılında kaçan Kırgızlar Şubat devriminden sonra topraklarına dönmeye başladı. Toprağına ulaşanları sıradan Rus köylüleri sıcakkanlı karşılayıp elinden gelen yardımı gösterdiler. Rus köylerindeki sıradan halk Rus kulaklarından Kırgız isyancıların talan edilen mal mülklerinin iade edilmesini istedi. Üç iktidar zamanında Kırgızların taleplerini işçi ve asker temsilcilerinin sovyetleri de oldukça destekledi. Geçici Hükûmet'in Türkistan Komitesi kaçkın halkın geri gelmesinin men edilmesi kararını aldı. Hükûmetin yol vermesi ile memleketine gelen Kırgızları kulaklar cezalandırma ve öldürme işine girişti. Böylece Şubat devrimi Kırgızları ulusal özgürlüğe ulaştırmadı. Geçici Hükûmet Rus olmayan halklara karşı Çarlık'ın milliyetçi-sömürgeci siyasetini devam ettirdi (8-9).

Kitlelerin sosyal-siyasi ve meslekî kuruluşlarının oluşması. Şubat devrimi kitlelerin sosyal-siyasi faaliyetlerinin gelişmesine imkân sağladı. Bu durum Kırgızistan'da sovyetlerin kuruluşu ile bir dizi siyasi kuruluşları, grupların ve partilerin oluşturulmasında görüldü. İlk zamanlarda Bolşevikler, Menşevikler ve Eserler (SR-Sotsial Revolyutsionerler) bir aradaydı. 1917 yazında Pişpek [Bişkek]'te Abdikerim Sıdıkov'un liderliğinde Alaş millî partisinin yerel bölümü kuruldu. Alaş partisi burjuva-demokrat görüşteki Kazak-Kırgız aydınlarını, milliyetçi burjuvazinin temsilcilerini bir araya getirdi. Onların peşinde yüksek dinî mektep talebeleri, köylüler ve onlara benzer işçiler de oldu. 1916 isyanında Çin'e kaçan Kırgız-Kazaklara büyük yardım gösterdiler. Halk arasında özgürlük, eşitlik, demokrasi, Kırgız ve Kazak halklarının kardeşliği, bunların özgürce gelişmesi gibi sloganlarla ortaya çıktılar. Kazak ve Kırgız

halkının ayrı devletinin olmasını amaçladılar. Kazak-Kırgız kitleleri arasında büyük tesire sahip oldular. Kırgızistan'ın güneyinde Özbek ve onlar gibi Kırgız halkının zenginlerinin ve Müslüman din adamlarının, aydınların temsilcilerini bir araya getiren Şuro-i İslam partisinin yerel kuruluşu oluşturuldu. Rusya'nın bünyesinde Türkistan millî-islami özerk bölgesini kurma maksadını koydular. Kırgızistan'ın güneyinde bir hayli tesire sahip oldular. Turan partisi de Kırgızistan'da yerel kuruluşlarını kurmaya başladı. Türkistan bölgesindeki öğrenciler, öğretmenler, çevirmenler ve ulusal ticaret burjuvazisinin temsilcilerini bir araya getirdi. Turan partisi Türkistan bölgesini Rusya'dan ayırıp birleşik Türk devletini kurma maksadını koydu. Solcu eserlerin yerel parti kuruluşları oluşturuldu. Köylü ve işçi birlikleri kuruldu (9-11).

Kitlelerin siyasi aktifliğinin artması. Şubat devrimi bütün Rusya'yı ve onun içinde sömürgesi olan Kırgızistan'ı da harekete geçirdi. 1917 yılı ilkbahar ve yaz gösteriler ve mitingler düzenlendi. Askerî birliklerde askerler ve subaylar arasındaki düşmanlık keskinleşmeye başladı. Köylüler ekini hükümete vermekten vazgeçti. Kırgız fakir fukaranın hareketleri de yoğunlaştı (11-12).

2. Kırgızistan'da Sovyet iktidarının yerleşmesi ve proleter devletin kurulması ana başlığı altında anlatılanlar:

Kırgızistan'da Sovyet iktidarının yerleşmesi. 1917 yılı 25 Ekim'de (7 Kasım) Lenin'in başında olduğu Bolşevikler Petrograd'da devrim yaptı. Bu olay tarihte sonradan Ulu Ekim Sosyalist Devrimi adıyla malum oldu. Aynı gün Rusya genelindeki sovyetlerin ikinci kongresi yapıldı. Menşevikler kongreden ayrıldı. Onlara sağcı Eserler ve asiler katıldı. Kongre ülkedeki bütün iktidarın işçi, asker ve köylü temsilcilerinin sovyetlerine geçtiğini ilan etti. Kongre Lenin'in başında olduğu Halk Komiserleri Sovyeti'ni [Konsey] kurdu. Barış yönünde [1. Dünya Savaşı] ve toprak hakkında kanunlar kabul edildi. Birkaç ay içinde köylerde, sömürge bölgelerinde Bolşeviklerin itibarı yükseldi. Sovyet hükûmetinin ilk belgeleri [kanun, kararname] kitlelerin Sovyet iktidarının yerleşmesi için yürütülen mücadeleye daha faal katılmasına fayda sağladı. 1917 Ekiminden 1918 Mart ayına kadar Sovyet iktidarı fiiliyatta Rusya imparatorluğunun bütün bölgelerinde yerleşti. Lenin bunu Sovyet iktidarının görkemli yürüyüşü olarak adlandırdı. Kırgızistan'da Taşkent'in işçileri silahlı çarpışmalardan sonra

Sovyet iktidarını kurdu. Kırgızistan'da Sovyet iktidarı Taşkent'e yakın ve onun gibi işçi bölgelerinde yerleşmeye başladı. Kırgızistan'da ilk olarak 1917 Kasım ayında Sülüktü ile Kızıl-Kıya'da Sovyet iktidarı ilan edildi. [Kırgızistan'ın güneyinde, Fergana bölgesinde, Celalabad'da, Oş'ta; kuzeybatısında, Talas'ta, kuzeyinde, Pişpek'te (Bişkek), Prcevalks'ta (Karakol), Narın'da, Isık Göl'de ve çevre yerleşkelerde, Verniy'da (Almatı) Sovyet iktidarının kurulma süreci anlatılmaktadır. Sovyet iktidarının yerleşmesi esnasında Hokand Özerk Hükûmeti, Geçici Hükûmet, zengin Rus-Kazaklar ile yapılan mücadeleden bahsedilmektedir.] Böylece 1918 yılının ortasında Kırgızistan'ın bütün bölgelerinde Sovyet iktidarı yerleşti. 1916 yılındaki isyanda ağır yenilgiyle karşılaşan yerel Kırgız halkı Geçici Hükûmet zamanında da rahatlık görmedi. Onların çoğunluğu Sovyet iktidarı tarafında oldu, ona arka çıktı (13-16).

Ulusal devleti kurmanın ilk gayretleri. İlk 1917 yılı 2 Kasım'da Rusya Halklarının Haklarının Deklarasyonu, 20 Kasım'da Rusya'nın ve Doğu'nun Bütün Emekçi Müslümanları hakkında çağrı ilan edildi. Türkistan halkları ve onun içinde Kırgızların Bolşeviklerden çeşitli meselelerde ümitleri oldu. Fakat devrimden sonraki ilk zamanlarda Sovyet iktidarına karşı ümitleri boşa çıktı. Burada Rus Bolşevik liderler şovenist bakış açısına sahipti. Böylece bunların yerel halka karşı muamelesi sömürge zamanındakinden farklı olmadı. Türkistan'da 1917 yılı 15-22 Kasımında gerçekleşen sovyetlerin üçüncü kongresinde idarenin üst organı olarak 15 halk komiserinden meydana gelen Türkistan Halk Komiserleri Konseyi kuruldu. Bu hükûmetin yapısında Bolşevikler dışında bir parti ve burada yaşayan yerel milletlerden bir kişi dahi olmadı. Onlar burjuva milliyetçiler olarak aşikâr oldular. İşte bundan sonra Mustafa Çokayev'in başında olduğu Şura-i İslam partisinin bölgesel komitesinin girişimi ile 26-29 Kasım'da Hokand'da Müslümanların dördüncü kongresi yapıldı. Bu kongrede Rusya'ya bağlı olarak Hokand Muhtariyeti ilan edildi. Bu muhtariyet eski Hokand hanlığının sınırlarında burjuva-demokratik cumhuriyet şeklinde ulusal devletleşmenin hareketi oldu. Böylece Türkistan'da çift hükûmet kuruldu. Taşkent'teki Bolşevik hükûmeti buradaki işçilerin, silahlı müfrezelerin, Petrograd'daki Bolşevik liderlerin ve muhacir Rus halkının bir kısmının desteğine dayandı. Hokand hükûmeti Şura-i İslam, Alaş ve başka partilerin, çeşitli milletlerin vekillerinden oluştu. Bu hükûmet yerel halkların, çevredeki Rus halkının bir kısmının (aydınlar, subaylar, varlıklı şehirliler ve köylüler) geniş desteğine sahip oldu (16-18).

Kokon [Hokand] Muhtariyeti'nin Yok Edilmesi. Türkistan'ın bir dizi şehrinde Hokand hükûmetini arkalayan mitingler yapıldı. Hokand muhtariyetçileri Sovyet iktidarına karşı propaganda işlerine başladı. Silahlı güçleri oluşturuldu. Türkistan'daki Sovyet hükûmeti Hokand Muhtariyeti'ni propaganda ve ekonomik sabotaj ile yok etmeye çalıştı. Fakat netice alamadı. Hokand Muhtariyeti gün geçtikçe sağlamlaştı. Liderlerinin itibarı bölgedeki yerel halkın, özellikle Fergana Vadisi'ndeki halkın arasında arttı. Hokand hükûmetinin gittikçe sağlamlaşması Taşkent'teki Bolşevik hükûmeti korkutmaya başladı. Hokand hükûmeti kanunsuz olarak ilan edildi. Kızıl birlikler Hokand Muhtariyeti'nin silahlı birliklerini kırıp Hokand'ı ele geçirdi. Böylece Hokand Muhtariyeti Bolşeviklerin silahlı gücü ile yok edildi. Fergana'da Sovyet iktidarına karşı mücadele başladı. Türkistan'daki yerel halkın aydınlarının ulusal ve bölgesel bağımsızlığa ulaşan ilk hareketi, Bolşevikler tarafından burjuva-milliyetçi ve karşı devrim olarak ilan edilip ulusal devlet kuruluşunun kaynakları güç kullanılarak yok edildi. Fergana ve onun etrafındaki dağlarda yaşayan Kırgızlar, Özbekler, Tacikler Bolşeviklerin bu işini Çarlık Rusya'nın sömürgeci siyasetinin devamı olarak değerlendirip çarlık sömürgecilerinin mirasçısı olup kalan Sovyet iktidarına karşı mücadeleye girişti (18-19).

3. Kırgızistan iç savaş ve yabancı ülkelerin müdahalesi yıllarında ana başlığı altında anlatılanlar:

Türkistan'da iç savaş ve müdahalelerin başlaması. Bolşeviklerin ve onların karşısındakilerin sınıf çatışması iç savaşa dönüştü. Bu mücadele en acımasız şekilde oldu. 1918 yılı ikinci yarısından 1920'ye kadar savaş ülkenin ve onun içinde Orta Asya'nın hayatının esas konusu oldu. Bolşevikler Ekim devrimindeki galibiyetini korudu. Bolşeviklerin karşısında çeşitli maksatlara sahip gruplar vardı. Türkistan'da kendilerinin ulusal devletini kurmaya gayret eden yerel milletlerin aydınları da Bolşeviklerin karşıtları sırasına katıldı. Burada iç savaş uzun sürdü, kendine mahsus bir acımasızlığa sahip oldu ve katılımcılarına büyük kayıplar, ızdırıp getirdi. Sovyet iktidarının ilk zamanlarında yerel halkın ulusal çıkarlarını itibara almaması, Hokand Muhtariyeti'ni silahlı güçle yok etmesi yerel halkın onlara inanmamasına sebep oldu. Yerel halk onları çarlığın sömürgeci siyasetini devam ettirenler olarak değerlendirdi. Hokand'da ulusal devleti kurmaya çalışan aydınlar, burjuva milliyetçileri,

karşı devrimciler olarak ilan edildi. İçinde bir tane bile yerel temsilci bulunmayan Türkistan Halk Komiserleri Konseyi dine karşı savaş başlattı. Bolşevikler bu düşüncesizce siyasi ve ideolojik eylemlerini ekonomik yıkım, kitlesel işsizlik ve kıtlık şartlarında yürüttü. Bu, bölgedeki halkın silahlı karşılığına sebep oldu. Onlar ulusal bağımsızlıkları ve dinî inançları için mücadeleye giriştiler. Böylece yerel halkın ulusal bağımsızlık mücadelesi başladı. Bu sonraları «basmacılık hareketi» olarak adlandırıldı. Yerel halkın silahlı mücadeleye girişmesine yalnız Sovyet iktidarının düşmanlarının başkaldırısı değil, Bolşeviklerin uyuşmazlığı, siyasi ve dinî çevredeki zalimlikleri sebep oldu. Bağımsızlık mücadelecilerinin veya «basmacıların» müfrezeleri bütün yerlerde oluşmaya başladı. Fergana'dan sonra Sovyet iktidarına karşı ulusal bağımsızlık mücadelesi Türkistan'ın başka bölgelerine de yayıldı. Aynı zamanda Kırgızistan'ın kuzeyinde Beyaz Rus-Kazaklar ile muhacir köylüler [Ruslar] isyan çıkardı. Türkistan ve onun içinde Kırgızistan da acımasız savaşların arenasına döndü. Savaş iki taraftan aynı şekilde oldukça acımasızlıkla yürütüldü. Yerel isyancılar Sovyet memurlarına ve onların çocuklar ve yaşlılar dâhil olmak üzere ailelerine karşı kanlı terör uygulayarak Bolşeviklerin kendilerine karşı uyguladıkları kanlı cezalara cevap verdiler. Başlarda ulusal bağımsızlık mücadelecilerinin veya basmacılık hareketi Türkistan'daki yerel halkın ezici çoğunluğunun desteğine dayanan ulusal-bağımsızlık hareketi oldu. Din adamları Müslümanları «kafirlere» karşı gazaya (kutsal savaşa) çağırdı. Bağımsızlık hareketinin başçıları güçlerini gösterip yabancı ülkelerden yardım aldılar. Bütün halkın desteğine sahip olmanın neticesinde 1918 sonunda bütün Fergana vadisinde kuvvetli kızıl birliklerin olduğu büyük şehirler ile sanayi merkezlerinden başka bütün yerlerin kontrolünü aldılar. Türkistanlı Bolşeviklerin kendi kuvvetleriyle onları bastırmaya gücü yetmedi. Silahlı mücadeleye çıkanların bünyesinde de her türlü adam vardı. Onun bünyesine halkı-toprağı için yanan gerçek vatanseverler, bir o kadar da bu kalabalıktan faydalanıp kendi menfaatlerini kollayanlar da girdi. Onların asıl maksadı talan yoluyla zengin olmaktı. Bu, sonraları bütünüyle basmacılık hareketinin karalanmasına, onun talancı-soyguncuların topluluğu olarak gösterilmesine dayanak oldu (20-22).

Kırgızistan'da Sovyet iktidarının savunmasını oluşturması. Bolşevikler iktidarı elden yitirmemek ve düşmanlarına darbe vurmak için harekete geçti. Bütün Rusya'da, Kırgızistan'da da Kızıl ordunun müfrezeleri kurulmaya başladı. 1-Pişpek alayı kuruldu. Onun

içinde Ruslar ile Ukraynalılardan başka Kırgızlar ve başka milletlerin temsilcileri de vardı. Kırgızistan'ın kuzeyindeki Kırgızlar Çarlık ve Geçici Hükûmet zamanında daha büyük cefa çektiler. Onlar Bolşeviklerin slogan-çağrılarına inanıp ellerinden alınan toprak ve malları iade edecekler diye ümitlendiler. Neticede çok Kırgızlar çoğunlukla fakir-fukaralar Bolşeviklerin oluşturdukları gönüllü müfrezelere girdiler. Bunun gibi gönüllü müfrezeler bir dizi şehirlerde, köylerde peyda oldu. Sonraları onlardan Kızıl ordunun daimi birlikleri kuruldu. 1918 yazında merkezî hükûmet Türkistan'a silah, mermi-barut, giyecek, yiyecek ve sanayi ürünleri gönderdi. Bu yardım Türkistan'da Sovyet iktidarını sağlamlaştırmaya yardım etti (22-24).

Sovyet iktidarının tarım siyaseti ve köylü isyanları. 1918 ilkbahar aylarından itibaren toprak reformuna hazırlık için toprak komiteleri kuruldu. Komiteler fakirlere toprak ve tohum bölüştürüp vermeye başladı. 1918 yazında tahılın hızlıca azalmasıyla ülkede kıtlık tehlikesi peyda oldu. Açlık tehlikesi proleter-jakoben diktatörlükle köylülerin geniş katmanları arasında sert çatışmaların sebebi oldu. Kıtlık şartlarında kulaklar, bay-manaplar ekini, malı mülkü elinde saklayan insanlar olarak kabul edildi. Bu sebeple Lenin ve diğer Bolşevik liderler köylerdeki fazla ekini güç kullanarak toplamayı hedefledi. Bunun için şehirdeki işçilerden yiyecek müfrezeleri oluşturuldu. 1918 yazında oluşturulan fakir fukara komiteleri bunlara dayanarak köylerdeki etkili yönetim organlarına dönüştü. Sovyet iktidarının bu siyaseti köylülerin hoşnutsuzluğunu doğurdu, karşılık göstermesine sebep oldu. Çeşitli yerlerde isyan çıkardılar. Pişpek'in batı bölümünü ele geçirdiler. Kuzey Kırgızistan'ın bütün bölgelerindeki güçler [Bolşevik] toplandı. Güney Yedisu cephesindeki Beyaz Rus-Kazaklara karşı çarpışmalarda ünlenen 1-Pişpek alayı katı yürüyüşle 600 kilometrelik yolu 9 gün içinde katedip 22 Aralık'ta Pişpek'e geldi. 23 Aralık sabahında isyancılara sert darbe vurdu. 1919 1 Ocak'ta isyancılar bütün yerlerde bozuldu. Daha sonra çıkan köylü isyanları Kızıl ordunun askerleri ve öz savunma müfrezelerinin gücüyle çabucak bastırıldı, Sovyet iktidarı şekillendi (24-25).

Bağımsızlık hareketinin yok edilmesi. Sayıları 20 bini bulan isyancı güçleri 1919 güzünde Calalabad ve Oş şehirlerini ele geçirdiler, 18 Ekim'de Andican'ı kuşattılar. O vakitte Türkistan'daki Bolşevik hükûmetinin durumu hızlıca iyileşti. Frunze'nin başında olduğu batı

cephesinin askerleri Kolçak'ın ordusunu, Ataman Dutov'un ve General Belov'un askerlerini bozup 13 Ekim'de Türkistan'ın askerleri ile birleşti. Ondan önce 14 Ağustos'ta Türkistan cephesi oluşturulup onun kumandanlığına Pişpek'te doğup yerel şartları iyi bilen, meşhur Bolşevik Frunze tayin edildi. Kuşatma altındaki Andican'a Kızıl ordunun üstün silahlanmış Kazan birliği geldi. Kızıl askerler 21 Ekim'de kuşatan güçlere ağır darbe vurdu. Ekim'in sonunda Oş ile Calalabad'ı aldı. Yenilen isyancıların müfrezeleri Güney Kırgızistan'ın dağlık geçitlerine ve Fergana vadisindeki kamışlıklara varıp canlarını kurtardılar. Türkistan'daki durumu öğrenmek, buradaki parti ve Sovyet organlarının işini yola koymak, parti kontrolünü güçlendirmek için büyük yetkilere sahip olan özel komisyon gönderildi. Onlara bölgedeki parti ve sovyet organlarındaki yöneticilerin hatalarını düzeltmek, iktidar organlarını tertibe getirmek, silahlı güçleri tekrar kurmak ve halk kitlelerinin Sovyetlere karşı güvenini oluşturmak görevi yüklendi. Komisyon uygun olmayan işleri ile kendini lekeleyen kadroları kovup yönetime yerel halkın temsilcilerini koymaya başladı. Kızıl orduda katı tertip başlatıldı, köylüleri, özellikle yerel halkı talan ettikleri ve baskı altına aldıkları için kurşuna dizme cezası başlatıldı. İslami hukukun kuralları, vakıflar ve mescitler düzene konuldu. Bunlar yerel halkın Bolşeviklere olan güvenini bir hayli iyileştirdi, onlardan askerî birlikler oluşturmaya imkân verdi. Bolşevik güçleri tekrar toplama bağımsızlık hareketinin etkisini azalttığı zamanda oldu. Köylüler savaştan usandı. İsyancılara bakma kudretleri azaldı. Böyle ağırlaşmış giden durumda isyancıların arasında iç anlaşmazlıklar çoğaldı. Bundan bölgedeki Bolşevik yönetimleri zekice faydalandı. Kendi iradesiyle teslim olan isyancıları önceki gibi öldürmeyip günahlarını aklamak için önceki silah arkadaşı yoldaşlarına karşı mücadeleye mecbur bıraktılar. Türkistan'daki komisyonun bu faaliyetleri meyvesini vermeye başladı. Neticede 1919 sonunda Fergana vadisinde bağımsızlık hareketi takatsiz bırakılıp ondan sonra tam bozgun için imkân oluştu. İkmal, mermi-barut ve atlarına yem temin etme güçleştiğinden isyancılar merkezini yüksek dağlık Alay'a ve Pamir'e nakletmeye mecbur oldular. Savaşta, her türlü el koyma ve yağmalardan usanan yerel halkın bir bölümü çaresizlikten Bolşevikler tarafına geçip isyancılara karşı çıkmaya başladı. Bolşeviklerin girişimi ile yerel halktan isyancılara karşı savaşması için gönüllülük esasında öz savunma müfrezeleri, polis ve ulusal asker bölükleri oluşturulmaya başlandı. Bu askerî bölüklere yerel milletlerin temsilcileri atandı. Bolşevikler Türkistan'ın yerel halkının bir bölümünün desteğine sahip olup ulusal bağımsızlık savaşını iç savaşa dönüştürdü. Halk kitlelerinin

çoğunluğunun desteğini yitirmeye başlayan isyancı müfrezeleri yenilgi üstüne yenilgiye uğradılar. Kızıl ordu bölükleri ile büyük çatışmalardan korkup yeni savaş yöntemi kullanmaya başladılar. Beklenmeyen yerlerden çıkıp uzun çatışmadan kaçınarak devam ettiler. Fakat bu taktik de onları başarıya ulaştırmadı. İsyancılar büyük kayıplara uğrayıp vadilere, çöllere, kamışlıklara saklanıp kaçak dolaşmaya mecbur kaldılar. 1920 yılının sonunda bölgedeki ulusal bağımsızlık hareketi genel olarak yok edildi, bundan sonra onların bazıları yalnız 30'lu yılların başına kadar karşılık göstermeye devam ettiler (25-27).

Kaçkın Kırgızların vatanına geri dönüşleri. Kırgızistan'da Sovyet iktidarı yerleştikten sonra isyancı Kırgızlar [1916 isyanı] cezalandırılma tehlikesinden kurtarıldı, onları kovalama işi yasaklandı. Bu durum devrime kadarki milletler arasındaki düşmanlığı yok etmeye, halk arasında dostluk muamelesi oluşturmaya imkân verdi. [1918-1920 yıllarında Rus-Kırgız muamelelerini düzeltmek, açlığa maruz kalan halka yardım etmek gibi konular, 1916 isyanında Çin'e kaçan Kırgızları vatanına tekrar getirmek için kurulan komisyonlardan ve onların faaliyetlerinden bahsedilmektedir: Açlık çeken fakir Kırgızları doyurmak için aşevleri açmaya 100 bin som para verildi, birkaç bin Kırgız açlıktan ölmekten korundu, köleliğe düşen Kırgızları kurtarıp almak için Çin'e iki elçi heyeti gönderildi ve para verilerek kurtarıldı, kaçkınları yerleştirmek için Sovyet hükûmeti 100 milyon som ayırdı, kaçkınlara ücretsiz olarak inşaat malzemeleri, kumaş, tohum, hayvan, üretim için teçhizat, bozüyler [keçe çadır], isyan zamanında ellerinden alınan mülklerin bir kısmı geri verildi, tarım arazisi ve otlak dağıtıldı, vergiden muaf tutuldu...] (27-28).

4. Kırgızistan'da proleter-jakoben diktatörlüğün şekillenmesi ana başlığı altında anlatılanlar:

Gelişim perspektifleri. Bir partili sistemin kuruluşu. "Ülkede yerleşen iktidarın karakteri nasıl olacak? Kimin menfaatini destekleyecek? Ülke yönetimi demokratik yolla mı diktatörlük yoluyla mı gerçekleşecek? Bu sorulara Ekim devriminden sonraki ilk aylarda tam cevap vermek zordu. Rusya'da Bolşevik iktidarı proletaryaya ve köylerdeki halkın en fakir tabakalarına bir başka deyişle sadece halkın azınlığına dayanmaktaydı. Bu durumda baskı yöntemi, bunun içinde açık terör kullanan bir siyaset yürüten devrimci diktatörlük gerekli oldu. Halkın bir hayli kısmı seçim hakkından tamamen mahrum bırakıldı veya sınırlandırıldı.

Kural olarak bunun gibi diktatörlükler bir partili rejimler tarafından gerçekleştirilir. Sovyet Rusya'da yerleşen bu diktatörlük, proleter-jakoben diktatörlük olarak adlandırıldı. Bunun alternatifi proleter-köycü demokrasi oldu. Proleter-köycü demokrasi emekçilerin geniş tabakalarına, proletaryaya, köylülere, şehirli küçük burjuvaziye, memurlara, aydınlara, bir başka deyişle halkın büyük çoğunluğuna dayanabilirdi. Bu çok partili bir temelde mümkündü. Kural olarak ezici sınıfın vekilleri seçim hakkından mahrum bırakılmaz. Böyle şartlarda geniş çaptaki iç savaşı sonlandırmak, baskıları hızlıca azaltmak mümkün olurdu. Fakat ülkede okuma yazma bilmeyen ve yarım yamalak bilen halkın çoğunluk oluşu, temsili demokrasi geleneğinin olmaması düşüncesiz kararların alınmasına, popülistlerin tesirinin artmasına, artan anarşinin şartlarında sert düzen talep etmeye yol açtı. Böylece başından itibaren proleter jakoben diktatörlüğün yerleşme imkânı daha yüksek oldu. Bolşeviklerin siyasi hırsı, başka parti yönetimlerinin Leninist partinin ordudaki ve büyük sanayi merkezlerindeki etkisini hesaba katmamaları, çeşitli siyasi güçlerin arasındaki anlaşma imkânını sınırlandırdı ve bir partili sistemin oluşumu için uygun şartları oluşturdu (29-30).

Birinci Sovyet Anayasasının Kabul Edilmesi. 1918 yazında Rusya'daki bütün sovyetlerin beşinci kongresinde birinci anayasa kabul edildi. Onun giriş bölümü <Emekçi ve Ezilen Halkın Hakları Deklarasyonu> olarak başlatıldı. Birinci Sovyet Anayasası sovyetler şeklindeki proletarya diktatörlüğünü yasallaştırdı. Bu anayasaya ile ülkedeki vatandaşların haklarının eşitsizliği pekiştirildi. Tüccarlar, din adamları, mevsimlik işçi çalıştıran köylüler ve aileleri seçim hakkından mahrum bırakıldı. İşçiler köylülere göre seçimde üstünlüğe sahip oldu. Sovyetlerin kongresinde bir işçi vekil 25 bin oyla seçilse bir köylü vekil 125 bin oyla seçildi. Seçim açık yapıldı. Bu anayasa açıkça sınıfsal karaktere sahip olup sınıfsal demokrasinin ilkelerini korudu. Onda kişi haklarını güvence altına alan hiçbir şey yoktu (30).

Sovyet yönetim aparatını kurma. Kırgızistan'da Sovyet iktidarının yerleşmesiyle ülkenin eski sistemini bozup yeni Sovyet yönetim aparatını kurma işi başladı. Geçici Hükûmet'in kurulları ortadan kaldırıldı. Yeni sovyetler [işçi ve köylü konseyleri] oluşturuldu, eski olanları Bolşevik taraftarı kişilerle yenilendi. Fakat belirleyici görevlere halkın zengin kısmının vekilleri sahip oldu. Fakir fukara arasında bilgili, yönetim tecrübesi olan insan pek yoktu. Kırgızistan'daki sovyetler çok uluslu idi. Her türlü milletten vekiller vardı. Fakat Pişpek ve Prejevalsk [Karakol]

sovyetlerinin yönetim organlarında şovenist Rus Bolşevikler ağır bastı. Bu yüzden buradaki keskin meseleler halledilmedi. Kırgız halkına karşı Rus kulakların yaptıkları gibi baskılar Sovyet iktidarının ilk yıllarında da devam etti. (30-31).

Sovyet yönetiminin ilk ekonomik ve sosyal önlemleri. Ekim devriminden sonraki ilk aylarda bir dizi ekonomik politikalar yürütüldü: İşyerlerinde işçi kontrolü, üretim araçlarının kamulaştırılması... Bu politikalar Kırgızistan'da da yürütüldü. Emekçilerin menfaatine bir dizi işler yapıldı: Günlük 8 saatlik çalışma, ücretsiz tıbbi destek ve eğitim, kadınların eşit hakları, inanç serbestliği... İnanç serbestliği konusunda din kurumlarının üstünlüğü ortadan kaldırıldı. Din devletten ve okuldan ayrıldı (31-32).

Askerî komünizm siyaseti. Üç buçuk yıllık savaş [1. Dünya Savaşı] ve devrimin sekizinci ayından sonra ülkenin ekonomisi zor durumdaydı. [İlk başlarda] Ukrayna, Baltık boyu, Volga boyu, Batı Sibiry gibi zengin bölgeler Bolşeviklerin elinde değildi. Şehir ve köyler arasındaki bağlar koptu. Grevler ve lokavtlar ekonomiyi tamamen çökertti. Ekonominin çöküntü hâlinde, çalışmayan işçilerin kendi kendileri yönetme yolundan vazgeçilip bir dizi olağanüstü önlemler gerçekleştirildi. Bu olağanüstü önlemler Sovyet tarihinde askerî komünizm adıyla bilindi. Askerî komünizm iç savaş şartlarında ülkede sosyalizmi kurma yoluna dönüştü. 1918 yazında bütün sanayi devletleştirildikten sonra bütün demir yolları ve ondan sonra bankalar devletin eline geçti. 1918 sonları 1919 başlarında bireysel ticaret, alışveriş sonlandırıldı, yiyecek-malzeme alışverişi kooperatif ve komünler üzerinden yapılmaya başladı, köylülerin ekin ve ürünleri belirli oranda devlete vermesi gerekti. Verdikleri ürünler karşılığında ziraat aletleri alan köylüler yeterince malzeme alamadığından ekin alanlarını küçülttüler. Bu kıtlık tehlikesine sebep oldu. 16'dan 50 yaşa kadar bütün vatandaşlar çalışmakla görevlendirildi. «Çalışmaya ekmek yok» prensibiyle çalışıldı. İşe celbedilenler askere celbedilenler gibi oldu. Ürünleri paylaşırma işinin devletleştirilmesi genç cumhuriyetin yaşamında olumsuz görümlü bürokrasinin gelişimine neden oldu. İç savaş yıllarında askerî yönetim sisteminin unsurları şekillenmeye başladı. 1920'nin ikinci yarısı askerî komünizmin geliştiği zaman oldu. Birçok şey ücretsiz oldu. Askerî komünizm bir yandan iç ve dış karşı devrimci güçlere karşı bütün kuvvetleri toplamaya imkân verdi, öbür yandan maddi ve kültürel durumun hazır olmadığı vaziyette sosyalist fikirler tanınmadan farklı gösterildi: Halka mâl etme

yerine devletleştirme, hür gelişmenin yerine mecburi çalışma, en ileri demokrasi yerine acımasız diktatörlük, adillik yerine eşitçilik geçti. İktisadi-tabii kanunlara, insanın menfaatine ve gereksinimlerine itibar etmemek ülkeyi daha ağır buhrana düşürdü (32-33).

Proleter diktatörlük rejiminin yerleşmesi. Askerî komünizm yılları proleter diktatörlük rejiminin yerleşme dönemi oldu. Bunun jakoben diktatörlük ile benzer tarafları oldu. Rus jakobenliğinin esas prensipleri şöyledir:

-İktidarı ele geçirmek için devrimci azınlık tarafından yapılan siyasi darbeyi devrim olarak düşünmek,

-devrimci diktatörlük, devriminin getirilerini koruyacak ve yukarıdan toplumsal dönüşümü yürütecek,

-devrimci diktatörlük, iktidarı devrimci terör ve baskı yöntemiyle gerçekleştirecek.

Diktatörlük belirgin bir biçimde parti esasında oldu. Parti hayatın her sahasında etkili oldu. Parti kontrolüne engel olmak sabotaj olarak değerlendirildi. Böylece ülkede tek partinin diktatörlüğü, onun içinde de parti aparatının diktatörlüğü yerleşti. Bu demokrasiye vurulan güçlü bir darbe oldu. Proleter diktatörlük Bolşevik olmayan gazeteleri kapatıp yasakladı. Bolşevik olmayan partiler «halk düşmanı (kadetler), milliyetçi burjuvazi (Alaş, Şura-i İslam)» yaftalarıyla yasaklandı. Diğer sosyalist partiler de (Menşevikler ve Solcu Eserler) diktatörlük sisteminde yer almadı ve yasaklandı. Üyelerinin bir kısmı yurt dışına iltica etmeye mecbur kaldı. 1918 Kasım ayında ülkede tek partili rejim yerleşti. 7 Aralık 1917'de kurulan VÇK [Çeka] (Bütün Rusya'da Sabotaja Karşı Olağanüstü Komisyon) hapis, soruşturma ve cezalandırma işlerini gerçekleştirdi. Çeka önceden Rusya'da kullanılmayan cezalandırmaların iki türünü (çalıştırmak ve çalışma kampı) başlattı (33-34).

2. Ünite. Kırgızistan Yeni Ekonomi Politikası Yıllarında (1921-1928)

Bu ünite üç ana başlık ihtiva etmektedir:

5. Yeni ekonomi politikası yıllarında Kırgızistan'ın sosyal-ekonomik gelişimi

6. Kırgızların ulusal devletinin oluşması ve pekişmesi

7. 20-30'lu yıllarda Kırgızistan'ın sosyal-siyasi hayatı

5. Yeni ekonomi politikası yıllarında Kırgızistan'ın sosyal-ekonomik gelişimi ana başlığı altında anlatılanlar:

Kırgızistan'da sulh inşasının başlaması. 1920 yılının sonunda Kırgızistan'da iç savaş bitti. Sovyet iktidarı pekiştirildi. Fakat ahval çok ağır idi. Dünya savaşı, 1916 isyanı, iç savaş ve askerî komünizm siyaseti onu daha da ağırlaştırdı. Endüstriyel üretim düşüktü, Kırgızistan halkının çoğunluğunun çalıştığı tarım faaliyeti tahribata uğradı, Kırgızistan ekonomisinin esas kolu olan hayvancılık oldukça azaldı. Yönetim yönünden önceki gibi dağınık hâlde kaldı (36-37).

Kırgızistanlıların kıtlığa maruz kalanlara yardımı. 1921 yılında Merkezî Rusya ve Volga boyunu kapsayan tehlikeli bir kıtlık başladı. Lenin kıtlığa karşı mücadele Türkistan'a büyük ümit bağlamıştı. Yiyecek vergisi konusunda Türkistan'a ayrıca dikkat edildi. [Kıtlığa maruz kalanlara gönderilmek üzere toplanan ekin ve paralar zikrediliyor, o zamanda Kırgız halkının da zor durumda olduğundan bahisle Çin'den tekrar gelen Kırgızların sorunların çözülmekte olduğu ifade ediliyor] (37).

Yeni ekonomi politikasının ilk adımları. [Ekonominin düzelmeye başladığına dair malumat veriliyor. Ziraat ve hayvancılıkta vergi alındıktan sonra kalan ürünlerin serbest bırakıldığı, devletleşmenin yanında kooperatif ve kişilere, eski sahiplerine verilen yerlerin olduğundan bahsediliyor. Kooperatif iş yerlerinin üretiminin devletleştirilen iş yerlerinden iki kat yukarıda olduğu ifade ediliyor] (37-38).

1921-1922 yılları toprak reformu. Kırgızistan'daki sömürgeciliğin kalıntılarını yok etme hususundaki başlıca meselelerden biri toprak meselesi oldu. 1916 ulusal bağımsızlık isyanı bastırıldıktan sonra Kırgızistan'ın kuzey bölgelerinde yaşayan halkın büyük kısmı cezalandırma müfrezelerinden kaçıp Çin'e gitti. Onların topraklarının büyük kısmını muhacir köylüler [Rus] ve Kazak-Ruslar sahiplendi. Bunun gibi Çarlık yıllarında Kırgızların tarıma

uygun çok yerleri silah zoruyla alınıp buraya göçürülen Rus köylülerine paylaştırıldı. Şubat devriminden sonra da sömürge siyaseti devam etti. Ekim devriminden sonra Rus kulakların ve Kazak Rusların topraklarını yerel halkın toprakları ile denkleştirme hareketi başladı. Fakat Sovyet iktidarının ilk yıllarında da mesele tamamen çözülmedi. Bu mesele toprak reformu vesilesiyle halledildi. [Rus muhacirlerinden alınıp Kırgızlara verilen topraklardan, bunların miktarlarından, kurulan Kırgız köylerinden bahsediliyor. Kırgızistan'ın güneyinde basmacılık hareketinin devam etmesinden dolayı toprak reformunun yürütülmediği zikrediliyor. Kulaklardan ve Kazak Ruslardan alınan topraklarda kolektifleştirme ile kurulan komün, üretim ortaklıkları ve sovhozların sayısı veriliyor]. Toprak reformu Çarlığın ziraat işlerindeki sömürge mirasına darbe vurdu, Rus kulaklarının ekonomik kuvvetini kararlı bir şekilde zayıflattı. Reform Kırgızların üretim durumunu düzeltmeye yardım etti, göçer Kırgızların yerleşme sürecini hızlandırdı (38-40).

1927-1928 yılları Kırgızistan'ın güneyindeki toprak reformu. Toprak reformunun esas amacı toprak feodalizmi ve ataerkil boy düzenini yok etmek, bay manapların [zengin ağalar-beyler] topraklarını alıp yeri olmayan veya az olan köylülere paylaşdırmak, emek kurallarına [kolektif şekilde] göre toprağı işlemekti. Reform 1927 Kasımında başlayıp 1928 Şubatında bitti. İrgatlar ve fukaralar bu işin yürütülmesine faal bir şekilde katıldı. [El konulup dağıtılan topraklar ve malların miktarları, malı işletmesi için fakirlere yapılan yardımlar, kolektif çiftliklerden bahsediliyor] (40-42).

6. Kırgızların ulusal devletinin oluşumu ve pekişmesi ana başlığı altında anlatılanlar:

Ulus siyasetinde Bolşevik tavrı. Bolşevik liderlerin bu meseledeki tutumu bir değildi. (1919 başlarındaki 8. parti kongresinde) yalnız Lenin uluslara kendi kaderini tayin hakkını hiç tartışmasız bir prensip olarak talep etti. [Partinin ilk programında ciddi muhalefete uğramadan kabul edilen bu kuralın neden devrimden sonra tartışma doğurduğu sorularak meselenin anlaşılması için Bolşevik liderlerin bu konudaki tartışmalarından parçalar aktarılıyor]. Demek ki o zaman bile partinin ve hükûmetin Lenin hariç liderlerinin ezici çoğunluğu kendi kaderini tayin hakkını geçici bir taktik ve propaganda olarak düşünmüştü. İkinci programda Lenin'in görüşünü muhafaza eden sadece Lenin'in ilkeli oluşu ve itibarı idi. Fakat partinin bu programı Kırgız halkının kaderine hemen tesir etmedi. Bu doğa

kanunlarının işletilmesi, yolda ilerleme idi (orta çağdan burjuvazi demokrasisine, burjuvazi demokrasinden sovyetik demokrasiye ve proleter demokrasiye ilerleyen yolda milletin tarihi gelişim süreci) (43-46).

Kırgız Dağlık Oblastını [İdari Bölge] kurma gayretleri. 1918 Nisan ayında önceki Türkistan Genel Valiliği bölgesinde Özerk Türkistan Cumhuriyeti kuruldu. Sovyet iktidarı pekiştikten sonra da Kırgızlar bir hayli vakit Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Yedisu, Sırderya, Fergana ve Semerkant idari bölgelerinin yapısı içinde kaldı. Bu idari bölgelerde onlar azınlık olup onların kültürel-ulusal menfaatlerine dikkat edilmedi. Aslında Kırgızların başka milletlere karışıp bir toplum olarak yok olup gitme tehlikesi ortaya çıktı. [Kara-Kırgız Dağlık İdaresi Bölgesi'nin kurulması ve kapsadığı yerler hakkında bilgi verilmektedir. Muhtariyet tarzında da olsa ulusal devletin oluşturulması için imkân sağlandığından, bunun için 1922 Haziran ayında Pişpek'te toplanılan kongreden ve bunun dağıtıldığından, kongreyi düzenleyenlerin milliyetçi burjuva, karşı-devrimci olarak suçlandığından bahsedilmektedir]. Özerk idari bölgenin kuruluşu ulusal birliği gerçekleştirmeye imkân sağladı (46-47).

Ulusal devleti kurmak için bundan sonraki gayretler. [Kırgız delegelerin üst partiye ve devlet yöneticilerine yazdığı bir mektuptan bahsedilmektedir. Mektupta Kara-Kırgızların varlığının belirsiz kaldığı, Avrupalılarca Kazak-Kırgızlar ile bir millet olarak kabul edildiği, Türkistan'daki bazı yöneticilerin Kara-Kırgızları Kazak-Kırgızlara katma ve bir ulusta birleştirmeye yönelik gayretleri gibi konular yer almaktadır. Mektubun üst yönetimin Kırgızların böyle belirsiz kalmasının olumsuz neticelerine dikkat etmesine yönelik bir çaba olduğu ifade edilmektedir]. Orta Asya'yı ulusal bölgelere bölme meselesi 1924 yılı 10 Mart günü Türkistan idari ve parti unsurlarının birleşik toplantısında müzakere edildi. [Fergana Kırgızlarıyla Yedisu Kırgızlarının Kazak cumhuriyetinin bünyesine özerk idari bölge olarak katılması konusundaki Kırgızların memnuniyetsizliği ifade edilmektedir]. Toplantıda Kara-Kırgızlara muhtariyet vermekle Kazak cumhuriyetine katılması yönünde karar alındı (47-48).

Kara-Kırgız Özerk İdari Bölgesinin Kuruluşu. 1924 yılı 12 Haziran'da Rusya Komünist Partisi Merkez Komitesi Orta Asya'yı ulusal bölgelere bölme hakkında kararname çıkardı. Eylül ayında Türkistan Sovyet Cumhuriyeti Merkezî İcra Komitesi Orta Asya'yı ulusal devletlere bölme hakkında kararname çıkardı. Kırgızistan Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist

Cumhuriyeti'nin bünyesinden çıktı. Doğrudan doğruya Rusya Federasyonu'nun bünyesinde Kara-Kırgız Özerk İdari Bölgesi kuruldu. Kara-Kırgız Özerk İdari Bölgesi, çeşitli idari bölgelerde dağınık ve bölünmüş olan Kırgız halkını sınırlanmış özerk biçimde de olsa ulusal bir yapıda birleştirdi. [Yönetim kademelerine atanan kimseler (Aydarbekov, Abdıkadir Orozbekov) zikrediliyor]. Pişpek şehri Kırgızların başkenti oldu. 1925 yılı 25 Mayıs'ta Kara-Kırgız adı Kırgız olarak değiştirildi (48-50).

Kırgız Özerk İdari Bölgesi'nin Kurulmasının Önemi. Orta Asya'yı ulusal bölgelere bölme ve Kırgız Özerk İdari Bölgesi'nin kurulması, bunun hukuken sınırlandırılmış olmasına bakılmaksızın Kırgız halkının kaderi için büyük öneme sahip oldu. Ataerkil-boy dağınıklığından ve Rusya imparatorluğunun bölgeyi parçalamasının sonucunda Türkistan çevresinde çeşitli idari bölgelerde bölünüp kalan Kırgız halkı tekrar bütün hâlinde idari bir bölgede bir araya geldi. Sınırlanmış özerklik biçiminde olsa da Kırgız halkının ulusal bir devlette bir araya gelmesi, bölgesel, ekonomik ve kültürel bağlarını gerçekleştirme ve ulus olarak şekillenmesi için uygun şartları oluşturdu. Ulusal özerkliğin ilanı Kırgız halkının kaderindeki dönüm noktalarından biri oldu. Toplumsal hayatın bütün çevrelerinde ana dilden faydalanmaya imkân oluştu (50).

Kırgız Özerk İdari Bölgesi'nin özerk cumhuriyet olarak tekrar kurulması. [1926-1927 dolaylarında özerk idari bölgenin özerk cumhuriyete yükselmesi süreci anlatılmaktadır (Kırgız delegelerin merkeze bu yönde talepte bulunması, merkezin kabul etmesi, yönetim kurullarından karar çıkması vs.). Yönetim makamlarına atanan kişiler zikredilmektedir (Abdıkadir Orozbekov, Cusup Abdrahmanov). Bu esnada daha önceki sayfalarda Pişpek adıyla geçen şehir Frunze olarak zikredilmektedir. Şehrin adının değişiminden bahsedilmeden artık Frunze olarak kullanıldığı yıllarda geçen konulardan bahsederken bir önceki alt başlıkta Pişpek olan şehri doğrudan Frunze olarak ifade etmiştir]. 1929 Nisan ayında Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin ilk anayasası kabul edildi. Bu Kırgız ulusal devletini yasallaştırdı. [Anayasanın yönetim organlarını düzenlediğinden bahsedilmektedir]. Bu anayasa diğer sovyetik anayasalarda olduğu gibi sınıfsal esasta oluşturuldu. Zenginler, ağalar, kulaklar, din adamları, polis ve jandarmanın önceki temsilcileri seçim hakkından mahrum bırakıldı (50-53).

Seçim hakkından mahrum bırakma. [Küçük işyeri sahiplerinin de seçim hakkından mahrum bırakıldığından bahsedilmektedir. Çeşitli yıllarda seçim hakları ellerinden alınan kişilerin sayısı ve bunların kaçının hangi sınıflara ait olduklarına dair bilgiler verilmektedir] (53-54).

7. 20-30'lu yıllarda Kırgızistan'ın sosyal-siyasi hayatı ana başlığı altında anlatılanlar:

20'li yılların ortalarındaki grup mücadelesi. 20'li yılların ikinci yarısında Kırgız yöneticiler arasında iktidar için mücadele eden 2 grubun kavgası arttı. Bir tarafta Abdikerim Sıdıkov, Eşenaalı Arabayev, Cusup Abdrahmanov gibi kişiler (o zamanki Kırgız aydınlarının önde gelenleri, eğitilmiş insanlar), bir tarafta Rahmankul Kudaykulov, Döyşönaalı Bahanov, Ibray Toyçinov ve taraftarları (Sovyet iktidarının kadro seçimindeki sınıfsal tutumu sonucunda yukarı memuriyetlere getirilen, çoğunluğunun eğitim seviyesi yukarı olmayan kişiler) idi. İki grubun mücadelesinde feodal ve boyculuk menfaatlerinin kalıntıları da etkili oldu. Onların tamamı aynı şekilde Kırgızların arasında ilk olarak Bolşeviklere katıldıkları, Sovyet iktidarının yerleşmesine faal olarak katkı sağladıkları, teşkilatlandırmada yetenekli olduklarından dolayı Kırgızistan'da bir hayli itibara sahip olup parti ve sovyet aparatlarında önemle görevlerde çalıştılar. Bir dizi birlik cumhuriyetlerinde ve onun içinde Kırgızistan'ın 20-30'lu yıllardaki parti, sovyet, ziraat ve toplum yöneticilerinin ezici çoğunluğunun Marks, Engel ve Lenin'in eserleri ile derin aşinalığı yoktu. Onların Marksizm-Leninizmi, parti siyasetini çoğu zaman kampanya söz ve sloganları ezberleyerek anlamak şeklindeydi. Onlar devrime, sosyalizme kendini adayın ve yürekten inanan insanlardı. Fakat ekonomik, siyasi meselelerin çokluğundan çoğu zaman ne yapacaklarını bilemiyorlardı. Bu şartlarda bu sorunları çözenin basit, kolay ve kısa yollarını arıyorlardı. Siyasi tecrübeleri zor meseleleri çözmeye yeterli değildi. Onların sosyalizm inşasında basitleştirilmiş Stalinist şemayı, yönetimin otoriter-kontrolcü, baskıcı sistemini kabul etmelerindeki çok sebeplerden biriydi. [Kırgız liderlerin Türkistan, Rusya ve Sovyetlerin organlarında aldıkları görevler zikrediliyor]. Bunların görüşlerinde halk demokrasisi ideolojisi üstün olup ataerkil-boy adetlerinden tamamen kurtulmamışlardı. [Bolşevik M. Kamenskiy'in Kırgızistan İdari Bölgesi Parti Birinci Sekreteri olduktan sonra gruplaşmanın arttığından, onun eğitiminin düşük olduğundan ve Kırgızistan'ı pek tanımadığından, Kırgızistan'ın özelliklerini dikkate almaksızın Stalinist modelde tek adam iktidarını pekiştirmek için aktif çalıştığını, kavgaya eden iki grubu

uzlaştırma yerine böl-yönet gibi sömürgeciliğin denenmiş yolunu seçtiğinden bahsedilmektedir]. *Cusup Abdrahmanov, Kamenskiy gibi insanları cebinde parti kimliği olan sömürgeciler diye adlandırdı. Kamenskiy iki grubu birbirine kışkırttı.* [Kırgız yöneticilerin görevlerinden uzaklaştırılmasından, Kamenskiy'in her dediğini yapacak iktidar aparatını kurduğundan bahsedilmektedir]. *Yönetim organlarına çoğunlukla gençler ve ataerkil-boy kalıntılarına karşı mücadele edenler yerleşti (56-58).*

Otuzcuların Mektubu. Partinin Kırgız Komisyonu Birinci Sekreterliğinin yönetimdeki bu gibi iş tarzı 1925 yaz aylarında muhalefetin oluşmasına ve meşhur «otuzcular» (mektuba imza atan kişilerin sayısına ithafen yapılan adlandırma) grubunun çıkışına sebep oldu. Otuzcuların mektubunda bir dizi önemli devlet adamları Kamenskiy'in başında olduğu Kırgız parti yönetiminin siyasetini eleştirdi. [Otuzcuların lideri olan Abdikerim Sıdkov'un hayatından ve bulunduğu görevlerden bahsedilmektedir]. *Otuzcular, mektuptaki hakkaniyetli eleştiriye bakılmaksızın partiyi bölüp parçalamaya yönelik bay-manap hareketi olarak değerlendirildi. Sıdkov partiden atıldı. Otuzcuların mektubunun öncülerinden ve yazarlarından biri olan Arabayev sonraları partiden çıkartıldı. Mektuba imza atan herkese her türlü parti cezaları verildi, bazıları görevinden alınıp Kırgızistan'dan sürüldü (59-60).*

Göçebe köyleri sovyetleştirme. Kırgız ÖSSC'nin kurulduğu zaman cumhuriyet halkının yarısından çoğu göçmen hayatındaydı. Yayla hayatında yönetim merkezlerinden uzakta olmalarıyla onların arasında parti ve sovyet iktidarının etkisi az oldu. Bu sebeple yayla sovyetleri [konseyleri] kuruldu (devlet düzeni, toplumsal güvenliği korumak, yaylada devrim yasalarını yürütmek, vergileri zamanında toplamak hususunda yardımcı oldu). Bunlar göçmen halkın arasındaki fakir-fukaraya dayanarak sınıfsal esasta direniş oluşturup etkili bay manapları yargılayıp bölgeden dışarı yerlere sürdüler. Yayla sovyetleri göçmen ekonomisini yerleştirmek ve kolektifleştirmek işlerine öncülük etti. Kolektifleştirme zamanında hayvanların çoğu kolhozların mülkiyetine geçti (60-61).

Yerelleştirme siyaseti. [İlk Sovyet yıllarında Kırgızlar arasında yeterli miktarda ulusal işçi sınıfı ve aydınların, okuma bilen kişilerin olmadığı, 1926 yılında okuma yazma bilenlerin çok az olduğu (%3,7), okuma imkânına çok az kişinin sahip olduğu, bu sebeple yönetim

kadrolarında az oldukları, yerel halkın dilinde resmî işleri yürütmenin zorluğundan ve bu durumu iyileştirmek maksadıyla partinin özel olarak yerelleştirme siyaseti yürüttüğünden, bunun neticesinde yerel kadroların oluştuğu ve yönetim organlarına girdiğinden bahsedilmektedir. Aynı zamanda kişilerin terfisinde ilk sırada sosyal sınıflarına, ondan sonra eğitimlerine dikkat edilip kabiliyet ve ahlakına dikkat edilmemesinden dolayı yönetim aparatlarına yeteneksiz, tesadüf eseri gelen, hırslı kişilerin alındığı, kadroların niteliksizliği sebebiyle parti komitelerinin bütün işlere ayrıntısına kadar karıştığı, onların plan-şemalarına göre işlerin yürütüldüğü ifade edilmektedir]. *Fakat sonraları Stalinist repressiya [1937-1938 yıllarındaki kıyım dönemi] yıllarında, büyük emekle yetiştirilen yerel kadroların neredeyse hepsi yalan-iftira ile repressiyaya maruz kaldı. Bu Kırgızistan'ın devlet kuruluşuna büyük zıyan getirdi (61-62).*

3. Ünite. Kırgızistan Belirleyici On Yılda (1929-1941)

Bu ünite dört ana başlık ihtiva etmektedir:

8. Kırgızistan'ın endüstriyel gelişimi

9-10. Kırgızistan ayıl çarbasının [kırsal üretimin] kolektifleştirilmesi yıllarında

11-12. Kırgızistan'da totaliter rejimin pekişmesi

13. Totaliter rejimin kitlesel cezalandırmaları

14. 20-30'lu yıllardaki Kırgızistan'ın medeni hayatı

8. Kırgızistan'ın endüstriyel gelişimi ana başlığı altında anlatılanlar:

Kırgızistan endüstriyellemenin önünde. Ülke genelindeki teknolojik-ekonomik gerilik endüstriyellemeyi zaruri kıldı. Lenin'in planına göre endüstriyelleme, kolektifleştirme ve kültürel devrim sosyalizme doğru giden yol olarak görüldü. Endüstriyelleme işi gelişim yolunda kapitalizm evresini geçmeyen Kırgızistan'ın durumunda özellikle ağır oldu. Bu iş yerel şartları hesaba katmadan yürütüldü (65).

Kırgızistan'da endüstriyellemenin başlaması. [Kırgızistan'ı tarımsal-endüstriyel bir cumhuriyete dönüştürmek, teknik kadroları yetiştirmek, Sovyetler genel ekonomik planıyla uyumlu cumhuriyetin birinci beş yıllık planı, doğal kaynakların işletilmesi, endüstriyelendirme için büyük masrafların yapılması, 1926'da başlayıp 1930'da biten Türkistan-Sibirya demiryolunun faydası, kurulan sanayi ve işletmeler ve üretim miktarlarından bahsedilmektedir. Kırgızistan'da sanayinin kuruluşunda 1925 yılında Kırgızistan'a gelen Çekoslovakya ve Macaristanlı işçiler ve aynı yıl Kırgızistan'da kurulan Intergelpe adındaki beynelmilel kooperatifin katkıları ifade edilmektedir] (65-66).

Kırgızistan sanayisinin ikinci beş yıllıktaki gelişimi. İkinci beş yıllık plan sayıları çok yükseltmeye bakmadan normal bir vaziyette geçti. Konut ve okulların açılmasına önem verilmeye başlandı. İkinci beş yıllık Kırgızistan'ın teknik-ekonomik ve kültürel geri kalmışlığını, ataerki-feodal düzenin kalıntılarını sonlandırmak maksadındaydı. Maden üretimi artırıldı, hafif sanayi, giyim, gıda sanayisi, ulaşım ve iletişim vasıtaları gelişti (66-67).

Kırgızistan sanayisi üçüncü beş yıllıktaki gelişimi. SSCB geneli için kabul edilen beş yıllık planda (1938-1942) Birliğin güney bölgelerinde sanayinin geliştirilmesi hususunda partinin bu yıllardaki yol tarzı belirlendi. [Kırgızistan'a ayrılan bütçe, yeni kurulan imalathanelerin sayısı, üretimin ne kadar artırıldığı gibi sayısal veriler verilmektedir. Ulaşım yollarının kurulmasından ve iletişim vasıtalarının geliştiğinden bahsedilmektedir. Sanayinin geliştiği esnada teknik kadroların yetersiz olduğu, kolhoz çiftçilerinden işçi yapıldığı, işçilerin yetiştirildiği, yerel işçilerin yeterli eğitim ve meslekî hazırlığı olmadığından mecburen düşük nitelikteki ücreti az olan işlerde çalıştıkları ifade edilmektedir. İş tertibinin sağlanması, istikrarın korunması ve mesailerin düzenlenmesi için alınan tedbirler ve uygulamalardan bahsedilmektedir] (67-70).

Ulusal işçi kadrolarının oluşma süreci. Endüstriyelendirmeyle yavaş yavaş ulusal işçi sınıfı ve mühendis-tekniker kadroları oluşmaya başladı. [İşçi yetiştirme faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Gelişmelerin yanı sıra yerel işçilerin düşük nitelikte veya nitelik gerektirmeyen işlerde çalıştıkları ifade edilmektedir]. *Kırgızistan'da kurulan iş yerlerindeki iş gücü genellikle Moskova, Leningrad ve başka şehirlerdeki usta işçilerden tamamlandı.*

Birinci beş yıllıkta Kırgızistan'ın işçi ihtiyacının %47'si başka cumhuriyetlerden gelen işçilerden oluşmaktaydı. 1939 yılına dair bilgilere göre Kırgız işçiler genel işçi sayısının yalnızca %18'ini meydana getirmekteydi. Onların ezici çoğunluğu maden, kömür ve kırsal mahsullerinin işlendiği iş yerlerinde, genellikle beden gücü gerektiren işlerde çalıştı (70-71).

Üçlü bağıllığın neticesi. Kırgız ÖSSC'nin kurulması Kırgız ulusunun ve ulusal devletinin oluşmasına yardımcı oldu, halk üretiminin şekillenmesi ve gelişmesini hızlandırdı. Fakat Kırgız devleti kurulduğu ilk günlerden itibaren üçlü yönetimin altında kaldı. Kırgızistan özerk cumhuriyet olarak Rusya'ya bağlı, ekonomik bağlar ve coğrafi durumuna göre Orta Asya organlarına bağlı ve yönergeler itibariyle SSCB organlarına bağlı vaziyette kaldı. Üçlü bağıllık Kırgızistan'ın siyasi ve ekonomik vaziyetini bir hayli kötüleştirdi, özerklik hakkını daha çok sınırlandırdı ve üreticilik ve kültürel gelişimine engel oldu. O zamanki Kırgızistan devlet adamları özerklik haklarını genişletmenin yolları aradı. Cusup Abdrahmanov bu durumdan çıkmanın yolunu Orta Asya Federasyonu'nun kurulmasında gördü. Bu federasyonda diğer Orta Asya cumhuriyetleriyle eşit haklara sahip olacaktı. Bu mesele bir hayli uzak bir zamana bırakıldığından başka bir çözüm yolu olarak Kırgız ÖSSC'nin Birlik cumhuriyeti olması teklif edildi. Bu mesele Birlik iktidarları tarafından onaylanmadı, sonuç alıcı kararlar kabul edilmedi (71-72).

9-10. Kırgızistan ayıl çarbanın [kırsal üretimin] kolektifleştirilmesi yıllarında ana başlığı altında anlatılanlar:

Tahıl krizi ve olağanüstü önlemler sistemine dönüş. 1927 yılı SSCB'nin kırsal üretiminin toplamı, savaşa kadarki seviyeyi aştı. Fakat kırsal üretimin gelişme hızı sanayiye göre bir hayli yavaştı. Özellikle tahıl üretimi geride kaldı, iç pazar ve ihracat gereksinimlerine yetmedi. 1927 güzünde pazar ve dükkânlarda tahıl satışı azaldı, fiyatlar hızlıca yükseldi. Bu durum sonraki yıl da devam etti. Üretim azaldı. Çünkü ekini devlete ucuza satmak köylüler için faydasızdı, köylüler ekini devlete satmayıp kendinde tutup masraflarını getirisi daha yüksek olan şeyleri satarak karşılamaktaydı. Tahıl hacminin azalmasıyla bunun yabancı devletlere satışı da azaldı. Bunun neticesinde ülkenin döviz rezervi azaldı, bu durumun hızlıca devam eden endüstriyellemenin hızını kesintiye uğratma tehlikesi meydana geldi. Ekonomik durum zorlaştı, şehirlerde ve kırsalda toplumsal ayaklanmalar güçlendi.

Şehirlerde tekrar vesikayla mal alma sistemi yürütülmeye başladı. Gerçekte bu zorlukları daha akıllıca fiyatlandırma, dengeli politikalar yürütmekle sonlandırmak mümkündü. Fakat bu, büyük üretim ve ekonomi bilgisi gerektiriyordu. O zaman ise bu meseleleri kararlaştırılan yöneticilerin bu gibi yetenekleri yoktu. Böylece bu durumdan çıkış yolunu üst yönetim, köylü kitlelerinin en fakir tabakalarına dayanıp orta hâlli ve zengin köylülere baskı yapmakta gördü. Durumu soruşturmak için çeşitli yerlere partinin üst yöneticileri gönderildi. Stalin Sibiry'a gitti. Genel sekreterlik görevine geldikten sonra bu onun kırsal bölgelere ilk ve son gidişiydi. Bu gezinti tarım ve milyonlarca insanın kaderi için çok büyük zararlar getirdi. Ülkede öncesinde çok defa uygulanan yiyecek dağıtımını tekrar başladı, şimdi köylüler kendi fazla tahıllarını da serbestçe satamayıp devlete düşük ücretle vermek zorunda kaldı. Eğer köylü bu taleplere baş eğmese kulak diye cezalandırıldı ve vurgunculukla suçlanıp mahkemeye çıkartıldı, ekinine ise el konuldu. Bu önlemlerin neticesinde ekin alanlarının azalma tehlikesi oluştu. Hapsetme, soruşturma, dayak köylülerin hoşnutsuzluğunu artırdı. Kırgızistan'ın güneyinde partinin tarım politikalarına karşılık gösterme hareketi tekrardan canlanmaya başladı. SSCB ve onun içinde Kırgızistan'ı geniş ölçekte üretim ve yönetim krizi tehlikesi kapladı (73-74).

1929-büyük değişim yılı. [20'li yılların sonunda kolhozlaştırma siyasetinin aşamaları ifade edilmektedir. 1929 yazında Stalin'in büsbütün «kolektifleştirmeyi ilan etmesi», Kasım'da Pravda gazetesinde çıkan «büyük değişim yılı» makalesindeki kolektifleştirmeye dair hususlar ve kulaklara karşı getirilen kısıtlama ve mallarına el koyma uygulamasından bahsedilmektedir] (75).

Kulakları sınıf olarak yok etme siyaseti. Kulakları sınıf olarak yok etme siyaseti kolektifleştirme siyasetiyle aynı zamanda yürütüldü ve onlar partinin kırsaldaki siyasetinin iki tarafıydı. 20'li yılların sonundan itibaren kulakların kaderi kolhozlara üye olan köylülerden hızlı bir şekilde farklılaşmaya başladı. 1929'a kadar Sovyet hükûmeti kulakları sınırlandırma siyaseti yürüttü. Sınırlandırma siyaseti onların daha çok gelişmesini durdurdu fakat kendilerini ve üretim dayanaklarını yok etmedi. 1919 yılı 27 Aralık'ta Stalin «kulakları sınıf olarak yok etme» sloganını ilan etti. [Bunun için yönetim kurullarında alınan kararlardan bahsedilmektedir]. Kulaklar üç gruba ayrılarak birinci gruptakiler devrim karşıtı

zengin kulak ileri gelenleri olarak mahkemelere çıkartıldı, ikinci gruptakiler büyük zenginler, manaplar, zengin köylüler, boy aksakalları, etkili din adamları olarak Kırgızistan'dan başka yerlere göçürüldü, üçüncü gruptakiler arta kalan bay manaplar ve kulaklar olarak kendi memleketlerinden başka yerlere göçürüldüler. Talimatlara göre bölgelerdeki kırsallarda kulak miktarı %3-5'i geçmeliydi. Fakat 1929-1933 yıllarında kulak olarak değerlendirilen bay manap yerleri cumhuriyetin bütün göçmen ve yarı göçmen yerlerinin toplam miktarının %10'unu oluşturdu. Gerçekte göçmen Kırgızların yaşadığı bölgelerde bu kadar kulak yoktu. Verilen görevleri fazlaca uygulamak için gerçekleri değiştirip gerekli sayıda kulağı aradılar ve buldular. Orta hâlli köylüler ve bazı zamanlarda fakir köylüler de kulak hesabına alındı. Kulak ilan edilenlerin bütün mülkü alındı, kendileri başka bölgelere sürüldü, seçim hakkından mahrum bırakıldı. Alınan evleri kültürel kurumlara veya fakir köylülere verildi, diğer mülkleri kolektifleştirme fonuna katıldı. [Tarım ve kolektifleştirme hususunda Stalin ve etrafındakiler tarafından hazırlanan, sisteme dönüştürülen ani uygulamaların başkaldırıya, silahlı isyana ve köylülerin mallarını yok etmesine sebep olduğu ifade edilmektedir]. Bolşevikler cevap olarak bay manaplara ve kulaklara karşı baskıyı güçlendirdi. [Sürgünlerin sayısına dair bazı bilgiler verilmekte ve bunların arasında çoğunluk orta hâlli köylülerin yanı sıra fakir köylülerin de olduğu ifade edilmektedir]. Bolşevikler kırsalda «sınıf mücadelesi» ateşini tutuşturup kurbanlarına karşı mücadeleye kırsaldaki halkın en fakir katmanlarını öne sürdü. Bu mücadeleyi güçlendirmek için Bolşevikler onlarda kulaklardan nefret etme duygusunu bütün gücüyle tutuşturmak için gayret ettiler. Bu nefret duyguları kışkırtıcı komşular, kolay ganimet arayan avcılar, dedikoducular, iktidar temsilcileri tarafından oluşturuldu. Bütün SSCB'de ve onun içinde Kırgızistan'da kulaklar ve aileleri için kamplar oluşturuldu. Öz yerlerinden koparılan binlerce insan beş yıllık plandaki inşaat işlerinde bedava iş gücü oldu. [Kırgızistan'da bunların eliyle inşa edilen yerler zikredilmektedir]. Onların yaşadıkları yerler kötü, yemekleri yetersiz, bütün haklarından mahrumdu. Bolşevikler kulaklara alınanların emeklerinden faydalanarak bu inşa faaliyetlerinde devlet masraflarını 3-4 misli azaltma imkânına sahip oldu (75-78).

Büsbütün kolektifleştirme siyaseti. [Kolektifleştirme ve kolhozlaştırmaya yönelik 1930 başında alınan karar ve planlardan bahsedilmektedir. Kolektifleştirmenin başarılı bir şekilde yürütülmesi için mobilize edilen 25 bin işçiden 219'unun Kırgızistan'a geldiği, parti

temsilcilerinin kolektifleştirme planlarını uygulamakla görevlendirildiği ve bunların çoğunluğunun yeni kurulan kolhozların müdürü olduğu ifade edilmektedir]. *Bolşeviklerin kitleleri boş vaatlerle aldatmalarının yerini güç kullanma ve mecbur tutma aldı. Yerele mahsus şartlara bakılmaksızın kolektifleşmenin hızına bakılıp sadece sayı yönünden ilerlemesine dikkat edildi. Belirlenen yüzdeleri aşmak için çoğu zaman kolhozun kendi değil yalnız adı oldu. Çok yerlerde yalnız zengin köylüler değil, kolhoza girmeyi istemeyen orta hâlli köylüler de kulaklara alındı. Bunlar tarım ve hayvancılığa ağır darbe vurdu. Kolektifleştirme tehlikesi önünde köylüler mallarını imha ettiler. [1930'un başlarında abartılı kolektifleştirmenin bir süre bırakıldığı fakat aynı yılın sonunda tekrar canlandırıldığı ve köylülere baskı ve kulaklara almanın devam ettirildiğinden bahsedilmektedir]. 1931 yılının rekoltesi yetersiz kaldı. Stalin şahıs ve kolhozların bütün tahılını toplama emri verdi. Halk kıştan zar zor çıktı. Aç insanlar ekini çalmaya başladı. Bunun için ağır cezalar getirildi. Ukrayna, Don, Güney Kafkasya, Volga boyu, Güney Ural, Kazakistan'ı kuşatan büyük kıtlık başladı. O yıllarda Kazakistan'dan 100 bin, Sibiryaya tarafından 30 bin açlık çeken ve yollara düşen insan Kırgızistan'a geldi. Bu gıda darlığını daha çok artırdı. Kıtlık yavaş yavaş Kırgızistan'a da yayılmaya başladı. Yurdumuzda hükûmetin girişimi ile bedava yemek verilen yerler, aş evleri açılıp açlık sıkıntısı çekenlere yardım edildi. Bu kararlılığın ardında binlerce insan hayatını korudu. Böylece kıtlık cumhuriyetimizi teğet geçti fakat yukarıdan belirlenen tahıl hazırlama planı uygulanmadı. Aradan çok zaman geçmeden bu kararlı insanlık girişimi için cevap verildi. 1933 Mayıs ayında Parti Merkez Komitesi'nin aldığı karara göre aç insanlara tahıl dağıtmak hırsızlık ve israf olarak adlandırıldı. Bölge Parti Birinci Sekreteri A.Şahray ve Halk Komiserleri Konseyi Başkanı C.Abdrahmanov görevinden alındı. Abdrahmanov sonraları parti üyeliğinden çıkartıldı. Kıtlık kolektifleştirmenin hızını yavaşlattı. Bu şartlarda kolhozlarda kişisel üreticiliğe izin vermeye mecbur kalındı. Bu politika uzun sürmedi. 1934 Haziran ayında ülkenin yönetimi kolektifleştirmenin yeni ve bitirici etabına başladığını ilan etti. Böylece büyük kurbanlarla kolektifleştirme tamamlandı. 1937 yılında kolhozlarda kırsal üretimin %90'ı toplandı. Bunlara tarım alanlarının %97'si bağlandı. (78-81).*

Kırgızistan'da göçmen ve yarı göçmen üretimin yerleşikleştirilmesi. 1918-1928 yıllarına toprak reformu yürütülerek Kırgız göçmenler yerleştirilmeye başladı. 20'li yılların sonunda

42 bin göçmen grubu yerleşikliğe geçti. Fakat 30'lu yıllarında başında yerleşmeyen 85 bin göçmen ve yarı göçmen grup kaldı. [Göçmeleri yerleştirme işi için oluşturulan kurullardan ve yıllık yerleştirme hedefinden bahsedilmektedir]. *Alışkanlık hâline gelmiş, asırlar boyu göçmen olarak yaşanan hayattan vazgeçmek kolay değildi. Göçmenleri yerleştirmedikçe Kırgız kırsalında asırlardan beri süre gelen ataerkil yapıyı sonlandırmak mümkün değildi. Göçmenleri yerleştirmek kırsalda üretici gücü geliştirmek ve onların maddî ve kültürel seviyesini yükseltmek için gerekli olan şartları oluşturdu.* [1931-1940 yıllarında dönem dönem olarak yerleştirme işi için ayrılan bütçe, yapılan imaret, kurulan evler, oluşturulan köyler, tarım arazileri ve bunlar için yapılan masraf, yerleştirilen göçmenlerin miktarları açıklanmaktadır]. *Göçmenleri yerleştirmek gibi zor ve büyük bir vazife ne kadar sorumluluk gerektirse de çoğu yerde ciddi hatalar yapıldı:*

-Yerleştirme işi kollektifleştirmeyeyle birlikte yürütüldü, yerel şartlara uygun ortaklıklar yerine komünler kurulup istemeyenler kolhozlardan çıkarılıp sürüldü.

-Kırgız halkının hayat şartlarını ve farklılıklarını hesaba katmadan Avrupai tipte çoklu apartmanlar tarzında büyük köyler kurulmasına özellikle ağırlık verildi, dağlık yerlerin küçük köylere uygun olduğuna dikkat edilmedi.

-Bazı zamanlar halkın fikrine dikkat edilmediğinden sudan uzak, hayvan için yeterli yiyeceğin olmadığı, hayvancılık için uygun olmayan, önce yaşadıkları yerlerden bir hayli uzak yerler belirlendi. Neticede yeni köyler için ayrılan bazı yerlerde halk yaşamaz oldu.

-Bir dizi bölgelerde göçmen halkın önceki hayat tarzı ve yeteneklerine dikkat edilmeden ziraat işi yürütüldü.

-Göçmenleri yerleştirme işinde Kırgızistan'ın dışından gelen ve Kırgızların dilini, örf-âdetlerini, maddi yaşam şartlarını bilmeyen insanlar yöneticilik yaptı.

-Yerleştirme işinde köylerin boy ve akrabalık birlikteliklerine göre oluşturulmasına müsaade edilmedi. Bu, insanları tedirgin edip yerleşmelerini geciktirdi.

Bütün kusurlarına rağmen yerleşik hayata geçmek Kırgız halkı için büyük bir ilerleme anlamına sahip oldu. Kırgız halkı çağdaş medeniyetle karışmaya imkân buldu. Yerleşik hayata geçmek, Kırgızlar arasında tekraren devam eden bulaşıcı hastalıklardan koruyup nüfusun artması için uygun şartları oluşturdu (81-83).

Kolektifleştirmenin sonuçları. Bütün ülkede olduğu gibi Kırgızistan'da da şahsi mülklerin ezici çoğunluğu kolektifleştirildi. Kolektifleştirme esasında baskı yoluyla gerçekleştirildi. Yeni oluşturulan kolhozların maddi-teknik alt yapısını kurmaya, kadroları yetiştirmeye dikkat edilmeksizin yalnızca bunların sayılarının artmasına dikkat edildi. Kolektifleştirmenin başka birçok şekilleri olduğuna bakılmadan yalnız bir tarzı üzerinde duruldu. [Kolhozlaştırmadaki sistem ve uygulamalar eleştirel bir şekilde açıklanmaktadır: Otoriter sistemle uygulanması, işlerin en küçük ayrıntısına kadar katı bir şekilde bürokratikleştirilme ve merkezîleştirilmesi kolhoz ürünlerin devlete düşük ücretle verilmek mecburiyeti, maaşların düşük olması, kolhozdakilerin ülke içindeki bölgelerde serbest seyahat hakkının verilmemesi, kolhozdan ayrılmanın yasaklanması, derebeylik köylüleri gibi toprağa sabitlenmesi...] (83-85).

11-12. Kırgızistan'da totaliter rejimin pekişmesi ana başlığı altında anlatılır:

Bürokratikleştirme ve bürokrasi. [Bütün ülke genelinde 30'lu yıllarda yönetim tarzının Stalinist otoriter sisteme döndüğü, tek adam iktidarı ve bunun ilahlaştırılmasına uygun şartların oluştuğu belirtilmektedir. Otoriter sistemin askerî komünizm yıllarından başlayıp yeni ekonomi politikalarında varlığını sürdürerek hızlı endüstriyelendirme ve baskıyla kolektifleştirme ile devam etme sürecinden bahsedilmektedir]. 30'lu yıllarda egemenlik kuran totaliter rejime göre SSCB'de yaşayan vatandaşlar üç sınıfa ayrılmaktaydı: Rejime inananlar, inanmayıp karşılık göstermeyenler, karşılık gösterenler (86-87).

Toplumsal ilişkiler. İşçi sınıfının ve gençlerin devrimci sabırsızlığı ve bunların siyasi kültür ve eğitiminin düşüklüğü ülkede otoriter rejimin pekişmesine imkân verdi ve onun esas dayanağı oldu. Onlar devlet tarafından verilen azcık kolaylıklara razı oldu ve sonraları hayatın iyileşeceğine inandı. Otoriter rejim «fakir olsak da hepimiz eşitiz» diye kitlesel psikolojiyi şekillendirdi. Makam mevkilerde bu gibi insanlar yer aldı. Aslında sovyet insanı mülkiyet ve yönetimden uzak oldu. Emekçiler formalite olarak yani yalnızca yasada

teşebbüs hakkına sahipti, aslında onlar üretimin finansı ve mamullerini yönetmek imkânından mahrumdu. Emek-çalışma zorunlu tutuldu. Mülk sahipsiz kaldı, «hiç kimsenin değil» durumunda oldu, bürokratik organların elinde toplandı. Sovyet toplumundaki sömürü otoriter rejimin sınırlarında çoğunlukla açık değil gizli tarzda yapıldı. Rejim tarafından kamplara sürülen milyonlarca insanın zoraki çalıştırılması resmî bilgilerle gizlendi. Kırsaldaki en fakir tabakalar kolektifleştirme zamanında işi kendine has bir sosyal merdivene dönüştürdü, başka insanlar ile eşit olduğuyla gururlanıp kendini mutlu hissetti. Toplumun devlet ve parti aparatını kontrol ettiği bir mekanizma olmadı. Yönetim ile kitleler arasında dikey bir ilişki oldu (87-88).

Siyasi çevre. [Sovyet iktidarının ilk zamanlarından itibaren yasama, yürütme ve yargı erklerinin tek elde toplanma sürecinden bahsedilmektedir]. 30'lu yıllarda Sovyet toplumu yurttaş topluluk, Sovyetler hukuk devleti değildi. Hukuk devleti kavramı burjuvazi kavramı olarak kenara itildi. Böylece bu zaman Sovyet toplumu Stalinist tarzda totalitarizm topluluğu oldu. [Totalitarizmin göstergeleri sayılıp bunların hepsinin 30'lu yıllardaki Sovyet toplumunda olduğu belirtilmektedir] (88-89).

Ekonomik ilişkiler. 30'lu yıllarda, 90'lı yıllara kadar süren ekonomi modeli şekillendi. Ekonomik yönetiminin otoriter sistemi kuruldu. Üretimin bazı alanlarına yoğunluk verilip ekonominin dengeli büyümesi bozuldu. Makine üretimi, maden işletmesi, elektrik üretimi gibi üstünlük verilen alanlara büyük sermayeler gerektiğinden halka gerekli ürünlerin üretimi ikinci plana atıldı. Bu sebeple halkın hayat standartları düştü. Sovyetler Birliği'nin birçok cumhuriyetinde olduğu gibi Kırgızistan'ın da ekonomik ve sosyal gelişimi için bir hayli finans ve malzeme yardımı yapılırken aynı zamanda hakları ve ulusal menfaatleri törpülendi. Orta Asya bölgesi SSCB'nin pamuk ihtiyacını karşılayacak bölge olarak görüldü. Kırgızistan'da da üretim faaliyetleri buna göre belirlendi (89-90).

Totaliter ülkedeki insan. Mülkiyetten, iktidardan, devlet yönetiminden uzaklaştırılan insan hukuki yönden tam bir insan olamaz. Sovyet vatandaşlarının durumu partinin yönetim aparatına, sosyalizm inşasının bütün işlerine katılma seviyesine bağlıydı. Sovyet toplumunda insan hakları sınıfsal ve onun içinde parti menfaatleri ile değiştirildi. Otoriter,

totaliter sistem «bağımsız insan» kavramını oluşturan her şeyi yok etti. [Bu minvalde eleştiriler ifade edilmektedir]. (90-91).

Tezatlık içindeki 30'lu yıllar. 20'li yılların sonundan başlayıp Sovyet toplumu birbirine tezat iki hayat yaşamaya başladı. Toplumun bir tarafında ülkeyi tekrar yaratmak yönünde insanların güçlü, özverili emeği ve huzurlu bir hayata dair ümit, diğer tarafta kitlesele katliamın katarına koyulan milyonlarca günahsız yere suçlanan insanların hazin, ağır yazgısı vardı. [Endüstriye harcanan büyük miktardaki masrafların hissedilir geri dönüşün olmadığı, çünkü esas olarak kalifiye teknik insanın olmadığı ifade edilmektedir. Bu şartlarda parti yönetiminin emekçilerin özverisini yükseltmek için acil çareler aradığından bahisle bu yönde bir metot olarak üretim rekorları kıran işçilerin namının duyurulması usulü açıklanmaktadır. Bazı rekorlar ve bunların sahipleri zikredilip rekorculuğun psikolojik etkisinden ve rekorcuların zirve toplantılarından bahsedilmektedir. Bu gibi kampanyaların üretim düzeni bozmak gibi olumsuz etkileri belirtilmektedir]. Otoriter, totaliter sistem kahramanlara ihtiyaç duydu ve bunları halktan buldu. Bunların kahramanlıklarının şöhretini yaymakla sistem kendi şöhretini de yaydı. Kahramanların bütün yiğitlik ve emekleri «Stalinist bilge siyasetin» sonucu olarak görüldü. Çoğu insan için vatani sevmek sosyalizmi, liderliği, Stalin'i sevmekle eş anlamdı oldu. Stalin'in oluşturduğu sistemin amaçlarına karşı olanların hepsi yok edildi. Stalin'in başlıca dayanağı altındaki yönetim kadrolarının yetersizliği oldu. Bunların çoğu kendi başına iş yürütme hususunda bilgi ve tecrübesi yeterli olmadığından yukarının işi küçük ayrıntılarına kadar belirleyen talimatlarına muhtaçtı (91-93).

SSCB Anayasası'nın kabul edilmesi ve Kırgız ÖSSC'nin Birlik Cumhuriyeti olması. 1936 yılı 5 Aralık'ta SSCB sovyetler [konseyler] kongresi tarafından «dünyadaki en demokratik» anayasayı kabul etti. Yeni anayasa sosyalizmin-komünizmin başlangıç aşaması- galibiyetini ilan etti. 1924 anayasasıyla karşılaştırıldığında seçim sistemi, merkezî temsil organlarının yapısı, ülkenin idari-bölgesel taksimatı değişti. Basit ve eşit haklar esasında bir seçim hukuku yer aldı. Fakat adayların parti-devlet aparatı tarafından belirlenmesi anayasada yer alan bütün demokratik maddeleri boşa çıkardı. Sovyetler kongresi ve Merkezî İcra Komitesi, Birlik Konseyi ve Milletler Konseyi olmak üzere iki kamaradan meydana gelen SSCB Yüksek

Konseyi'ne dönüştü. Bu kurum dört yılda bir yapılan seçime bağlandı. Yeni anayasaya insan ve vatandaşlık hakları yönünde maddelerin konulması beklenmeyen bir vaka oldu. [Anayasada belirtilen insan hakları, bireyin özgürlüğü ve vatandaşlık hakları ifade edilmektedir]. Anayasanın birçok maddeleri, özellikle insan hakları hakkındaki maddeler atıl kaldı. Bunlar acımasız baskılar, kitlesel tutuklamalar ve katliamlar ile yana yana yaşadı. Yasaların arasında kararnameleri [Stalin] güçlendiren yasaların sayısı çoğunluk olmaya başladı. Bu ise «SSCB Yüksek Konseyi SSCB devlet yönetiminin üst organıdır» düşüncesini ortadan kaldırdı. Anayasa bütün yargı sürecine açıklık getirdi. Adaleti yalnız mahkemeler yürütür, mahkemeler hiçbir organa bağlı değil ve yalnız kanunlara baş eğer diye demokratik ilkeler ilan edildi. Fakat böyle olmadı. Siyasi işler hakkındaki yargılamalar çeşitli zamanlarda İçişleri Halk Komiserliği'nin altındaki kurullarca yürütüldü. Yeni anayasa ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği'nin bünyesine giren cumhuriyetlerin sayısı yediden on bire yükseldi. Buna göre Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Birlik Cumhuriyeti'ne dönüştü (93-95).

1937 yılında Kırgız SSC'nin Anayasasının Kabul Edilmesi. SSCB Anayasası'ndaki 16. maddede «her bir Birlik Cumhuriyeti'nin kendi farklılıklarını dikkate alan ve SSCB Anayasası'na bütünüyle uygun olarak oluşturulan kendi anayasası olacak» diye belirtildi. Bu maddeye göre 1937 yılı Mart ayında KIRGIZ SSC'nin Anayasası kabul edildi. [SSCB Anayasası'nda olduğu gibi verilen haklar ve uygulamadaki farklılıklardan bahsedilmektedir. SSCB organları ile cumhuriyet organları arasında yetki taksimatı yapıldığı ifade edilerek bunlar sıralanmaktadır]. Ulusal cumhuriyetlerin hakları çok sınırlı ve gerçekte Rusya'ya bağlı özerk bir idari bölgenin haklarından pek farkı yoktu. Ulusal cumhuriyetlerin eşitliği ve egemenlik hakları yönündeki maddeler kâğıt üzerinde kaldı (95-97).

13. Totaliter rejimin kitlesel cezalandırmaları ana başlığı altında anlatılanlar:

Alternatif gelişim taraftarlarının trajedisi. Kolektifleştirme zamanında birçok insana zengin manap ve kulak diye yafta vurulup Kırgızistan'dan dışarı yerlere zorla sürüldü. Bazı zamanlar yerel parti yöneticilerinin hoşlanmadığı orta hâlli ve fakir köylüler de aynı yaftayla doğdukları yerlerden sürüldüler. Ceza siyasetinin artması üretim olumsuz tesir etti. Oluşan ağır ekonomik duruma ve Bolşeviklerin kırsaldaki siyasetinin olumsuz neticelerinden rahatsız olan ulusal aydınlar arasında yeni yol arayışları başladı. Abdikerim Sıdıkov onların

tanınan lideri oldu. Bolşeviklerin resmî görüşlerinin zararlarını gördü. Onlar sosyalizm fikirleri pantürkizm fikirleriyle bir araya getirmeye çalıştılar. Sosyalist Turan Partisi'ni (STP) kurmayı kararlaştırdılar. Bu kuruluş yeni kurulmaya başladığında bir üyesi ihanet edip kuruluş hakkında iktidar organlarına bilgi verdi. Böylece kuruluş oluşturulmadan çekistlerin [sonraki NKVD ve daha sonraki KGB] takibine alındı. 1933 yazından yeni kurulan STP'nin liderleri hapsedildi. Parti hakkında yalnız üyelerinin arşivinde korunan sorgu evraklarından bilgi alınmaktadır. Onların kaçının gerçek kaçının yalan olduğunu bugün tam olarak bilmek zor. Yine de arşivde kalan evraklardan partinin programı hakkında malumatlara göre parti programının amaçları şöyledir:

1. Sosyalizmi bir ülkede kurmak mümkün değil, sadece bütün dünya çapında başarıyla kurmak mümkündür.
2. Kırgızistan'daki bay manaplara karşı Sovyet iktidarı tarafından yürütülen siyasi ve ekonomik tarzdaki büyük faaliyetler ülkede üretimin yok olmasına sebep olur.
3. Devlet hizmetlerine eğitimi, hazırlığı olmayan işçileri, köylüleri yükseltmek yönetimin bozulmasına, düzensizliğin artmasına sebep olur. Bugün yetkin kadrolar olmadığından yükseltme ilkesinden vazgeçmek gerek.
4. Leninist milletler siyaseti esasında doğru ve olumlu olmakla beraber uygulamada Kırgızistan'da farklı olmakta.

Partinin esas maksadı bütün Türk halklarının bünyesine girdiği Turan Federal Cumhuriyeti'ni kurmaktı. Onların fikrince Turan Cumhuriyeti'nde sınıf temelinde olmayan demokrasi olacaktı. Bütün Türk dilleri genel bir dilde birleşecekti. STP'nin değerlendirmesinde Kırgızistan halkı üç bin yıllık tarihinde Çarlık sömürgesinin işini devam ettiren kızıl militarizm zamanındaki gibi acıklı duruma düşmüş değildi. Toplumda askerî-feodal-monarşik kuruluş egemenlik kurup bunun başında parti sekreterleri bulunmakta. Turanda endüstrileşme Rusya'nın çıkarlarına göre yürütüldü. Bolşevikler, Basmacılar diye adlandırılan onun [Turan] mahir oğullarını kızıl militarizmle savaşanlar olarak gördü. Onlarla mücadelede kurdukları organ Çarlık jandarması gibi organdı. Turancıların önünde iki görev durur: Ulusal

bağımsızlık ilkesi ve sosyalizm ilkesi (sınıf üstünlüğü hukukuna sahip olmayan sosyalizm). Çiftlik üretimini oluşturan köylüler STP'nin dayanağı olacak. Sanayide ve kırsal üretimdeki büyük iş yerlerinde devlet kapitalizmi başlatılacak. Bunlar şahsi mülkiyette olmamalı. Turan Cumhuriyeti yürütme erkinin başında halk tarafından seçilen başkan olacak. Başkanın önünde aksakallar komitesi kurulacak, onlar başkanın kararlarını iptal etme hakkına sahip olacak.

Yukarıdakilerin gösterdiği gibi STP'nin çevresine, halkının kaderini düşünen, vatansever aydınlar grubunun toplandığını görürüz. Hapsedildikten sonra ağır hapishane rejimi, sorgulama ve işkenceden geçirildiler. Liderleri arasından Sıdıkov, Şabdanov, Kurmanov kurşuna dizildi, kalanlar ise çeşitli sürelerle kamplara konulup kendilerinden haber alınmaksızın yok edildi. Böylece Kırgızistan'da Bolşeviklerin resmî siyasetine karşı çıkan ve gelişmenin alternatif varyantlarını teklif eden muhalif hareket yeni oluşmaya başladığı zamanda yok edildi. Daha sonraları Sosyal-Turan Partisi olarak adlandırılıp buna katıldıkları suçlamasıyla birçok mühim siyasi ve devlet adamları hapsedilip kurşuna dizildi veya kamplara gönderildi (98-101).

Kırgızistan Kitlesele Cezalandırmalar Zamanında. 1934 yılında önde gelen Bolşevik Kirov'un öldürülmesi repressiyanın yeni dalgasının başlaması sinyalinini verdi. Yargı süreci kısaltılıp kararlar ağırlaştırıldı. 1937 yılında Stalin «Parti işlerindeki eksiklikler ve Troçkist ve başka ikiyüzlüleri yok etme çareleri» hakkındaki tebliğinde yabancı ülkelerin bölücü ve casusluk işlerini yürüten ajanların, bunların arasında aktif rol oynayan Troçkistlerin çeşitli yönetim ve parti kademelerinde yer aldıklarını ifade etti. Stalin'in bu görüşü NKVD [sonraki KGB], Yüksek Mahkeme ve SSCB yargı organı için oldukça uygun bir durum oluşturdu. Bütün ülke çapında «halk düşmanlarını» kitlesele cezalandırmalar için yol açıldı. Siyasi suçlamalara dair işler tek tek değil, liste şeklinde yapıldı. Her bir işe birkaç dakika süre ayrıldı. Bu sürenin içinde soru-cevap, sanığın suçunu resmî olarak kabul etmesi ve önceden hazırlanan kararın ilan edilmesi zar zor yetişmekteydi. Ülkede toplumsal acımasızlık, metanetsizlik, düşmanlık, şüphecilik, iftiracılık durumu oluştu. Bütün ülkede olduğu gibi Kırgızistan'da da partinin ve halkın «düşmanları, casusları ve ziyankârları» bulmak yönünde geniş ortaklığı başladı. «Halk düşmanlarını» açığa çıkartan mektuplar bütün kademelerdeki yönetim organlarına

yağmur gibi yağdı. Merkezde olsun değişik yerlerde olsun «karşı devrimci Sosyal-Turan Partisi'nin üyeleri, Alaş-Ordacılar, burjuva milliyetçiler ve başka halk düşmanları» açığa çıkartıldı. [Bazı idari faaliyetler ve bu işi yürüten bazı kimselerden bahsedilmektedir]. Çetvertakov ve Lotsmanov 1937-1938 yıllarındaki repressiya zamanında Kırgızistan'ın tarihine kanlı iz bıraktılar. Bu durumda Kırgızistan'da binlerce köylü, işçi, aydın, devlet ve parti adamları kanunsuz cezaların kurbanı oldular. Kanunsuzluğun ve acımasızlığın kurbanları arasında Kırgızistan'da Sovyet iktidarını yerleştirmek, Kırgız ulusal devletini kurmak için mücadele eden Kırgızistan'ın en üstün oğulları Abdikerim Sıdıkov, Cusup Abdrahmanov, İmanalı Aydarbekov, Bayalı İsakeyev, Törökul Aytmatov, âlimler Eşenaali Arabayev, Kasım Tınıstanov, Evgeniy Polivanov, partinin yöneticileri M.K. Ammosov, H. Ceenbayev, C. Saadayev, K. Kenenbayev, H. Kölbayev, E. Sultanbekov ve diğer birçok görevliler vardı. Kitleselel cezalandırmaların neticesinde en başarılı yöneticileri yok etmek, Kırgızistan'ı Sovyet iktidarı yıllarında ulusal hareketin ve bilincin artması neticesinde gelişen kadroların ulusal elitinden mahrum bırakmayı amaçladı. Başarılar repressiyaya maruz kalmayan veya boşalan yerlere gelenlere, eksiklikler «halk düşmanlarına» mal edildi. Sadece görünür siyaset ve devlet adamları ve aydınların kaymak tabakası değil sıradan komünistler ile partide bulunmayanlar da repressiyaya maruz kaldı. Onların arasında tesadüfen veya komşularının kötü niyetli dedikodularıyla alınan, hiçbir şeyin küçük de olsa parçası olmayan, cahil, siyasetle işi olmayan insanlar da oldu. Okullarda bile genç «halk düşmanları» bulunup okuldan atıldılar. [Bu yıllarda Tyan-Şan'ın [Tanrı dağları] uzak köylerinden birinde Troçkist suçlamasıyla tutuklanıp Sibiryaya kamplarının birinde akıbeti belirsiz bir şekilde yok olan, koyun çobanlığı yapan bir kişinin sorgulamasına ilişkin trajikomik bir diyalog verilmektedir. Yine yapılan işlere dair birkaç örnek verilmektedir]. Bu yıllarda cezalandırma organlarının temsilcileri de kitleselel cezalandırmaların kurbanları oldu. Kitleselel cezalandırmaların neticesinde neticesinde en başarılı kimseler toplumsal hayattan koparıldılar. Bu idari ve toplumsal kurumların işlemesine mani oldu. Kırgızistan'da kaç kişinin kitleselel cezalandırmaların kurbanı olduğunda dair bugün de [1998] tam malumat yok. Bazı tam olmayan malumatlara göre repressiyaya uğrayanların sayısı tahminen 40 bin kişi oldu. O zaman cumhuriyetimizin topraklarında 2 milyona yakın insan vardı. Buna göre her elli kişiden biri repressiyaya maruz kaldı diye sonuç çıkarırsak olur. Bugün [1998] onların 13 binden fazlası aklandı ve cumhuriyetimizin topraklarında repressiya yıllarından yok

edilen insanların kemiklerinin olduğu üç yer belli: Bişkek'e 25 km uzaklıkta Çon-Taş'taki tuğla fırınlarının yerine gömülen 137 devlet ve parti yöneticisinin kemiklerini bulunduğu yer [Ata-Beyit Mezarlığı], Oş şehri yanındaki Ak-Buura, Isık-Göl'ün güney tarafındaki Ton'un uçurumları. Bu zamanlardaki kanlı olaylar hakkında «1937 yılı» adındaki ve başka kitaplarda geniş malumat verilmektedir (101-105).

14. 20-30'lu yıllardaki Kırgızistan'ın medeni hayatı ana başlığı altında anlatılanlar:

Eğitim; Bilim; İntelijansiya; Kültür ve sanat başlıkları. [Eğitim, bilim, kültür ve sanat alanlarındaki gelişmeler ifade edilmektedir (ilkokul, ortaokul ve yüksekokulların açılması, okur-yazar sayısının artırılması için yapılan çalışmalar, bilim enstitülerinin açılması, kadroların yetiştirilmesi, açılan kültür ve sanat merkezleri vs.). Olumlu gelişmelerin yanı sıra olumsuz taraflar da ifade edilmektedir (Ulusal farklılıklara dikkat etmemek, sınıfsal ve ideolojik esasta olmak, eski aydın ve okumuşların dışarıda bırakılması, kadroların yetiştirilmesinde nitelik düşüklüğü, aydın kimselerin kitlesel cezalandırmalarla öldürülmeleri vs.)] (106-113).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM - FARKLILIKLAR

Sovyet zamanında basılan kitaplardan çalışmamızda üç döneme ilişkin birer kaynak kullanılmıştır. Türk Sovyet Cumhuriyetlerinin tarih kitaplarının 1950'li yılların ortalarından itibaren basılmaya başladığı görüyoruz (Kazak SSC biraz daha erken-1943) (A. Kara, 16; Ağayev, 2006, 97-99). Bu bakımdan elimizdeki 1957 yılına ait Kırgız SSC Tarihi ilk kitaplardandır. 1957 kitabı Kruşçev dönemine ait olup bu yıllarda destalinizasyon başlamıştır. İkinci kaynağımız 1971 basımı Kırgız SSC Tarihi kitabıdır. Bu kitap Brejnev döneminde basılmıştır. Brejnev dönemi Sovyet sisteminin iyice kemikleştiği bir dönemi teşkil eder. Son kaynağımız ise Gorbaçov'un başkanlığı, SSCB'nin dağılma dönemine aittir. 1991 basımı olan SSCB Tarihi Kırgızca tercümedir, kitabının Rusça aslı 1988'de neşredilmiştir. Tam dağılma dönemi içindeki bir kitap olması dolayısıyla SSCB Tarihi kitabını da Kırgız SSC Tarihi kitaplarıyla beraber değerlendirmeyi uygun gördük. Esasında bu dönemlerin karşılaştırılması hususunda inceleyeceğimiz ihtilafli konular müşterek olduğundan SSCB Tarihi diğerlerinden farklı olmayacaktır.

Öncelikle Sovyetler döneminde yazılan kitaplar ilk bölümde izah ettiğimiz üzere merkezîyetçi bir mahiyette olup birbirleriyle daha tutarlı vaziyettedir. Fakat farklılıkların olmadığını söyleyemeyiz. Farklılık esas olarak Stalin etrafında şekillenmektedir. Stalin'in dahli olmadığı konularda ciddi tezatlıklar (dağılma dönemindeki kitapta, uygulanan yanlış politikalar hususundaki eleştirel yaklaşım daha açıktır) olduğunu söyleyemeyiz. Kaynak çalışmamızda esas olarak Stalin etrafında şekillenen iki konuda dönemsel farklılık olduğunu fark ettik. Bu konular kolektifleştirme ve 30'lardaki baskı-kıyım meseleleridir.

Bağımsızlık döneminde yazılan kitapların Sovyetler döneminde yazılanlara göre birbirleriyle daha uyumsuz olduklarını söyleyebiliriz. Yazardan yazara, yıldan yıla, hatta aynı yazarda yıldan yıla göze çarpan farklı anlatımlar görülmektedir. Mesela çalışma konumuzun kitaplar arasında en geniş şekilde yer aldığı dokuzuncu sınıf kitabı 1998'den başlayarak 2010'lara kadar aynı yazarın kaleminden çıkmıştır ve baskılar arasında önemli farklılık bulunmaktadır. Elimizde bu kitabın 1998, 2003 ve 2012 baskıları bulunmaktadır. Mukayesemizi 1998 baskısını esas alarak 2012 baskısıyla karşılaştırmak, yer yer 2004 baskısına müracaat etmek

suretiyle yaptık. Kırgızistan'da bağımsızlık sonrası tarih ders kitapları 1990'lı yılların ikinci yarısında basılmaya başlamıştır (Umetbaeva, 73). Dolayısıyla 1998 baskısı bağımsızlık sonrası basılan ilk kitaplardandır. 2012 baskısı ise hâlâ güncel olarak okutulan, kitapçılarda satılan baskıdır. 1998 baskısı 1917-1995 yıllarını kapsamaktadır. Kitap 230 sayfadır. 1917-1941 yılları kitabın 6-113 sayfa aralığındadır. Kitabın yarısına yakın kısmını bu döneme dair konular teşkil etmektedir. 2012 baskısında ise tarih aralığı genişletilmiştir. 20-21. yüzyılları konu edinmektedir. Her iki kitap da tarihi kendi zamanına kadar getirmiştir. Fakat 2012 baskısında başlangıç tarihi olarak 20. yüzyılın başı alınmıştır. Çarlık dönemi ve 1916 Ürkün hadisesini ihtiva etmektedir. 1998 baskısı ise doğrudan Şubat devrimi ile 1917'den başlatmaktadır. 2012 baskı 239 sayfadır, 1917-1941 yılları kitabın 25-107 sayfa aralığındadır. 1998 baskısına göre bu aralık daha az sayfada yer bulmuştur. Nitekim ilgili döneme ilişkin 2012 baskısı 1998 baskısının kısaltılmış hâlidir. 2012 baskısında 1998 baskısındaki cümleler hemen hemen aynı şekliyle kullanılmış sadece bazı paragraflar silinerek kısaltma sağlanmıştır. Kısaltma sadece paragrafların silinmesiyle yapılmamış bazı alt başlıklar hatta ana başlık dahi silinmiştir. Fakat genel olarak başlıklar muhafaza edilmiş, yapısal olarak ciddi bir farklılık oluşmamıştır. Bazı alt başlıkların yeri değiştirilmiş, içeriği kısaltılmış ama çoğunlukla aynı kalmıştır. Tabii kısaltmalar sebebiyle bazı bahisler yer almamıştır. Fakat bu daha çok ayrıntıları silmek üzerine olmuştur. Ana konu ve anlatılmak istenenler tutulmuştur. Yalnız bu usule uymayan bir mevzu bulunmaktadır ki kitaplar arasındaki en temel farklılık buradadır. Basmacılık hareketine ilişkin göze çarpan bir tutum değişikliği olmuştur.

3.1. Kolektifleştirme Konusundaki Dönemsel Farklılıklar

1957 yılında destalinizasyon başlamış durumdaydı. Fakat destalinizasyonun konuların anlatısına girmediğini görüyoruz. Stalin'e övgü görülme de yergi de bulunmamaktadır. Kolektifleştirme siyaseti konusunda yanlışlıkların olduğu kitapta kabul edilmektedir. Fakat bu yanlışlıkların müsebbibi Stalin olarak değil bazı yerel parti yöneticileri olarak görülmektedir. Kitaptaki ilgili kısım şu şekildedir:

Kolhozlaştırma sürecinde partinin politikasındaki sapmalara karşı mücadele. Kolhozları oluşturmada Kırgızistan dâhil SSCB'nin bazı bölgelerinde başarılar ile birlikte sapmalar da

olmuştur. Kırgızistan'ın çoğu ilçelerinde Komünist Parti Merkez Komitesi'nin emirlerine rağmen bazı parti çalışanları kolhozlaştırma sürecini daha erken tamamlamaya karar vermişlerdi. Komünist Parti'nin Kırgızistan'daki bölgesel komitesi ve Halk Komiserleri Sovyeti de hata yapmışlardı. Onlar bölgenin özelliklerini, şartlarını özellikle göçebe hayvancılığın yaygın olduğu ilçelerde kolhozlaştırmayı hızlandırma emrini vermişlerdi.

Kulaklar, manaplar ve zenginler bu fırsattan yararlanarak Sovyet iktidarına karşı propaganda başlatmışlardı, hayvanları öldürüyorlardı, kolhozlara ve Sovyet kuruluşlarına silahlı saldırılar düzenliyorlar, kolhoza ait hayvanları alıp yurt dışına kaçıyorlardı.

Merkezî komite derhal bu durumu değerlendirerek 15 Mart 1930 tarihinde kolhozlaştırmadaki hataları ve onları düzeltme yollarını gösteren kararname yayımlanmıştır (Zima vd., 148).

Görüldüğü üzere bu konudaki kabahatli merkezin emirlerine rağmen kolhozlaştırma sürecini hızlandıran bazı parti görevlileri olmuştur. Fakat 1971 baskısına geçtiğimizde işin kabahati doğrudan Stalin'e yüklenmektedir. İlgili kısım şu şekildedir:

Kolhozları oluşturmadaki zorluklar: Kırgızistan'ın değişik ilçelerinde kolhozlaştırma özellikleri vardı. Bazı ilçelerde tarım, bazılarında hayvancılık, bazılarında da ikisi de baskındı. Onların bazıları kolhozlaştırmaya hazır değildi. Kırgızistan'da göçebeliğin olması işi daha da zorlaştırıyordu.

Kolhozlaştırma sürecini uygulamada bu özellikler ilk başta dikkate alınmamıştı. Sonuç olarak her yerde olduğu gibi Kırgızistan'da da kolhozlaştırmayı hızlandırma gibi hatalar olmuştur.

'Yukarıdan baskı' yöntemi yaygındı ve gönüllülük prensibi bozulmuştu. Burada V.İ.Lenin'in kolhozlaştırmada acele etmeme, çiftçilerin bilinçli ve gönüllü olarak kolhozlara dâhil olması yönündeki nasihatlerini ihmal eden Stalin'in büyük suçu vardı.

Çünkü bu çiftçilerin arasında ciddi bir memnuniyetsizliğe sebep olmuştu. Kulaklar, zenginler ve manaplar bu fırsatı kaçırmadılar. Kolhozlara karşı propaganda yürütüyorlardı, hayvanları yok ediyorlardı, parti üyelerini ve Sovyet çalışanlarını öldürüyorlardı.

Partinin Merkez Komitesi durum ile ilgili bilgi alınca durumu değerlendirerek 14 Mart 1930 tarihinde kolhozlaştırmadaki hataları ve onları düzeltme yollarını gösteren kararname kabul etmiştir. Bundan sonra kolhozlaştırma süreci daha düzenli olmaya başlamıştı (Dcamgerçinov vd., 152).

1991 baskısında da Stalin'in suçlu hâli devam etmektedir. Fakat yanına ilaveler (Molotov) yapılmıştır. İlgili kısım şu şekildedir:

Tamamen kolektifleştirme. 1929 yılından başlayarak zorla kolhozlaştırma süreci başlamıştı. Lenin işbirlikçi üretimin ilkel formundan karmaşık formuna adım adım ilerlenmesi ve insanların gönüllü olması gerektiğini savunmuştur. Stalin ise yukarıdan gelen emirle zorla ve hızlı kolhozlaştırmayı savunuyordu ve yakın destekçisi hatta öncülük yapanlardan birisi Molotov'du. Sonuç olarak kolhoza üye olmak istemeyen çiftçiler kulak olarak ilan edilip mülkleri devletleştiriliyor ve kendileri de mahkûm ediliyordu. Evcil kuşlar gibi küçük hayvanların bile kolhoza verilmesi talep ediliyordu. Bu çiftçileri sinirlendirmişti ve silahlı ayaklanmalarına neden olmuştu (Korablev vd., 432).

Bağımsızlık döneminde ilk basılan kitaplardan olan 1998 baskısı 9. sınıf kitabında meseleye dair daha eleştirel bir tutum görülmektedir. Sadece belli kişiler değil genel itibariyle Bolşevikler eleştirilmektedir. Esasında burada zaten Sovyet döneminde başlayan kademeli eleştirel tutumun serbest hâle geldiğini görmekteyiz. Örnek teşkil etmek babında söz konusu kitaptan konuya dair bir pasaj aşağıdaki gibidir:

[Kolektifleştirme ve kolhozlaştırmaya yönelik 1930 başında alınan karar ve planlardan bahsedilmektedir. Kolektifleştirmenin başarılı bir şekilde yürütülmesi için mobilize edilen 25 bin işçiden 219'unun Kırgızistan'a geldiği, parti temsilcilerinin kolektifleştirme planlarını uygulamakla görevlendirildiği ve bunların çoğunluğunun yeni kurulan kolhozların müdürü olduğu ifade edilmektedir]. Bolşeviklerin kitleleri boş vaatlerle aldatmalarının yerini güç

kullanma ve mecbur tutma aldı. Yerele mahsus şartlara bakılmaksızın kolektifleşmenin hızına bakılıp sadece sayı yönünden ilerlemesine dikkat edildi. Belirlenen yüzdeleri aşmak için çoğu zaman kolhozun kendi değil yalnız adı oldu. Çok yerlerde yalnız zengin köylüler değil, kolhoza girmeyi istemeyen orta hâlli köylüler de kulaklara alındı. Bunlar tarım ve hayvancılığa ağır darbe vurdu. Kolektifleştirme tehlikesi önünde köylüler mallarını imha ettiler. [1930'un başlarında abartılı kolektifleştirmenin bir süre bırakıldığı fakat aynı yılın sonunda tekrar canlandırıldığı ve köylülere baskı ve kulaklara almanın devam ettirildiğinden bahsedilmektedir]. 1931 yılının rekoltesi yetersiz kaldı. Stalin şahıs ve kolhozların bütün tahılını toplama emri verdi. Halk kıştan zar zor çıktı. Aç insanlar ekini çalmaya başladı. Bunun için ağır cezalar getirildi. Ukrayna, Don, Güney Kafkasya, Volga boyu, Güney Ural, Kazakistan'ı kuşatan büyük kıtlık başladı. O yıllarda Kazakistan'dan 100 bin, Sibiryaya tarafından 30 bin açlık çeken ve yollara düşen insan Kırgızistan'a geldi. Bu gıda darlığını daha çok artırdı. Kıtlık yavaş yavaş Kırgızistan'a da yayılmaya başladı. Yurdumuzda hükûmetin girişimi ile bedava yemek verilen yerler, aş evleri açılıp açlık sıkıntısı çekenlere yardım edildi. Bu kararlılığın ardında binlerce insan hayatını korudu. Böylece kıtlık cumhuriyetimizi teğet geçti fakat yukarıdan belirlenen tahıl hazırlama planı uygulanmadı. Aradan çok zaman geçmeden bu kararlı insanlık girişimi için cevap verildi. 1933 Mayıs ayında Parti Merkez Komitesi'nin aldığı karara göre aç insanlara tahıl dağıtmak hırsızlık ve israf olarak adlandırıldı. Bölge Parti Birinci Sekreteri A.Şahray ve Halk Komiserleri Konseyi Başkanı C.Abdrahmanov görevinden alındı. Abdrahmanov sonraları parti üyeliğinden çıkartıldı. Kıtlık kolektifleştirmenin hızını yavaşlattı. Bu şartlarda kolhozlarda kişisel üreticiliğe izin vermeye mecbur kalındı. Bu politika uzun sürmedi. 1934 Haziran ayında ülkenin yönetimi kolektifleştirmenin yeni ve bitirici etabına başlandığını ilan etti. Böylece büyük kurbanlarla kolektifleştirme tamamlandı. 1937 yılında kolhozlarda kırsal üretimin %90'ı toplandı. Bunlara tarım alanlarının %97'si bağlandı (İmankulov, 1998, 78-81).

3.2. 30'lu Yıllardaki Kitlesele Baskı-Kıyım Meselesine Dair Dönemsel Farklılıklar

1957 basımı kitapta destalinizasyon mevcut olmadığından bu meseleden bahsedilmemektedir. Fakat 1971 baskısında gelindiğinde doğrudan Stalin'in kişi kültünün zararlı sonuçları olarak bu mesele Stalin suçlanarak ele alınmaktadır. Stalin'e yöneltilen eleştiri artık Sovyet iktidarının sağladığı bir dönemde böyle bir baskının gereksiz olduğu

yönündedir. 1930'ların ortasına kadarki kısıtlamaların bir gereklilik olduğu ifade edilmektedir. Burada günah keçisi olarak Stalin gösterilmektedir. Fakat partiye eleştiri getirilmemektedir. Kişi kültürünün Sovyet toplumuna zarar verdiği fakat yine de Komünist Parti'nin politikasının her zaman doğru olduğu ifade edilmektedir. İlgili kısım şu şekildedir:

Stalin Kişi Kültürünün Zararlı Sonuçları. Sosyalizmin zaferiyle beraber parti içindeki ve Sovyet demokrasisinin önceleri kaçınılmaz olan bazı kısıtlamalarını bertaraf etmek gerekiyordu. O zamanlar sosyalizmin sadece temelleri oluşturuluyordu çünkü sömürgeci sınıf tamamıyla yok edilmemişti. Düşman sınıf temsilcileriyle mücadele doruk noktasına ulaşıyordu. 1930'ların ortasına kadar sömürgeci sınıf için demokrasinin kısıtlanması bir ihtiyaçtı.

Fakat Stalin, SSCB'de sosyalizmin kazanıp sömürgeci sınıfın yok edildiği Sovyet toplumunda manevi ve siyasi birlik oluştuktan sonra da söz konusu kısıtlamaları mevzuata eklemiştir. O, Lenin'in kolektif yönetim prensibini bozarak birçok önemli meseleler ile ilgili kendi başına karar veriyordu ve kendi kişi kültürünün gelişmesini sağlıyordu.

Stalin SSCB'de bundan sonra sınıf mücadelesinin tırmanacağı ile ilgili yanlış tezini ileri sürmüştü. Bu tez ülkede kitlesel kıyım (repressiya) ve Sovyet yasalarının ciddi ihlaline temel oluşturmuştu. O dönemde Sovyet iktidarına kendini adanmış olan binlerce dürüst insan tutuklandı ve öldürüldü. Çarlık döneminde baskıya maruz kalan, Ekim devriminin zaferi için mücadele eden, sosyalist inşanın en aktif katılımcıları olan Komünist Parti'nin ve Sovyet devletinin önde gelen temsilcilerinin çoğu kişi kültürünün kurbanı olmuştu. Kıyımlar (repressiya) Kırgızistan'da da olmuştu. Bunlar büyük emekle yetiştirilen Sovyetlerin partili yerel kadrosuna büyük zarar vermişti.

Daha sonrasında adaletsiz bir şekilde kıyım uğrayan insanlar tamamen aklanmıştı.

Kişi kültürünün hâkim olduğu dönemdeki ciddi hatalar elbette Sovyet toplumunun gelişmesini duraksatmıştı fakat onlar bizim düzenin sosyalist doğasını değiştiremezdi, ülkemizin komünizme doğru ileri hareketlerini durduramazdı. Komünist Parti'nin politikası her zaman doğrudur (Dcamgerçinov vd., 170).

1991 baskısında ise günah keçisi yalnızca Stalin değildir, otoriter bürokrasi sistemi de suçlanmaktadır. Devlet kurumları bu işin faili olarak zikredilmektedir. Fakat parti-devlet aygıtı topyekûn suçlanmamaktadır. Bazı parti yöneticilerinin karşı çıkışları belirtilmektedir. İlgili kısım şu şekildedir:

Kanunların ve İnsan Haklarının İhlali, Kitlesele Kıyım. Doğası ile sosyalizme yabancı ve ters olan otoriter bürokrasi sistemi Sovyet toplumunun gelişmesini engellemiştir. Stalin oy verenler değil iktidardakiler yönetir derdi. Anayasaya aykırı olsa da yürütme organı yasa çıkarma işlevini kendine almaya başlamıştı. Yasaya aykırı olan sayısız kararlar o zaman alınmıştı.

Çoğu zaman devlet kurumları cezalandırma politikası dâhil çeşitli işleri hiçbir yasaya dayanmadan gerçekleştiriyorlardı. 20'li yılların ikinci yarısından başlayarak partinin içindeki muhalefet temsilcilerini, yasadışı hiçbir şey yapmamalarına rağmen tutuklama ve sürgüne gönderme işleri başlamıştı. Daha sonra bu baskı daha da şiddetlenerek sebepleri çarpıtılıyordu. Baskıyla yüzleşenler tecrübeli eski kadrolardı: Mühendisler, iktisatçılar, ziraat alanındaki uzmanlar. Onlar ticaretten anlayan, bütçeyi düşüncele harcamayı desteklemeyen ve otoriter ekonomiye karşı çıkan insanlardı. Onların çoğu ajan, sabotajcı olarak suçlanmış ve bu yönde hükmedilmişti. Bazılarının tutukluken çalışmasına izin verilmişti ama çoğu ölmüştü.

Tarım alanını tamamen kolektifleştirmede çiftçilerin çoğu kıyımaya uğramıştı. 30'ların başlarına kadar baskı genellikle sınıf düşmanlarına karşıydı: Kulaklara, Yeni Ekonomi Politikasının taraftarlarına, burjuvazilere.

1934'ten başlayarak baskı daha kapsamlı olmaya başlamıştı. 1937 yılında devlet işlerindeki suç için mahkûmiyet süresi 10 yıldan 25 yıla kadar artırılmıştı.

1936 Anayasası: Söz ile iş arasındaki zıtlıklar. Şubat 1935'te Komünist Parti Merkez Komitesi, sovyetlerin kongresinde SSCB Anayasası'nda değişiklikler yapma teklifini değerlendirmeye almıştı. Fakat sonradan tamamıyla yeni Anayasa oluşturma kararı alınmıştı. Anayasa komisyonunun başında Stalin vardı. Anayasanın Sovyet insanların

hakları bölümünü Buharin hazırlamıştı. Bu Anayasanın en iyi bölümüydü çünkü Buharin bunu Stalin rejiminden etkilenmeksizin yapmıştı. Aralık 1936 tarihinde kabul edilen ve Stalinci Anayasa olarak bilinen SSCB Anayasası normalde Stalin karşıtı bir anayasaydı.

Bu anayasa Sovyet demokrasisi için ileriye doğru bir adımdı. Orada vatandaşların haklarını sınıfa göre kısıtlamaya son verilmişti. Seçim sistemi yenilenmişti: Gizli oy verme kabul edilmişti. Bu anayasa Stalin'in uygulamasına karşı geldiği için halkın onun yasadışı işlerini görmesine imkân sağlamıştı. Anayasada mahkemesiz kimsenin cezalandırılmaz olduğu, mektuplaşmanın gizliliği, kimsenin kimseye şiddet uygulayamayacağı yazılmıştı. Ama gerçek hayatta kitlesel tutuklamalar, şiddet, mahkemesiz kısımlar devam etmişti.

1937'de Stalin sosyalizmde başarıya ulaştıkça sınıf mücadelesinin artacağına dair tezini sunmuştu. Aslında bu tezi Stalin 1928 yılından beri ileriye sürüyordu lakin Buharin ona karşı çıkıyordu. Şimdi ise Buharin'in kendisi düşman sınıf olarak ilan edilmişti.

Stalinciliğe karşı koyma Sovyet halkının bütün katmanlarında vardı. Bu özellikle zorla kolektifleştirmeye karşı mücadelede açığa çıkmıştı. Bu süreçte çiftçilerin, yerel parti üyelerinin, tarım alanındaki uzmanların karşı koyması geçici süreliğine baskıyı durdurmaya zorlamıştı ve bu ülkeyi en derin krizden kurtarmıştı (Korablev, 441-447).

Bağımsızlık sonrasındaki ilk tarih ders kitaplarından biri olan 1998 baskısı 9. sınıf kitabında ilgili konu "totaliter rejiminin kitlesel cezalandırmaları" ana başlığı altında anlatılmaktadır. Kolektifleştirme meselesinde olduğu gibi burada da günah keçisi sadece birkaç kişiden ibaret değildir. Tabii olarak Stalin'in suçu öne çıkmaktadır fakat genel itibarıyla Bolşeviklere karşı olumsuz bir tutum görülmektedir. Bunlara karşı yerel Kırgız liderleri ve aydınlarının teşebbüsleri olumlu bir şekilde yansıtılmaktadır. İlgili ana başlık altında anlatılanlar şöyledir:

Alternatif gelişim taraftarlarının trajedisi. Kolektifleştirme zamanında birçok insana zengin manap ve kulak diye yafta vurulup Kırgızistan'dan dışarı yerlere zorla sürüldü. Bazı zamanlar yerel parti yöneticilerinin hoşlanmadığı orta hâlli ve fakir köylüler de aynı yaftayla doğdukları yerlerden sürüldüler. Ceza siyasetinin artması üretim olumsuz tesir etti. Oluşan ağır ekonomik duruma ve Bolşeviklerin kırsaldaki siyasetinin olumsuz neticelerinden

rahatsız olan ulusal aydınlar arasında yeni yol arayışları başladı. Abdikerim Sıdkov onların tanınan lideri oldu. Bolşeviklerin resmî görüşlerinin zararlarını gördü. Onlar sosyalizm fikirleri pantürkizm fikirleriyle bir araya getirmeye çalıştılar. Sosyalist Turan Partisi'ni (STP) kurmayı kararlaştırdılar. Bu kuruluş yeni kurulmaya başladığında bir üyesi ihanet edip kuruluş hakkında iktidar organlarına bilgi verdi. Böylece kuruluş oluşturulmadan çekistlerin [sonraki KGB] takibine alındı. 1933 yazından yeni kurulan STP'nin liderleri hapsedildi. Parti hakkında yalnız üyelerinin arşivinde korunan sorgu evraklarından bilgi alınmaktadır. Onların kaçının gerçek kaçının yalan olduğunu bugün tam olarak bilmek zor. Yine de arşivde kalan evraklardan partinin programı hakkında malumatlara göre parti programının amaçları şöyledir:

- 1. Sosyalizmi bir ülkede kurmak mümkün değil, sadece bütün dünya çapında başarıyla kurmak mümkündür.*
- 2. Kırgızistan'daki bay manaplara karşı Sovyet iktidarı tarafından yürütülen siyasi ve ekonomik tarzdaki büyük faaliyetler ülkede üretimin yok olmasına sebep olur.*
- 3. Devlet hizmetlerine eğitimi, hazırlığı olmayan işçileri, köylüleri yükseltmek yönetimin bozulmasına, düzensizliğin artmasına sebep olur. Bugün yetkin kadrolar olmadığından yükseltme ilkesinden vazgeçmek gerek.*
- 4. Leninist milletler siyaseti esasında doğru ve olumlu olmakla beraber uygulamada Kırgızistan'da farklı olmakta.*

Partinin esas maksadı bütün Türk halklarının bünyesine girdiği Turan Federal Cumhuriyeti'ni kurmaktı. Onların fikrinde Turan Cumhuriyeti'nde sınıf temelinde olmayan demokrasi olacaktı. Bütün Türk dilleri genel bir dilde birleşecekti. STP'nin değerlendirmesinde Kırgızistan halkı üç bin yıllık tarihinde Çarlık sömürgesinin işini devam ettiren kızıl militarizm zamanındaki gibi acıklı duruma düşmüş değildi. Toplumda askerî-feodal-monarşik kuruluş egemenlik kurup bunun başında parti sekreterleri bulunmakta. Turanda endüstrileşme Rusya'nın çıkarlarına göre yürütüldü. Bolşevikler, Basmacılar diye adlandırılan onun [Turan] mahir oğullarını kızıl militarizmle savaşanlar olarak gördü. Onlarla mücadelede kurdukları

organ Çarlık jandarması gibi organdı. Turancıların önünde iki görev durur: Ulusal bağımsızlık ilkesi ve sosyalizm ilkesi (sınıf üstünlüğü hukukuna sahip olmayan sosyalizm). Çiftlik üretimini oluşturan köylüler STP'nin dayanağı olacak. Sanayide ve kırsal üretimdeki büyük iş yerlerinde devlet kapitalizmi başlatılacak. Bunlar şahsi mülkiyette olmamalı. Turan Cumhuriyeti yürütme erkinin başında halk tarafından seçilen başkan olacak. Başkanın önünde aksakallar komitesi kurulacak, onlar başkanın kararlarını iptal etme hakkına sahip olacak.

Yukarıdakilerin gösterdiği gibi STP'nin çevresine, halkının kaderini düşünen, vatansever aydınlar grubunun toplandığını görürüz. Hapsedildikten sonra ağır hapishane rejimi, sorgulama ve işkenceden geçirildiler. Liderleri arasından Sıdıkov, Şabdanov, Kurmanov kurşuna dizildi, kalanlar ise çeşitli sürelerle kamplara konulup kendilerinden haber alınmaksızın yok edildi. Böylece Kırgızistan'da Bolşeviklerin resmî siyasetine karşı çıkan ve gelişmenin alternatif varyantlarını teklif eden muhalif hareket yeni oluşmaya başladığı zamanda yok edildi. Daha sonraları Sosyal-Turan Partisi olarak adlandırılıp buna katıldıkları suçlamasıyla birçok mühim siyasi ve devlet adamları hapsedilip kurşuna dizildi veya kamplara gönderildi (İmankulov, 1998, 98-101).

Kırgızistan Kitleselel Cezalandırmalar Zamanında. 1934 yılında önde gelen Bolşevik Kirov'un öldürülmesi repressiyanın yeni dalgasının başlaması sinyalinini verdi. Yargı süreci kısaltılıp kararlar ağırlaştırıldı. 1937 yılında Stalin «Parti işlerindeki eksiklikler ve Troçkist ve başka ikiyüzlüleri yok etme çareleri» hakkındaki tebliğinde yabancı ülkelerin bölücü ve casusluk işlerini yürüten ajanların, bunların arasında aktif rol oynayan Troçkistlerin çeşitli yönetim ve parti kademelerinde yer aldıklarını ifade etti. Stalin'in bu görüşü NKVD [sonraki KGB], Yüksek Mahkeme ve SSCB yargı organı için oldukça uygun bir durum oluşturdu. Bütün ülke çapında «halk düşmanlarını» kitleselel cezalandırmalar için yol açıldı. Siyasi suçlamalara dair işler tek tek değil, liste şeklinde yapıldı. Her bir işe birkaç dakika süre ayrıldı. Bu sürenin içinde soru-cevap, sanığın suçunu resmî olarak kabul etmesi ve önceden hazırlanan kararın ilan edilmesi zar zor yetişmekteydi. Ülkede toplumsal acımasızlık, metanetsizlik, düşmanlık, şüphecilik, iftiracılık durumu oluştu. Bütün ülkede olduğu gibi Kırgızistan'da da partinin ve halkın «düşmanları, casusları ve ziyankârları» bulmak yönünde geniş ortaklığı başladı.

«Halk düşmanlarını» açığa çıkartan mektuplar bütün kademelerdeki yönetim organlarına yağmur gibi yağdı. Merkezde olsun değişik yerlerde olsun «karşı devrimci Sosyal-Turan Partisi'nin üyeleri, Alaş-Ordacılar, burjuva milliyetçiler ve başka halk düşmanları» açığa çıkartıldı. [Bazı idari faaliyetler ve bu işi yürüten bazı kimselerden bahsedilmektedir]. Çetvertakov ve Lotsmanov 1937-1938 yıllarındaki repressiya zamanında Kırgızistan'ın tarihine kanlı iz bıraktılar. Bu durumda Kırgızistan'da binlerce köylü, işçi, aydın, devlet ve parti adamları kanunsuz cezaların kurbanı oldular. Kanunsuzluğun ve acımasızlığın kurbanları arasında Kırgızistan'da Sovyet iktidarını yerleştirmek, Kırgız ulusal devletini kurmak için mücadele eden Kırgızistan'ın en üstün oğulları Abdikerim Sıdıkov, Cusup Abdrahmanov, İmanalı Aydarbekov, Bayalı İsakeyev, Törökul Aytmatov, alimler Eşenaalı Arabayev, Kasım Tınıstanov, Evgeniy Polivanov, partinin yöneticileri M.K. Ammosov, H. Ceenbayev, C. Saadayev, K. Kenenbayev, H. Kölbayev, E. Sultanbekov ve diğer birçok görevliler vardı. Kitlesele cezalandırmaların neticesinde en başarılı yöneticileri yok etmek, Kırgızistan'ı Sovyet iktidarı yıllarında ulusal hareketin ve bilincin artması neticesinde gelişen kadroların ulusal elitinden mahrum bırakmayı amaçladı. Başarılar repressiyaya maruz kalmayan veya boşalan yerlere gelenlere, eksiklikler «halk düşmanlarına» mal edildi. Sadece görünür siyaset ve devlet adamları ve aydınların kaymak tabakası değil sıradan komünistler ile partide bulunmayanlar da repressiyaya maruz kaldı. Onların arasında tesadüfen veya komşularının kötü niyetli dedikodularıyla alınan, hiçbir şeyin küçük de olsa parçası olmayan, cahil, siyasetle işi olmayan insanlar da oldu. Okullarda bile genç «halk düşmanları» bulunup okuldan atıldılar. [Bu yıllarda Tyan-Şan'ın [Tanrı dağları] uzak köylerinden birinde Troçkist suçlamasıyla tutuklanıp Sibiryaya kamplarının birinde akıbeti belirsiz bir şekilde yok olan, koyun çobanlığı yapan bir kişinin sorgulamasına ilişkin trajikomik bir diyalog verilmektedir. Yine yapılan işlere dair birkaç örnek verilmektedir]. Bu yıllarda cezalandırma organlarının temsilcileri de kitlesele cezalandırmaların kurbanları oldu. Kitlesele cezalandırmaların neticesinde neticesinde en başarılı kimseler toplumsal hayattan koparıldılar. Bu idari ve toplumsal kurumların işlemesine mani oldu. Kırgızistan'da kaç kişinin kitlesele cezalandırmaların kurbanı olduğunda dair bugün de [1998] tam malumat yok. Bazı tam olmayan malumatlara göre repressiyaya uğrayanların sayısı tahminen 40 bin kişi oldu. O zaman cumhuriyetimizin topraklarında 2 milyona yakın insan vardı. Buna göre her elli kişiden biri repressiyaya maruz kaldı diye sonuç çıkarsak olur. Bugün [1998] onların

13 binden fazlası aklandı ve cumhuriyetimizin topraklarında repressiya yıllarından yok edilen insanların kemiklerinin olduğu üç yer belli: Bişkek'e 25 km uzaklıkta Çon-Taş'taki tuğla fırınlarının yerine gömülen 137 devlet ve parti yöneticisinin kemiklerini bulunduğu yer [Ata-Beyit Mezarlığı], Oş şehri yanındaki Ak-Buura, Isık-Göl'ün güney tarafındaki Ton'un uçurumları. Bu zamanlardaki kanlı olaylar hakkında «1937 yılı» adındaki ve başka kitaplarda geniş malumat verilmektedir (İmankulov,1998, 101-105).

3.3. Basmacılık Hareketine Dair Dönemsel Farklılıklar

Basmacılık hareketine dair değerlendirmelerde Sovyet dönemi kitapları daha tutarlıdır. Basmacılık hareketine karşı oldukça menfi bir tutum görülmektedir. Yabancı ajanların aleti olmak, canilik, sınıf sömürgeciliği gibi vasıflarla tavsif edilmektedirler. Örnek teşkil etmesi babında Sovyet döneminde Basmacılık hareketine dair birkaç değerlendirme şu şekildedir:

Devrim karşıtı güçler Sovyet sisteminin kurulmasını engellemeye çalışıyordu. Kırgızistan'ın güneyinde zenginler basmacılık birliklerini kurarak komünistler ve aktif olan Sovyet çalışanlarını acımasızca öldürüyorlardı (Zima vd., 113).

Amerikalı ve İngiliz emperyalistler basmacıların yardımıyla Orta Asya'nın güneyinde Sovyet iktidarını yıkmaya ve Türkistan'ı sömürge bölgesine çevirmeye çalışıyordu. Onlar Kırgızistan'ın güneyindeki basmacıların liderlerine Kaşgar'dan silah, para gönderiyordu. Basmacıları yerel zenginler, manaplar, imamlar ve burjuva milliyetçi aydınlar destekliyordu.

Basmacılar emekçi halkın korkunç düşmanıydı. Onlar köylere baskın düzenliyordu ve çiftçileri soyarak acımasızca öldürüyordu (Zima vd., 121-122).

Kırgızistan'ın güneyindeki basmacıların yok edilişi. 1920 yılının yaz ve sonbahar ayları boyunca Kızıl ordu birlikleri ve gönüllülerden oluşan müfrezeler Kırgızistan'ın güneyindeki basmacılar ile mücadele etmişlerdi.

Basmacıların vahşeti ve soygunculuğu 1920'de hat safhaya ulaşmıştı. Korbaşılardan biri sadece pamuk ektikleri için 54 çiftçinin başını kesmişti. Sonra haydutların başkanı kafaları

bir yere toplayarak diğer çiftçileri pamuk ekmeye devam ederlerse aynı kaderi paylaşacaklarını ikaz etmişti.

Basmacılar Pişkaran kışlağında Sovyet iktidarına destek veren 41 aileyi yaşlı, kadın ve çocuk olmasına bakmaksızın ateşe vermişti. Bunun gibi basmacıların Kırgız, Özbek, Tacik ve Rus sakinlere karşı katliam yaptığı örnekler çoktur.

Halkın aktif bir mücadelesiyle karşı karşıya kalan ve başarısızlıklarından dolayı öfkelenen basmacılar Kırgızistan'ın güneyini enkaza dönüştürmeye çalışıyorlardı. Onlar sanayi tesislerini yakıp yıkıyorlardı, pamuk rezervlerini yok ediyorlardı ve kömür madenlerini, petrol yataklarını ve demir yollarını tahrip etmeye çalışıyorlardı.

1920'nin Eylül ayında gerçekleştirilen Türkistan Komünist Partisi'nin 5. Kongresi ve Türkistan Cumhuriyeti Sovyetleri'nin 9. Kongresi'nde basmacıları yok etmek için bütün gücü kullanmaya karar verilmişti.

Partinin sadık destekçisi gençlerin Komünist Birliği'di. Bu birlik partinin ve Sovyet iktidarının bütün faaliyetlerine aktif bir şekilde katılmıştır. İç savaş sırasında partinin gençlik kolu 3 defa seferber oldu ve Kızıl orduya on binlerce asker verdi.

Kırgızistan gençlerinin arasında askerî başarı ve çalışkanlıklarıyla en çok itibarı hak edenler Kızıl-Kıya'daki partinin gençlik kolu olmuştur. 1918'in Şubatında bile madende çalışan gençler, devrim karşıtı Hokand Muhtariyeti'nin yok edilmesine katılmışlardı. Gençler V.Y.Hripçenko'nun müfrezesine katılmış ve basmacıların gruplarını bertaraf etmişlerdi.

Sonbahar 1920'de parti basmacıları yok etme çağrısında bulununca gençlik kolu Kızıl orduya ve gönüllü müfrezelere birkaç bin kişi göndermişti. Basmacılara karşı mücadelede 1919'da gönüllü müfrezelerden oluşturulmuş Kırgız birliği öne çıkmıştır. Bu birliğin kahramanlığı hakkında Türkistan cephesinin komutanı M.V.Frunze yazmıştı.

Basmacılık hareketinin bastırılmasında sadece Kırgızistan'ın güneyinde değil Fergana bölgesinde ve Özbekistan'da da savaflara katılan Birinci Kırgız alayı önemli katkı

sağlamıştır. Söz konusu alay, Temmuz 1920'de Kara-Darıya ile Narın'ın birleştiği yerde Kurşimat'ın iki bin kişilik çetesiyle sert mücadele yürütmüştür. Sonunda basmacılar bertaraf edilmişti. Böylece Kırgızistan'daki iç savaş sona ermişti. Kızıl ordunun koruması altında olan Kırgız ve Rus emekçiler barış içinde üretici bir hayata başlamışlardı (Zima vd., 127-128).

Bağımsızlık dönemindeki kitaplarda ise bu meselede daha kararsız, değişken ve tutarsız bir durum ortaya çıkmaktadır. Aynı yazarın kaleminden çıkan dokuzuncu sınıf kitaplarında Basmacılık hareketine ilişkin göze çarpan bir tutum değişikliği olmuştur. Tutum değişikliğinin yer aldığı metinler her iki kitapta da Türkistan'da iç savaş alt başlıkları altında bulunmaktadır. 1998 baskısında basmacılık hareketinin yanına boştondukka çigaruuçular (bağımsızlığa çıkarıcılar-bağımsızlık mücadeleleri) ifadesi konulmaktadır. İlgili kısımlar 1998 baskısında şöyledir:

...Bu, bölgedeki halkın silahlı karşılığına sebep oldu. Onlar ulusal bağımsızlıkları ve dinî inançları için mücadeleye giriştiler. Böylece yerel halkın ulusal bağımsızlık mücadelesi başladı. Bu sonraları «basmacılık hareketi» olarak adlandırıldı. Yerel halkın silahlı mücadeleye girişmesine yalnız Sovyet iktidarının düşmanlarının başkaldırısı değil, Bolşeviklerin uyuşmazlığı, siyasi ve dinî çevredeki zalimlikleri sebep oldu. Bağımsızlık mücadelelerinin veya «basmacıların» müfrezeleri bütün yerlerde oluşmaya başladı. Bunlara Kalkoco, Madamin Bek, Moydun Bek, Ergeş, Rahmankul, Körşermat, Aman Palvan ve başka korbaşılar liderlik etti. Onlar yerel halkın arasında büyük bir itibara sahipti. Fergana'dan sonra Sovyet iktidarına karşı ulusal bağımsızlık mücadelesi Türkistan'ın başka bölgelerine de yayıldı... Başlarda ulusal bağımsızlık mücadelesi hareketi veya basmacılık hareketi Türkistan'daki yerel halkın ezici çoğunluğunun desteğine dayanan ulusal-bağımsızlık hareketi oldu. Din adamları Müslümanları «kafirlere» karşı gazaya (kutsal savaşa) çağırırdı. Bağımsızlık hareketinin başçıları güçlerini gösterip yabancı ülkelere yardım aldılar. Bütün halkın desteğine sahip olmanın neticesinde 1918 sonunda bütün Fergana vadisinde kuvvetli kızıl birliklerin olduğu büyük şehirler ile sanayi merkezlerinden başka bütün yerlerin kontrolünü aldılar. Sovyet iktidarına karşı mücadelenin başlarında «basmacılık hareketi» ulusal-bağımsızlık karakterinde oldu ve Türkistanlı Bolşeviklerin kendi

kuvvetleriyle bunu bastırmaya gücü yetmedi. Silahlı mücadeleye çıkanların bünyesinde de her türlü adam vardı. Onun bünyesine halkı-toprağı için yanan gerçek vatanseverler, bir o kadar da bu kalabalıktan faydalanıp kendi menfaatlerini kollayanlar da girdi. Onların asıl maksadı talan yoluyla zengin olmaktı. Bu, sonraları bütünüyle basmacılık hareketinin karalanmasına, onun talancı-soyguncuların topluluğu olarak göstermeye dayanak oldu (İmankulov, 1998, 21-22).

2012 baskısında ise basmacılar bağımsızlık mücadelecileri-hareketi gibi olumlu sıfatlarla yana getirilmemiştir. İlgili kısım 2012 baskısında şöyledir:

...Bu, bölgedeki halkın silahlı karşılığına sebep oldu. Kırgızistan'ın güneyinde Sovyet iktidarına karşı mücadele başladı, bu sonraları «basmacılık hareketi» olarak adlandırıldı. Yerel halkın silahlı mücadeleye girişmesine yalnız Sovyet iktidarının düşmanlarının başkaldırısı değil, Bolşeviklerin uyuşmazlığı, siyasi ve dinî çevredeki zalimlikleri sebep oldu. «Basmacıların» müfrezeleri bütün yerlerde oluşmaya başladı. Bunlara Kalkoco, Aman Palvan ve başka korbaşılar liderlik etti. Fergana'dan sonra Sovyet iktidarına karşı mücadele Türkistan'ın başka bölgelerine de yayıldı... Başlarda basmacılar Türkistan'daki yerel halkın çoğunluğunun desteğine dayandı. Din adamları Müslümanları «kafirlerle» karşı gazaya (kutsal savaşa) çağırırdı. Basmacılık hareketinin başçıları kendilerini gösterip Sovyet iktidarına karşı mücadele edenler olarak gösterip yabancı ülkelere yardım aldılar. Onlar 1918 sonunda bütün Fergana vadisinde kuvvetli kızıl birliklerin olduğu büyük şehirler ile sanayi merkezlerinden başka bütün yerlerin kontrolünü aldılar. Sovyet iktidarına karşı mücadelenin ilk zamanlarında «basmacılık hareketini» Türkistanlı Bolşeviklerin kendi kuvvetleriyle bastırmaya gücü yetmedi. Silahlı mücadeleye çıkanların bünyesinde de her türlü adam vardı. Onun bünyesine halkı-toprağı için yanan gerçek vatanseverler, bir o kadar da bu kalabalıktan faydalanıp kendi menfaatlerini kollayanlar da girdi. Onların asıl maksadı talan yoluyla zengin olmaktı (İmankulov, 2012, 39-41).

İki metin karşılaştırıldığında 1998 baskısında basmacılık hareketiyle birlikte yer alan olumlu ifadelerin 2012 baskısında çıkartıldığı görülmektedir. Bu, kitaptaki kısaltma işiyle alakalı değildir. Kısaltmalar bütün kitap boyunca doğrudan cümleleri ve paragrafları silmekle yapılmaktadır. Burada ise doğrudan cümleler üzerinde oynamalar yapılarak basmacılık

hareketine dair olumlu ifadeler silinmiştir. Bu değişiklik birden bire değil kademeli olmuştur. 2004 baskısında da kasıtlı bir değişiklik görülmektedir.

...Bu, bölgedeki halkın silahlı karşılığına sebep oldu. Onlar ulusal bağımsızlıkları ve dinî inançları için mücadeleye giriştiler. Böylece yerel halkın Sovyet iktidarına karşı mücadelesi başladı, bu sonraları «basmacılık hareketi» olarak adlandırıldı. Yerel halkın silahlı mücadeleye girişmesine yalnız Sovyet iktidarının düşmanlarının başkaldırısı değil, Bolşeviklerin uyuşmazlığı, siyasi ve dinî çevredeki zalimlikleri sebep oldu. İsyancıların veya «basmacıların» müfrezeleri bütün yerlerde oluşmaya başladı. Bunlara Kalkoco, Aman Palvan ve başka korbaşılar liderlik etti. Onlar yerel halkın arasında büyük bir itibara sahipti. Fergana'dan sonra Sovyet iktidarına karşı mücadele Türkistan'ın başka bölgelerine de yayıldı... Başlarda isyancılar veya basmacılar Türkistan'daki yerel halkın ezici çoğunluğunun desteğine dayanan ulusal-bağımsızlık hareketi oldu. Din adamları Müslümanları «kafirlerle» karşı gazaya (kutsal savaşa) çağırırdı. Bağımsızlık hareketinin başçıları güçlerini gösterip yabancı ülkelere yardım aldılar. 1918 sonunda bütün Fergana vadisinde kuvvetli kızıl birliklerin olduğu büyük şehirler ile sanayi merkezlerinden başka bütün yerlerin kontrolünü aldılar. Sovyet iktidarına karşı mücadelenin başlarında «basmacılık hareketi» ulusal-bağımsızlık karakterinde oldu ve Türkistanlı Bolşeviklerin kendi kuvvetleriyle bunu bastırmaya gücü yetmedi. Silahlı mücadeleye çıkanların bünyesinde de her türlü adam vardı. Onun bünyesine halkı-toprağı için yanan gerçek vatanseverler, bir o kadar da bu kalabalıktan faydalanıp kendi menfaatlerini kollayanlar da girdi. Onların asıl maksadı talan yoluyla zengin olmaktı. Bu, sonraları bütünüyle basmacılık hareketinin karalanmasına, onun talancı-soyguncuların topluluğu olarak göstermeye dayanak oldu (İmankulov, 2004, 53-54).

2004 baskısında 1998 baskısında geçen olumlu ifadeler muhafaza edilmiş. Fakat 1998 baskısında basmacılık hareketinin yanında diğer bir adı olarak yazılan “bağımsızlık mücadelecileri” yerine “isyancılar” ifadesi konulmuştur. Bu meseledeki değişiklik 2012 baskısında çok daha kuvvetli olmuş ve olumlu ifadeler çıkartılmıştır. Fakat farklılıklar sadece bu kitaplardan ibaret değildir. Aynı yazarın kaleme aldığı bu kitaplarda basmacılara yönelik kullanılan ifadelerde değişiklik olsa da genel itibariyle Bolşeviklere karşı eleştirel bir tutum görülmektedir. Bolşeviklerin hataları daha bir sert bir şekilde ifade edilmekte ve onun

karşısındaki mücadelenin yerel-ulusal bir mahiyette olduğu yansıtılmaktadır. Olumlu ifadelerin kaldırıldığı 2012 baskısında dahi basmacılar içinde talancılardan olduğu gibi vatansızların de olduğu ifade edilmekte, ilk başlarda halkın çoğunluğunun desteğine sahip oldukları ifade edilmektedir ve yerel halkın silahlı mücadelesinin müsebbibi olarak Bolşevikler kabahatli görülmektedir. Önceki baskılarda basmacılara atfen yer alan ulusal bağımsızlık ifadesi silinmiş olsa da yine de genel tasvirden yabancı unsur olan Bolşeviklere karşı yerel-ulusal mahiyette bir mücadele anlatısı görülmektedir. Fakat 2009 baskısı beşinci sınıf kitabında söz konusu mücadelenin yerel-ulusal bir direnişten ziyade sınıfsal bir mücadele olduğu tasviri belirlemektedir. İlgili kısım şu şekildedir:

Sovyet iktidarının galibiyeti, Bolşeviklerin faaliyetleri eski yöneticilerin, bay manapların karşıtlığını doğurdu, onlar nasıl olursa olsun yeni iktidarı yok etmeyi amaçladı. Bu çatışma iç savaşa dönüştü.

Bir taraf fakir fukaranın menfaatini koruyup onlara özgürlük, eşitlik, toprak verme maksadını gözetse ikinci taraf, eski Çarlığın temsilcileri kendilerinin gücünü ve zenginliğini muhafaza etmek ve eski iktidarın tekrar kurulmasını amaçlıyordu. İş Savaşı 1918 yılının ikinci yarısında başlayıp 1920 yılına kadar sürdü.

Kırgızistan'da Sovyet iktidarına karşı mücadele Basmacılık hareketi ile başladı. Buna eski zenginler, sömürgeci hükûmetin bürokratları ve din adamları katıldı. Aslında onların ordusu sıradan adamlardan oluşturuldu, buna muhtelif yerlerdeki ilk Sovyet iktidarının ulus siyasetindeki ve dine bakışındaki hatalar sebep oldu. Basmacılık özellikle Kırgızistan'ın güneyinde güçlendi. Ona Kalkoco, Aman Palvan, Madaminbek adlı korbaşılar liderlik ettiler. O zaman güneyde yerel bay manaplar ile Rus kulakları her türlü isyanı tertip ettiler.

Sovyet yönetiminin birinci vazifesi kendisine karşı koyanları yok edip iktidarı muhafaza etmek oldu. Bunun için Kırgızistan'da Kızıl ordu müfrezeleri oluşturuldu. Öncüler olarak 1-Pişpek bölüğü tertip edildi, onun içine Ruslar, Ukraynalılar girdi. Ondandan başka Kırgız ve başka milletlerin temsilcileri de bulundu. İlk tertip edilen Pişpek bölüğünün kumandanı devrim Y.N. Logvinenko oldu. Kızıl ordunun askerleri vazifelerini tam olarak ifade edip Belovodsk, Prjevalsk ve Narın şehirlerindeki isyanları bastırmada ve güneydeki basmacıları

mahvetmede büyük yiğitlikler gösterdiler. Kızıl orduya katılan, yiğitlik gösterebilen Kırgız yurttaşlar Sovyet yönetimi tarafından güven duyulup Kızıl kumandanlığa atandılar. Onlar vazifelerin tam olarak ifa ettiler. Sulayman Küçükov, Arstanaalı Osmonbekov, İsabek Baktemirovlar kahramanlık ödüllerine layık oldular. İç savaşı tamamen durdurmak ve Türkistan'da Sovyet yönetimini desteklemek maksadıyla 1919 yılı 14 Ağustos'ta Türkistan cephesi oluşturuldu. Onun başkumandanı olarak hemşehrimiz M.V.Frunze atandı. M.V.Frunze'nin buyruğu ile Ceti-Suu'daki [Yedisu] Kırgız-Kazaklardan özel olarak Kırgız süvari tugayı oluşturuldu, onun kumandanı A.Osmonbekov oldu.

Bolşevikler Türkistan'ın yerel halkının desteğini almaya başladı. Basmacıların güç-kuvveti tükendi. Birçok isyan Kızıl ordunun gücü ile bastırıldı. Sovyet yönetimine güvenen tüm insanların desteklerinin neticesinde 1920 yılının sonunda Kırgızistan'da savaş bitti. Sovyet iktidarının inşası başlatıldı (Dotaliev, 113-114)).

Görüldüğü üzere söz konusu mücadele zenginlerin ve eski yöneticilerin mevkilerini muhafaza etme mücadelesi olarak tasvir edilmektedir. Sovyet tarih yazımından miras olarak mesele zengin-fakir karşıtlığı, sınıf mücadelesi tasvirinin gölgesinde kalmaktadır. Her ne kadar Basmacı kuvvetlerini sıradan insanların oluşturmasının sebebi olarak Bolşeviklerin hataları olduğu belirtilse de metnin genel tasvirinde Bolşevikler olumlu bir şekilde görülmektedir. Fakir fukaranın menfaatini koruyan, onlara özgürlük, eşitlik, toprak verme maksadını gözetten taraf olarak görülmektedir. Kızıl ordu içindeki yerel kimselerin başarıları ifade edilmektedir. 2000 baskısı beşinci sınıf kitabında da durum farklı değildir. Burada konu şu şekilde anlatılmaktadır:

İktidardan devrilerek zenginliğini kaybeden taraf Sovyet iktidarını yok etmeye çabaladı. Sovyet iktidarına karşı olan güçler kendi ordularını (Beyaz Ordu) kurdu ve yabancı kapitalistlerden destek aldılar. Böylece 1918'de ülke genelinde ve onun içinde Kırgızistan'da iç savaş başladı. Beyaz Ordu Orenburg şehrini ele geçirdi. Neticede Türkistan Rusya'dan bölünüp kaldı.

Türkistan'da ve onun içinde Kırgızistan'ın güneyinde Sovyet iktidarına karşı basmacılık hareketi güçlendi. Bu hareketin önde gelenleri eski zenginler, Çarlık hükûmetine hizmet

eden devlet adamları, din adamlarıydılar. Basmacılık hareketinin silahlı gücünü kandırılmış ya da cezalandırılmaktan korkan köylüler oluşturuyordu. Sıradan halkın bir kısmının basmacıları desteklemesinin sebebi Bolşeviklerin milletler politikasındaki eksiklikler, dine karşı yanlış siyaseti ve dine baskısı olmuştur. Bundan faydalanan din adamları dini kullanarak Sovyet iktidarının aleyhine propaganda yürüttü. Basmacıları yabancı kapitalistler destekleyerek onlara silah ve askerî danışmanlar gönderiyorlardı. Güney Kırgızistan'a yayılan basmacılık hareketine Kalkoco, Aman Palvan, Madaminbek, Ergeş, Körşermat ve sair korbaşılar liderlik etmişti. Basmacılar Sovyet iktidarının temsilcilerini öldürüp sıradan halkın hayvanlarını ve mülklerini yağmaladılar. Köy ve kışlakları yakarak suçsuz insanların kanını döktüler (Mırzaakmatova vd., 149).

Burada da söz konusu mücadele eski yöneticiler, zenginler ve din adamların gücünü muhafaza etme mücadelesi olarak görülmektedir. Basmacılar oldukça olumsuz bir şekilde tavsif edilmektedir.

İlginç olan dokuzuncu ve beşinci sınıf kitaplarının incelediğimiz bu baskılarının birbirine yakın senelerde çıkmış olmalarına rağmen meseleye bakışlarındaki önemli farklılıktır. Farklılıktan da öte tezatlık göze çarpmaktadır. Bir tarafta doğrusuyla yanlışıyla basmacılar hakkında daha olumlu intibalar uyanırken bir tarafta doğrusuyla yanlışıyla Bolşevikler hakkında daha olumlu intibalar uyanmaktadır veya en azından basmacılar hakkında olumsuz intibalar uyanmaktadır. Bütün bu kitaplarda aynı devletin aynı kurumları tarafından basılmakta ve okul müfredatı olarak tarih derslerinde okutulmaktadır. Fakat aynı meselede farklı tutumlar görülmektedir.

Sovyet geçmişine dair Kırgız tarih ders kitaplarındaki anlatıları inceleyen Umetbaeva, bu kitapların Sovyet geçmişine dair tutumlarında kararsız ve tezat olduğunu, Sovyetler Birliği'ni ulus-devlet inşa eden ve modernite getiren bir devlet olarak görmeye karşılık sömürgeci ve baskıcı bir güç olarak gören iki zıt tartışma hattının arasında sallandığını ifade etmektedir (bkz. Umetbaeva, 2015). Yukarıda yaptığımız incelemeyle Umetbaeva'nın bu tespitinde haklı olduğunu ifade edebiliriz.

3.4. Örnek Olarak 2000 ve 2009 Yıllarında Basılan Beşinci Sınıf Kitaplarının Mukayesesi

Burada beşinci sınıf kitaplarının hacmi küçük olduğundan okuyucu tarafından mukayesenin daha açık bir şekilde görülmesi babında 2009 baskısı beşinci sınıf kitabının ilgili kısmını olduğu gibi aktarmak istiyoruz. İkinci bölümde de diğerlerine nispeten kısa olduğu için 2000 baskısı beşinci sınıf kitabındaki ilgili kısmı olduğu gibi aktarmıştık. Okuyucuya daha açık bir karşılaştırma sunmak için yine beşinci sınıf kitabının farklı bir yılda basılmış olan baskısını doğrudan aktaracağız. İlk kitap 2000 yılında basılmıştı. Aşağıda metnini aktaracağımız kitap ise 2009 baskıdır. Metne geçmeden önce aralarındaki farkları ve benzerlikleri burada belirtmek istiyoruz. Fakat bundan önce bağımsızlık sonrasındaki Kırgız ders kitaplarının bir hususiyetine değinmek istiyoruz. Tarih ders kitaplarındaki resmî görüşler ve tarih öğretmenlerinin kişisel görüşleri üzerine yaptığı araştırmada Damira Umetbaeva, Kırgızistan'ın eğitim reformları konusunda batılı kuruluşların proje ve faaliyetlerinden geniş bir şekilde etkilendiğini, dahası bu reformların ekonomik olarak fakir, yurt dışındaki vatandaşlarının gönderdikleri para ve dış yardımlara bağlı, zayıf devlet kapasitesine ve parçalanmış politik elite sahip bir ülkede gerçekleştiğini ifade etmektedir. Ayrıca devletin eğitim sürecindeki zayıf kontrolüne değinmektedir (Umetbaeva, 74; 93). Nitekim burada söz konusu ettiğimiz 2009 baskısı beşinci sınıf kitabının iç kapağında kitabın Dünya Bankası'nın finansıyla çıktığı belirtilmektedir. Araştırmacılar özelinde de Kırgız tarihçi Çorotegin, Sovyet sonrası Kırgızistan'daki ekonomik zorlukların akademik çalışmaları desteklemeye izin vermediğini ve araştırmacıların çalışmalarını devam ettirmek için başka finans kaynakları aradığını ifade etmektedir (Tchoroev, 367).

İki kitaptaki başlıklar birbiriyle hemen hemen aynı. Ya çok az değişmiş ya da hiç değişmemiş durumdadır. Yalnız 2009'daki baskıda bir önceki baskıda yer alan ayrı ayrı başlıklar bazen birleştirilmiş olarak karşımıza çıkabilmektedir. Mesela 2000 baskısında iki ayrı başlık altında yer alan metinler 2009 baskısında bir başlık altında toplanabilmektedir. Fakat bir başlık da esasen bir önceki baskıda ayrı satırlarda yer alan başlıkların aynı satırda yazılmasından ibarettir. Yani yine pek bir değişim yoktur. Örnek teşkil etmesi babında iki baskıdaki başlıkları sırasıyla vermek istiyoruz:

5. Bölüm. Kırgızistan Sovyet Devrinde

33. Konu-Çarlık İktidarının Yıkılışı ve Sovyet İktidarının Kuruluşu

Çar İktidardan Düştü. Halkın Hayatı Düzelmedi/Yeni Siyasi Örgütlerin Kurulması/Kırgızistan'da Sovyet İktidarının Kurulması/İç Savaş/Sovyet İktidarını Koruma

34. Konu: Ekonomideki Sosyalist Kuruluş

Toprağı Çiftçilere Dağıtma/Toprak ve Su Reformu/Yerleştirme/Kolhozlaştırma

35. Konu: Ulusal Devletin Şekillenmesi ve Gelişmesi

Sovyet iktidarının millet politikası/Mülteci Kırgızların vatanına dönmesi/Orta Asya'yı ulusal devletlere bölmek/Kırgız Özerk Cumhuriyeti/Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin ilan edilmesi

36. Konu: Baskıcı İktidarın Şekillenmesi ve Güçlenmesi

Tek adam iktidarının oluşması/Kitlesel Cezalandırma: Çon-Taş Trajedisi.

2000 baskısının başlıkları bu şekildedir. 2009 baskısı ise şöyledir:

6. Bölüm. Kırgızistan Sovyet Yönetimi Döneminde

34-35. Kırgızistan'da Sovyet İktidarının Kuruluşu

Çarlık İktidarının Yıkılışı, Yeni Siyasi Kurumların Kuruluşu/Kırgızistan'da Sovyet İktidarının Kuruluşu/İç Savaş, Sovyet İktidarını Koruma

36-37. Ekonomideki Sosyalist Kuruluşun Başlatılması

Toprak-Su Reformu ve Göçmen Halkı Yerleştirmek/Sanayinin Gelişimi/Kolhozlaştırma

38. Ulus Devletin Şekillenmesi ve Gelişimi

Sovyet İktidarının Pekişmesi/Kırgızların Vatanına Dönüşü/Kırgızların Ulus Devletinin Kuruluşu/Anayasanın Kabulü.

Görüleceği üzere başlıklar aşağı yukarı aynıdır. Başlıkların silsilesi de hemen hemen aynıdır. 2009 baskısını 2000 baskısındaki yazarlardan farklı bir yazar kaleme almıştır. Fakat bu yazar 2000 yılındaki şablonu pek değiştirmemiştir. Fakat başlıklarda görüleceği üzere 2009 baskısında bu konu çıkartılmıştır. 2000 baskısında yer alan “Baskıcı İktidarın Şekillenmesi ve Güçlenmesi” konusu 2009 baskısında yer almamıştır. Bu ciddi bir farklılıktır. Çünkü bu başlık altında 1930’lu yıllarda yapılan katliamlardan bahsedilmektedir. Bu bahsin 2009 baskısında yer almaması ilginçtir. Fakat bu konu müfredattan çıkmamıştır. Zaten çıktığını düşünmek pek makul olmayacaktır. Dokuzuncu sınıf kitaplarında yer almaktadır. Belki küçük yaştaki çocuklar için uygun olmadığı düşüncesinden dolayı bu mesele kitapta yer almamış olabilir.

Başlıkların silsilesinin hemen hemen aynı olması gibi metin içindeki cümlelerin silsilesi de çok benzerdir. Birbiriyle neredeyse aynı olan birçok cümle bulunmaktadır. 2009 baskısı 2000 baskısındaki başlıkları birleştirirken aynı zamanda bu başlıkların altındaki metinleri birleştirmiş ve genel olarak 2000 baskısına göre daha özet bir şekilde sunmuştur. Tabii her fasılda özetleme söz konusu değildir bazı yerler 2000 baskısına göre daha uzundur. Özetleme ve detaylandırmalarda dikkat çekici tercihler vardır. Mesela 2009 baskısındaki “Sovyet İktidarının Pekişmesi, Kırgızların Vatanına Dönüşü” başlığı altında 2000 baskısındaki “Sovyet İktidarının Millet Politikası” ve “Mülteci Kırgızların Vatanına Dönmesi” olarak iki başlık altında bahsedilen konular işlenmektedir. 2000 baskısında Sovyet iktidarının bazı yöneticilerinin yerel halkı kendilerine denk görmeyerek aşağıladıkları, Kasım 1917 yılında kurulan Türkistan hükûmetinin halk komiserleri arasında yerel halktan kimsenin olmadığı belirtilerek Mustafa Çokayev’in önderliğinde Hokand Özerk Devleti’nin kurulduğu, bu hükûmetin ve silahlı kuvvetlerinin Kızıl ordu tarafından dağıtılmasının ardından Sovyetlerin yerel halka karşı daha dikkatli davranmaya başladığından bahseder. Fakat 2009 baskısında bu bahis bir paragrafta özetlenirken Hokand Özerk Devleti, Sovyetlerin ilk zamanlarında yerel halka yönetimde yer vermemesi gibi konulara yer verilmemiştir. Kısa bir şekilde Sovyetlerin halklara ulusal bağımsızlıklar vermeyi, bütün halkların eşit haklara ve devlet kurma hakkına sahip olduklarını ilan ettiklerinden ve 1918 yılı Ocak ayında Türkistan Özerk

Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulup bu hükümette yerel halka genişçe yer verildiğinden bahsedilmektedir. Sovyetlere karşı olumsuzluklar çıkartılarak özetlenmiştir. Aynı başlık altında işlenen Kırgızların vatanlarına dönüşü konusunda ise kısaltma söz konusu değildir. Burada 2000 baskısında olduğu gibi 1916 hadiseleri dolasıyla Kırgızistan'dan kaçan Kırgızların tekrar Kırgızistan'a gelmesi hususunda Sovyet yönetiminin yaptığı iyilikler zikredilmektedir. Aynı başlık altında bir önceki baskıda olumsuz ifadelerin bulunduğu kısım bu olumsuzluklar çıkartılarak özetlenirken Sovyet yönetime karşı olumlu ifadelerin bulunduğu kısımda ise herhangi bir kısaltma yapılmaması dikkat çekicidir.

Her iki baskıda Çarlık yönetimi ve onun devamı olduğu söylenen Geçici Hükümet kötülenirken genel olarak Sovyet yönetiminden olumlu bir şekilde bahsedilmektedir. 2009 baskısında olumlamanın daha çok olduğunu söyleyebiliriz. Mesela 2000 baskısında kolhozlaştırma konusunda olumlu ifadelerin yanı sıra "Özel ve kolektif çiftliklerin hangisinin faydalı olduğuna halk karar verseydi. Lakin öyle olmadı. Kolhoza katılmak istemeyen çiftçiler kulak olarak belirlenmişti, Kırgızistan'dan sürülmüşlerdi. Kırgızistan'da hayvan sayısı azalmıştı, bazı yerlerde çiftçiler başkaldırmışlardı ve onlar Sovyet iktidarı tarafından acımasızca bastırılmıştı." gibi eleştiriler ifadeler yer almaktadır. 2009 baskısında kolhozlaştırmanın mecburi olduğu ve buna uymayanların cezalandırıldığından bahsediliyor fakat ucuz üretimi artırma maksadından, köylerin ve kışlakların sayısının arttığından, Sovyetler tarafından verilen desteklerden ve bunun neticesinde ekin arazilerinin genişlediğinden ve mahsulün artırıldığından bahsedilerek kolhozlaştırma bahsinde çok daha olumlu bir tablo çizilmektedir. İki baskı arasında daha küçük farklılıklarda da bulunmaktadır. Fakat bunlardan tek tek bahsetmek yerine karşılaştırmanın okuyucu tarafından da doğrudan yapılabilmesi için zaten kısa olan kitap metnini aşağıda doğrudan aktaralım.

İlgili kısım s. 111-120 aralığındadır. 2000 baskısında olduğu gibi başlık numaraları, başlıklar ve metin kitaptaki hâliyle Türkiye Türkçesine aktarılarak yazılmıştır. Bize ait olan ifadeler ise köşeli ayraç [ ] içinde yer almıştır.

Asılbek Dotaliev, Kırgızstandın Tarihi Boyunça Kıskaçça Angemeler (Kırgızistan'ın Tarihi Üzerine Kısa Hikâyeler), İmak Ofset, Stambul (İstanbul), 2009.

3.4.1. Aktarım Metni

6. Bölüm. Kırgızistan Sovyet İktidarı Döneminde

34-35. Kırgızistan'da Sovyet İktidarının Kuruluşu

Çarlık İktidarının Yıkılışı, Yeni Siyasi Kurumların Kuruluşu. Kırgızistan'da Rusya İmparatorluğu'nun sert siyaseti özellikle 1916 yılındaki vakadan sonra arttı. Halkın katliamdan korunmak için Kıtay'a [Çin] kaçıışı, yerlerinden ayrılışı çarbanın [üreticilik-yetiştiricilik] tümüyle tahrip olması ile birlikte hayat şartları oldukça ağırlaştı. Bu zamanda Rusya'nın kendisinde de ahval ağırdı, Çarlık zulmünden usanan sıradan Rus halkının iktidara karşı mücadelesi 1917 yılı Şubat'ta başlayıp Çar'ın tahtan düşüşü ile sonlandı.

Çarın iktidardan düşüşü ile Rusya'da halkın dileğini yerine getirecek yeni iktidar kurulmuş değil. Büyük zenginlerin temsilcilerinden oluşan Geçici Hükûmet kurulmuş, eskisi gibi Çarlık siyaseti yürütülmüştü. Muhtelif yerlerde yönetime eskisi gibi Çarın yakın adamları oturmuş, halklara ulusal özgürlük, eşitlik verilmemişti. Kırgızistan'da ahval değişmiş değildi. Toprak sömürgecilerin, yerel zenginlerin elinde olmuş, yoksul Kırgızlar eskisi gibi azaplı hayatta yaşamıştı. Çin'e kaçan Kırgızlar: "Çar düşmüş, özgürlük verilmiş" diye söylenti işitip Ata Yurdu'na geri gelmeye başladılar. Fakat beklenen azatlık yoktu, kendi yerlerine sahip olamadılar, yerel Rus yöneticilerinin ağır zulümlerine maruz kaldılar.

Böylece Geçici Hükûmet Kırgızlara ulusal özgürlük vermedi, Çarlığın sömürge siyasetini devam ettirip ayaklanmaya katılan halka baskı yapmayı sürdürdü.

Rusya'daki gibi Kırgızistan'da 1917 Mart'ından başlayıp işçilerin çok olduğu bölgelerde işçiler sovyeti [konsey] ve başka siyasi kuruluşlar kurulmaya başladı. Onlar ulusal özgürlük, Geçici Hükûmet'in eziyetinden kurtulmak, fakir fukaranın menfaatini korumak maksadını gözetmişti.

Kazak Kırgızların önde gelen eğitimli yurttaşları Alaş Partisi'ni kurmuştu, onun maksadı gelecekte Kazak-Kırgız millî devletini kurmaktı. Onun Kırgızistan'daki koluna Abdikerim

Sıdıkov liderlik etmiş, o zamanki önde gelen eğitimli insanlar –İmanaalı Aydarbekov, İşenali Arabayev, Kasım Tınıstanovlar- üye olmuşlardı.

Fakir fukaranın menfaatini korumak, halkın bilincini yükseltmek, onların hayat şartlarını iyileştirmek maksadında Kocamurat Sarıkulakov'un başında bulunduğu Bukara soyuzu [birlik] kurulmuştu.

Bütün halk arasında ulusal özgürlüğe ulaşmak, kendi toprağına sahip olmak, halkın hayatını düzeltmek maksatlarını gözeten ve mevcut iktidarın adaletsizliğine razı olmadığını bildiren gayretler güçlenmeye başlamıştı (111-112).

Kırgızistan'da Sovyet İktidarının Kuruluşu. Geçici Hükûmet'e karşı Rusya'daki fakir fukarayı kollayan Bolşevikler partisi 1917 yılı 25 Ekim'de devrim yaptı. O, tarihte Büyük Ekim Sosyalist Devrimi diye adlandırıldı. Geçici Hükûmet düştü. Tarihte ilk defa işçi-köylülerin iktidarı kuruldu, onun hükûmeti –Halk Komiserleri Sovyeti kuruldu. Bu hükûmet sıradan halkın arzularını kendi kanunları ile gerçekleştirmeye başladı. Sulh ve toprak hakkında kanunlar kabul edildi. Sulh hakkındaki kanunda adil, demokratik barış yönünde müzakereleri durmaksızın başlatmak, savaştan çıkmak, toprak hakkındaki kanunda pomeşçik¹⁷ veya bay manapların¹⁸ toprakları almalarını ortadan kaldırmak, toprakları köylülere vermek karara bağlandı. Bolşeviklerin halk arasındaki itibarı yükseldi. Kırgızistan'da da Bolşeviklerin liderliğinde sovyetler¹⁹ kurulmaya başladı. Sovyet iktidarı işçilerin çok olduğu Sülüktüü ve Kızıl Kaya'da 1917 Aralık'ında kuruldu. Ondan sonra Calalabad'da Oş'ta iktidar sovyetlerin eline geçti. Kırgızistan'ın kuzeyinde 1917 Aralık'ında Talas'ta, 1918'de Pişpek'te [Bişkek'in eski adı], ondan sonra Narın, Isık-Göl'de yeni iktidar pekiştirildi. Yeni iktidar Kırgızistan'da 1918 yılının ortasına kadar kurulup sıradan halkın menfaatini korumaya girişti (112-113).

¹⁷ Rusçada geniş arazi sahibini ifade eden kelime (Yudahin, Kırgız Sözlüğü) y.n.

¹⁸ Kırgız Türkçesinde bay zengin anlamına gelmektedir. Manap ise boy beyidir. Burada kastedilen zengin beylerdir. y.n.

¹⁹ İşçi ve köylü konseyleri manasında. y.n.

İş Savaş, Sovyet İktidarını Koruma. Sovyet iktidarının galibiyeti, Bolşeviklerin faaliyetleri eski yöneticilerin, bay manapların karşıtlığını doğurdu, onlar nasıl olursa olsun yeni iktidarı yok etmeyi amaçladı. Bu çatışma iç savaşa dönüştü.

Bir taraf fakir fukaranın menfaatini koruyup onlara özgürlük, eşitlik, toprak verme maksadını gözetse ikinci taraf, eski Çarlığın temsilcileri kendilerinin gücünü ve zenginliğini muhafaza etmek ve eski iktidarın tekrar kurulmasını amaçlıyordu. İş Savaş 1918 yılının ikinci yarısında başlayıp 1920 yılına kadar sürdü.

Kırgızistan'da Sovyet iktidarına karşı mücadele Basmacılık hareketi ile başladı. Buna eski zenginler, sömürgeci hükûmetin bürokratları ve din adamları katıldı. Aslında onların ordusu sıradan adamlardan oluşturuldu, buna muhtelif yerlerdeki ilk Sovyet iktidarının ulus siyasetindeki ve dine bakışındaki hatalar sebep oldu. Basmacılık özellikle Kırgızistan'ın güneyinde güçlendi. Ona Kalkoco, Aman Palvan, Madaminbek adlı korbaşçılar liderlik ettiler. O zaman güneyde yerel bay manaplar ile Rus kulakları²⁰ her türlü isyanı tertip ettiler.

Sovyet yönetiminin birinci vazifesi kendisine karşı koyanları yok edip iktidarı muhafaza etmek oldu. Bunun için Kırgızistan'da Kızıl ordu müfrezeleri oluşturuldu. Öncüler olarak 1-Pişpek bölüğü tertip edildi, onun içine Ruslar, Ukraynalılar girdi. Ondan başka Kırgız ve başka milletlerin temsilcileri de bulundu. İlk tertip edilen Pişpek bölüğünün kumandanı devrim Y.N. Logvinenko oldu. Kızıl ordunun askerleri vazifelerini tam olarak ifade edip Belovodsk, Prjevalsk ve Narın şehirlerindeki isyanları bastırmada ve güneydeki basmacıları mahvetmede büyük yiğitlikler gösterdiler. Kızıl orduya katılan, yiğitlik gösterebilen Kırgız yurttaşlar Sovyet yönetimi tarafından güven duyulup Kızıl kumandanlığa atandılar. Onlar vazifelerin tam olarak ifa ettiler. Sulayman Küçükov, Arstanaalı Osmonbekov, İsabek Baktemirovlar kahramanlık ödüllerine layık oldular. İç savaşı tamamen durdurmak ve Türkistan'da Sovyet yönetimini desteklemek maksadıyla 1919 yılı 14 Ağustos'ta Türkistan cephesi oluşturuldu. Onun başkumandanı olarak hemşehrimiz²¹ M.V.Frunze atandı.

---

²⁰ Ağa (Yudahin, Kırgız Sözlüğü). y.n.

²¹ Bişkek 1926-1991 yıllarında M.V.Frunze'ye atfen Frunze olarak adlandırılmıştır.

M.V.Frunze'nin buyruğu ile Ceti-Suu'daki [Yedisu] Kırgız-Kazaklardan özel olarak Kırgız süvari tugayı oluşturuldu, onun kumandanı A.Osmonbekov oldu.

Bolşevikler Türkistan'ın yerel halkının desteğini almaya başladı. Basmacıların güç-kuvveti tükendi. Birçok isyan Kızıl ordunun gücü ile bastırıldı. Sovyet yönetimine güvenen tüm insanların desteklerinin neticesinde 1920 yılının sonunda Kırgızistan'da savaş bitti. Sovyet iktidarının inşası başlatıldı (113-114).

Bu İnsan Hakkında Bilgi Sahibi Olun.

Arstanaalı Osmonbekov – Türkistan'da ve Kırgızistan'da Sovyet iktidarını desteklemeye faal olarak katıldı. Namangan'da yerel Rus mektebinde okudu. Birinci Dünya Savaşı'nda cephe gerisinde görevlendirildi. Savaşa karşı mücadeleye katıldı. 1919 yılı Namangan Kırgızlarının gönüllü süvari birliğine kumandan olup basmacılara karşı mücadele etti. Cesur yürekli kumandan olduğundan ve basmacılığı mahvetmekteki etkinliği için Kızıl Bayrak nişanı ile ödüllendirildi (114).

36-37. Ekonomide Sosyalist Kuruluşun Başlatılması

Toprak-Su Reformu ve Göçmen Halkı Yerleştirme. Rusya'da iç savaş Sovyet iktidarının galibiyeti sonuçlandıktan sonra, hükûmet daha 1917 yılında kabul edilen toprak hakkındaki kanunu gerçekleştirmeye girişti. Bütün bölgelerde toprak pomeşçiklerin ve din adamlarının özel mülkiyetinden alınıp köylülere verildi. Toprak sahibi olanlara hükûmet alet edevatı ve tohumları bedava verdi. Sovyet yönetiminin toprak hakkında böyle faaliyetleri halkın geniş desteğine sahip oldu.

Kırgızistan'da başlıca meselelerden biri toprak olarak telakki olundu. Çarlık dönemine Kırgızların çiftçiliğe elverişli toprakları ellerinden alınıp mahsus göçürülüp getirilen Rus çiftçilere paylaştırılıp verilmişti. Kırgızistan'daki Sovyet yönetiminin vazifesi Rus kulaklarının, onlar gibi olan yerel bay manapların topraklarını alıp Kırgız ve başka milletlerin fakir fukaralarına paylaştırıp vermek olarak telakki olundu. Bu maksatları gerçekleştirmek için Kırgızistan'ın kuzey bölgelerinde 1921-1922 yıllarında toprak reformu yürütüldü. Kırgızların

eski topraklarına yerleşen muhacir çiftçilerin ve zengin Rus-Kazaklarının malı mülkü ortaya alındı. Onların toprakları Kırgız köylülere paylaştırıldı. Rus kışlaklarının yerine yerleşen Kırgız köyleri peyda oldu.

Kırgızistan'ın güney bölgelerinde basmacılık hareketi yok edildikten sonra 1927-1928 yıllarında toprak reformu yürütüldü. Onlarda da bay manapların toprakları elinden alınıp topraksız ve toprağı az olan köylülere paylaştırılıp alet edevat bedava dağıtılıp onunla birlikte vergiden muafiyet sağlandı. Bu reformların bir araya gelmesi sonucunda Kırgızlardaki göçmen ve yarı göçmen çarbarlar yerleşikleştirildi. Zamanla toprak sahibi olan köylüleri kolektif çarbaya geçirme işi yürütüldü. Kolektif çarba, özel çarbayı ortadan kaldırıp toprak paylaşımı; alet edevat, tohum, yük-binek hayvanını ortaya koyup emek araçlarını birleştirmek anlamına gelmektedir. Önce köylüler komünlerde, artellerde²² toplanılıp en sonunda oldukça büyük ortak kolhozlar oluşturuldu. Sovyet devletinin bu yöndeki gayretleri ayıl [köy] çarbasının gelişmesini sağladı (115-116).

Sanayinin Gelişimi. Sovyet İktidarına kadar Kırgızistan topraklarında maden işletme, özellikle kömür çıkarma, ondan başka pamuk, deri, yağ işleyen küçük imalathaneler vardı. İç savaş döneminde bunun tamamı yok olmuştu. Sovyet yönetimi tabii maden zenginliklerini işletmek, halka gerekli şeyleri üreten küçük imalathaneleri tesis etmek, buralarda çalışan işçilerin sayısını artırmak maksadını gözettiler. Bu maksatları işe koymada 1925 yılında Kırgızistan'da İntergel'po (kendi içinde yardımlaşma) adında kooperatif tarzı bir kuruluş kuruldu. Çekoslovakya'dan gelen ustalar kendileri ile birlikte her türlü alet edevatı getirdiler. Kooperatifte on dört ulusun temsilcileri çalışıp tez zamanda çuha fabrikası, deri fabrikası, elektrik santralleri, atölyeler kurdular. Sanayi imalathanelerinin bundan sonra genişlemesinde 1926 yılında başlayıp 1930 yılında başlayıp 1930 yılında biten Türkistan-Sibirya demir yolu büyük öneme sahipti, onun vesilesiyle makineler, tezgâhlar, araç gereçler, metaller vs. taşınıp durdu. Sovyet iktidarı pekiştikçe Kırgızistan'da sanayi gelişimi hızlanıp beş yıllık plan boyunca işler yoluna koyuldu. Kırgızistan'da birinci beş yıllık plan

---

²² Yudahin'in sözlüğünde zanaatkarlar birliği. Manas Üniversitesi'nin internet sözlüğünde ise daha geniş bir mana olarak kooperatif olarak geçmektedir (<http://sozduk.manas.edu.kg>).

boyunca 1928-1932 yıllarında kırktan fazla büyük iş yeri kuruldu. Beş yıllık plan – bu ülke tarafından belirlenen beş yıl içinde bitirilen çalışmalar (116).

Kolhozlaştırma. Toprak reformu ve yerleştirmenin sonucunda özel çarbalara, orta hâlli köylü çarbalara, kolektif çarbalara gelişmeye başlayıp ayıl çarbalarını geliştirmede başarı hızla ortaya çıkmıştı. Sovyet yönetimi çarbanın böyle her türde gelişiminden vazgeçip onları büyük çarbalarda birleştirmek siyasetini işletti. Bundaki maksat ülke için ucuz ayıl-çarba üretimini artıracak olan kolhozları oluşturmaktı. 1929 yılı yazında Stalin ‘tamamen kolektifleştirme’ sloganını ilan etti. Yani bu iş onu icra eden yönetim tarafından sert bir şekilde gözetildi. Stalin’in talebi ile kolhozlara girme işi gönüllü bir şekilde değil mecburiyet esasında yürütüldü. Çoğu özel çarbalara, orta hâlli ve zengin köylüler bütün mülkü ile kolhoza katılmaya zorlandı, eğer girmezlerse kolhoz karşıtı olarak mallarına el konulup hapsediliyorlardı veya uzak yerlere sürülüyorlardı. Kolhoza sadece ekin yerleri değil eskiden umumun kullanımında olan otlaklar, ormanlar da verildi. Kolhozları desteklemek için ülkeye özel faaliyetler tertip edildi, ev bark kurmak için malzeme verildi. Neticede yeni ayıl-kışlakların sayısı arttı. Ekin arazilerini artırmak maksadıyla büyük kanallar halkın iş gücü ile kurulmaya başladı. Yeni kolhozları desteklemek maksadıyla Sovyet devleti onları teknik araç gereç ile donatmaya başladı. Teknik araç gereçleri kullanmak sarf edilen emeği hafifletip ekin arazilerini genişletmeye, mahsul miktarını yükseltmeye imkân verdi. 1938 dolaylarında köylü çarbalarının hemen hemen hepsi kolhozlara geçti. 40’lı yılların başında Kırgızistan’da yerleştirme ve kolhozlaştırma tamamlandı (116-117).

İlgi Çekici Bilgi

İntergel’po (kendi içinde yardımlaşma)- 1925-41 yıllarında Kırgızistan’da işleyen imalat kooperatifi. Çekoslovakya’da komünist işçilerin girişimi ile 1923 yılında kuruldu. 1925-32 yıllarında Kırgızistan’a Çekoslovakya’dan tamamı 1317 kişi geldi, onların 390’ı İntergel’po’nun üyesiydi. Kooperatif cemaati merkezimizde iş yerlerinin gelişimine büyük katkı sağladı. İlk beş yıllık planda elektrik santrali, ayıl-çarba alet edevatı, tuğla, kiremit, deri fabrikaları, mobilya fabrikası vs. önemli sanayi yerleri kurdu. Bunlar gibi Türkistan-Sibirya demir yolunun, Çüy kanalının, Kant’taki kant [şeker] fabrikasının kuruluşuna katıldılar. Kırgızistan’da sanayi sektörünün gelişimine paha biçilemez katkı sağladılar (117).

38. Ulus Devletin Şekillenışı ve Gelişimi

Sovyet İktidarının Pekışmesi, Kırgızların Vatanına Dönüşü. Rusya'daki Sovyet yönetimi sulh, toprak meselesini çözmeye ile eski imparatorluğun sömürgesi olan halklara ulusal azatlık vermeyi de geniş bir çapta ilan etti. 1917 yılı 2 Kasım'da kabul edilen Rusya halklarının hakları deklarasyonunda bütün halkların eşit haklara sahip olduğu, kendi kaderlerini tayin ve kendi başına devlet kurma hakları ilan edildi. Bunun neticesinde 1918 Ocak'ında çok uluslu Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kuruldu. Bu hükûmette yerel hakların temsilcilerine genişçe yer verildi. Onlar bundan sonra Sovyet iktidarının sağlamlaştırılmasına büyük katkı sağladılar.

Kırgızistan topraklarında Sovyet iktidarı yerleştikten sonra 1916 yılındaki ayaklanmada Çin'e kaçan Kırgızların vatanına dönmesine yardım edip onları cezalandırma ve takibat işlerini durdurdu. Özellikle kurulan ulus işleri komitesi ulusların birbirine olan güvenini artırmak, Rus-Kırgız ilişkilerini iyileştirmek yönünde faaliyet yürüttü. Açlığa maruz kalan Kırgızlar için aşevleri düzenlendi. Çin'den gelemeyen Kırgızları getirmek için gayretler sarf edildi. Sovyet yönetimi bunlara çok özen gösterip özellikle para ayırıp bu hesaptan bedava mal [hayvan], ayıl-çarba alet edevatı, boz üyler [boz ev-keçeden yapılan çadır], inşaat malzemeleri verildi. Vatanına dönen Kırgızlara ekin yerleri ve otlaklar dağıtıldı. Onlar beş yıl süreyle vergiden muaf tutuldu. Gösterilen himaye Kırgızistan'ın Sovyet yönetimine olan güvenini artırdı (118).

Kırgız Ulusal Devletinin Kuruluşu. Merkezî [Orta] Asya'da Sovyet iktidarına karşı mücadele eden güçlerin mahvedilmesi ile bu bölgelerde yaşayan halkları ulusal devletlere bölme imkânı oluştu. Türkistan Özerk Sosyalist Cumhuriyeti'ne dâhil olan Kırgız, Kazak, Özbek, Türkmen, Tacik halklarının bağımsız ulusal devletlerinin kurulması hususunda, 1922 yılı 30 Aralık'ta meydana gelen Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği itici güç oldu. 1924 yılı 14 Ekim'de Orta Asya ulusal devletlere bölünür. Bunun neticesinde Türkmen SSC [Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti], Özbek SSC, Kazak ÖSSC [Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti], Tacik Özerk Bölgesi [Özbek SSC'ye bağlı], RSFSC [Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti] bünyesinde Kara-Kırgız Özerk Bölgesi kuruldu.

Kara Kırgız Özerk Bölgesi dağınık ve bölünmüş Kırgız halkını ulusal bir devlette bir araya getirdi. Bu, Kırgız halkının devletleşme sürecindeki önemli bir tarihî vaka oldu.

Kırgız halkı devlet tecrübesine sahip olup kendi hükümetini oluşturdu. Bölgesel parti kuruluşunun başına Mihail Kamenskiy ve Cusup Abdrahmanov atandı. Revkom'un [Devrim Komitesi] başkanlığına İmanaalı Aydarbekov getirildi.

1925 yılından itibaren Kırgız Özerk Bölgesi olarak adlandırıldı. Onun bölgesine Frunze, Karakol, Calal-abad, Oş bölgesel yürütme komiteleri, 72 bucak yürütme komitesi, 437 köy keneşi girdi. Kırgız Özerk Bölgesi Yürütme Komitesi'nin başkanlığına ilk olarak Abdıkadir Orozbekov seçildi.

Bölgenin nüfusu 800 bin olup bunun içinde Kırgızlar %63,5 teşkil ediyordu. Kırgız halkı geleceğe yönelip kendi devletini geliştirmeye cesaretle girişti.

1926 yılı 1 Şubat'ta Kırgız Özerk Bölgesi'nin yeniden kuruluşu değerlendirildi ve Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti doğdu. Bunun kuruluşunda Kırgız topraklarının genişliği, yabancı ülkeler ile sınırdışlığı, ekonomik durumu, nüfus büyüklüğü etkili oldu. Böylece bundan sonra Kırgızların devlet tecrübesi arttı ve devletin hakları genişledi. Kırgız ÖSSC'nin hükûmeti – Halk Komiserleri Konseyi kuruldu. Komitenin başkanı Cusup Abdrahmanov oldu (118-119).

Anayasanın Kabulü. Kırgız SSC'nin Kuruluşu. Özerk cumhuriyetin devlet yönetimi bundan sonra sağlamlaştı. İki yıl sonra 1929 yılı 30 Nisan'da Kırgız ÖSSC'nin Birinci Anayasası kabul edildi. Bu, Kırgız ulusal devletini yasalaştırdı. Kırgız ÖSSC, devletleşmenin bütün hukukuna sahip oldu. Kırgızistan'da yaşayan bütün halkların eşit haklara sahip olduğu ilan edildi, onlar kendi dilinde eğitim alma hakkına sahip oldu. Kırgız ÖSSC'de devlet dili olarak Kırgız ve Rus dilleri kararlaştırıldı. Cumhuriyetin merkezi Frunze şehri olarak belirlendi.

Kırgızistan'ın bundan sonra devlet tecrübesinin ilerlemesine Cusup Abdrahmanov, Bayalı İsakeyev, Abdıkadir Orozbekovlar önemli katkılar sağladılar. Onlar Kırgızistan'ın SSCB'nin

bünyesine komşu cumhuriyetler ile eşit haklara sahip olarak katılması isteğiyle SSCB hükûmetine başvurup anlaşılabilir. Neticede 1936 yılı 5 Aralık'ta Kırgız SSC ilan edildi. (120).

Bu İnsanı Bil

Cusup Abdrahmanov – 1901 yılında Isık-Göl'de şuan ki Çarkınbayev köyünde doğdu. Devlet adamı. 1911 yılında yerel Rus mektebinde okuyup sonra Kara-Kol'da yüksek başlangıç mektebini bitirdi. Kendi zamanının eğitimli insanı oldu. 1916 yılında halkla birlikte Çin'e kaçıp 1917 yılında geri geldi. Bundan sonra Sovyet iktidarının kuruluşuna önemli katkı sağladı. 1920 yılında Moskova'ya komsomolların [SSCB'de gençlik teşkilatı] kongresine delege olarak gitti. V.İ.Lenin ile konuşup, kendisinden fikir alan ilk Kırgız yurttaşı. 1924 yılında başlayıp Kırgızların devletleşme sürecine önemli katkı sağlayıp onun kuruluşuna temel attı. Devletin üst yönetiminde çalıştı. Yalan ve kuru iftira ile hapsedildi. 1938 yılında halk düşmanı olarak yaftalandı. 1958 yılında amlandı (120).

SONUÇ

Çalışmamızda şüana kadar Sovyet ve bağımsızlık dönemlerinde neşredilen Kırgız tarih kitaplarından belli numuneler seçip bunların İlk Sovyet dönemine (1917-1941) ilişkin muhtevalarını inceledik. Birbirleriyle karşılaştırarak aralarındaki temel farklılıkları ele aldık. Benzerlikleri ise burada değerlendirmek istiyoruz. Çalışmamız henüz tasavvur aşamasındayken çalışmanın neticesine dair tahminlerimiz ile sonucunda hasil olan kanaatlerimizin bir olduğunu söyleyemeyiz. İki dönem arasındaki farklılıkların daha esaslı olacağını tahmin ediyorduk fakat neticede kanaatimiz o yönde olmamıştır.

Bağımsızlık hattının beri ve öte tarafının birbirinden farklı olacağını düşünmek pek tabiidir. Devlet ihtiyaçlarının başlıca tatmin alanlarından olan tarih müfredatlarını bu farklılıkların tezahür sahaları olarak görebiliriz. Elbette Kırgız tarih müfredatında da 1991 öncesi ve sonrası için ciddi değişimlerin olduğunu söyleyebiliriz. Bir kere incelediğimiz dönemin başat öznesi olan Sovyet idaresi dağılmış, ortaya birlikten çözülmüş bir cumhuriyet çıkmıştır. Dönemin baş aktörünün sahneden çekilmiş olması döneme ilişkin daha rahat bir değerlendirme imkânı sunacaktır. Eleştiri serbestliği artacaktır. Bunun yanı sıra tarih müfredatının karşılaması istenen ihtiyaçlar değişecektir. Birlik bağılı bir devletin ihtiyaçları daha doğrusu onun bağılı bulunduğu Sovyetler Birliği'nin ihtiyaçları ile bağımsız bir cumhuriyetin ihtiyaçları bir olmayacaktır. Şimdi ihtiyaç duyulan Sovyet toplumu inşa etmek değil Kırgız ulusu inşa etmektir veyahut hâlihazırda var olanı tahkim etmektedir. Fakat bu yapı nasıl kurulacaktır? Yapının temellerini atarlardan öğrenilen teknik bırakılabilecek midir? Taze devlet, içinde doğup büyüdüğü yapıdan kopabilecek midir? Yapıyı reddedip yıkacak mıdır? Peki yıkarsa kendisi enkaz altında kalacak mıdır? Yapıyı nasıl muhafaza edecektir veya edecek midir? Etmeyecekse oturacağı başka yeri var mıdır? Edecekse içinde nasıl oturacaktır? Okul tarih kitaplarını incelerken zihnimizde beliren bazı sorular bunlardı. Sorular sanki şantiye sahasından bahseder gibi olsa da meseleyi somutlaştırmada fayda vardır. Şöyle ki biz çalıştığımız dönem itibariyle bağımsızlık sonrası Kırgız tarih müfredatını içi tadil edilmiş ve Kırgız motifleriyle bezenmiş Sovyet binası olarak görüyoruz. Binanın iskeleti muhafaza edilmiştir, kolon ve kirişler korunmuştur fakat içeride tadilat yapılmıştır, iç mimari yeni zevke göre uyarlanmış, yeni ihtiyaçlara göre dayanıp döşenmiş, duvarlardaki

tablolar değiştirilmiştir. Tadil edilirken iskeleti fazla tahrip edilirse bina çökecektir. Fakat bina çökerken içinde kurulan daireler de onunla birlikte enkaz olmayacak mıdır? Bu sebeple tadilatın da bir sınırı vardır. Binanın bazı şeyleri pek hoş gitmeyecek olsa da fazla tahrip etmeye gelemmez. Neticede bir zamanlar temel atılmış, yapı kurulmuş ve o yapının içinde varlık bulunmuştur. Şimdi bu yapı temelden sarsılır, büsbütün yıkılırsa moloz yığınının altında kalma durumu vardır. Nihayetinde Kırgız Cumhuriyeti bu binanın içinde dünyaya gelmiştir. Gözlerini burada dünyaya açmıştır. Burada büyümüş, burada yetişmiştir. Bir zaman gelip de velisinin vesayeti ortadan kalkıp reşit olunca içinde doğup büyüdüğü, alıştığı evinde yaşamaya devam etmiştir.

Modern Kırgızistan'ın sınırlarının Sovyet idaresince çizildiğini yadsıyamayız. Bu sınırlar ulusal devleti var etmiş ve bu sınırlar içinde ulusal birlik tesis edilmiştir. Sovyet idaresi sonlandığında var olan ulusal sınırlar en somut miras olmuştur. Ulusal devlet ve ulus, insan topluluklarının içinde barınabilecekleri kuvvetli mefhumlardır. Bu vakianın yanına bağımsızlığını yeni kazanmış bir toplumun tutunacak nesne arayışındaki iştahını eklersek Kırgızlar için Kırgız ulusal devletinin ve ulusunun varlığı önemli hâle gelmektedir. Peki bu önemli varlığın köklendiği geçmişe karşı ne kadar tahripkâr olunabilir? Veya bu geçmişe ne nispette sırt çevrilebilir? Bu sorulara cevap hususunda gördüğümüz tutum mevcut yapıyı pek tahrip etmeden içeriği değiştirmektir. İçerikte ulusal renkler ağır basmış, görüntü daha Kırgız olmuştur fakat yapının esası korunmuştur. Yani değişiklik esas olarak mahiyette değil muhtevadadır. Kırgız tarih yazımında, bağımlı şekilde de olsa modern Kırgız ulusal devletinin de içinde kurulduğu İlk Sovyet dönemi (1917-1940) esaslı bir yer almak durumundadır. Burada Kırgız devletleşmesindeki kazanımlar yadsınamaz. Nitekim kitaplarda Kara-Kırgız Özerk İdari Bölgesi, Kırgız Özerk İdari Bölgesi, Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulma süreçleri ve kabul edilen anayasalara dair gösterilen dikkat, bahsin önemi müşterektir. Göçerlerin yerleşmesi, yeni iş kollarının açılması, sanayileşme, eğitim ve kültür alanındaki gelişmeler vs. olumlu tarafı ağır basan meseleler de ihmal edilemez. Modern Kırgızistan'ın temellerinin atıldığı meselelere ilişkin takdir hissi kaçınılmazdır. Burada şöyle bir değişiklik söz konusudur. Sovyet döneminde bu işlerin failleri konusunda Rus isimleri öne çıkmaktadır. Onlar zikredilmekte, meselelerin onlar tarafından halledildiği hissettirilmektedir. Burada Kırgız

topraklarındaki hadiselerden bahsediyoruz. Zaten genel olarak kitaplarda Bolşevik liderlerinin mühim yeri vardır (kimileri için, mesela Stalin, dönemden döneme değişen değerlendirmelerle). Özellikle Lenin çokça zikredilmektedir, tabii olumlu olarak. Bağımsızlık döneminde ise yerel Kırgız liderler daha belirgin simalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Lenin'e olan saygının ve olumlu değerlendirmelerin devam ettiğini söyleyebiliriz. Fakat artık yerel Bolşevik liderler Yusuf Abdırhmanov, Abdikerim Sıdıkov gibi isimleri daha çok görmekteyiz. Yereldeki yabancıların isimleri daha silik yerelin kendi çocuklarının isimleri daha belirgin hâle gelmiştir. Aslında bu duvardaki eski portrelerin kaldırılıp yerlerine yeni portrelerin konulmasıdır. Yapının kendisinde pek bir değişiklik olduğunu zannetmiyoruz.

Yukarıdaki sorulardan biri "Yapının temellerini atanlardan öğrenilen teknik bırakılabilecek midir?" idi. Belli bir terk ediş olacaktır fakat bütünüyle terk etmek söz konusu değildir. Sovyet dönemi Kırgız tarih kitaplarında çokça üzerinde durulan mevzu sınıf mücadelesidir. Sınıf mücadelesi Sovyet tarih anlatısının en temel özelliklerindedir. Tabii Kırgız tarihi de bundan nasibini alacaktır. İlk Sovyet dönemi için kitapların birçok sayfalarında Bolşeviklere kendi kişisel mevki ve zenginliklerini kaybetmemek için karşı çıkan bay manaplar, zenginler, eski yöneticiler, burjuva milliyetçiler, din adamları vs. gruplara karşı sıradan, fakir halkın mücadelesi çerçevesinin içini dolduran anlatılar görülebilir. Bu tabii bir durumdur. İdeolojik bir yapıda olan Sovyet tarih yazımının tarihin akışını formüle eden kavrayışındaki belli kalıplar söz konusudur. Yıllarca kullanıla gelen kalıpları bütünüyle parçalamak pek kolay olmasa gerek. Nitekim esasında sınıf mücadelesi intibayı uyandıran anlatış tarzlarını bağımsızlık dönemindeki tarih kitaplarında da görmek mümkündür. Önceki sayfalarda verdiğimiz özetlerden iç savaş, Sovyet iktidarının yerleşmesi, isyan ve mücadele temaları incelenebilir. Buralarda geçmiş kalıpların izlerini takip etmek mümkündür. Dokuzuncu sınıf kitabında yazar Bolşeviklerin sınıfsal bakışını eleştirir fakat bu gibi meseleleri anlatırken isyan çıkartan bay manaplar, toprak feodalizmi, ataerkil boy düzeni, fakir fukarayı toprak sahibi yapmak gibi Sovyet tarih yazımının basmakalıp şablonlarından tamamıyla sıyrılamaz. Tarih binası inşa edilirken yıllarca Sovyet teknikleri kullanılmış, inşa faaliyeti onlardan öğrenilmiştir. Doğal olarak iyi veya kötü bu birikim, alışkanlık, tarz bir kenara konulmamaktadır. Bağımsızlık dönemine de bir nispette nüfuz etmektedir. Sovyet tarih yazımının sınıf mücadelesi içinde gördüğü önemli bir mesele de Basmacılık olarak

adlandırılan yerel mücadeledir. Tabii Sovyet tarih yazımının buna karşı tavrı oldukça menfi ve sınıf mücadelesinin kalıpları içinde değerlendirmektir. Bağımsızlık dönemindeki kitaplarda bu harekete karşı kararsızlık görülmektedir. Üçüncü bölümde izah ettiğimiz üzere kitaptan kitaba, yıldan yıla değişen anlatılar söz konusudur. Lakin nihayetinde incelediğimiz kitaplar arasında olumsuz yargıların daha ağır bastığını söyleyebiliriz. Olumsuz yargılar Sovyet tarih yazımındaki şekilleri barındırmaktadır.

Sovyet dönemi ve bağımsızlıktaki tarih kitaplarının İlk Sovyet dönemine ilişkin benzerliği görüşümüze karşı olarak bağımsızlık döneminde mecburi kolektifleştirme, Bolşeviklerin baskı ve zulümleri ve özellikle 30'lu yıllardaki kısımlara karşı gösterilen eleştirel tutum ileri sürülebilir. Aslında bu farklılıkları biz de ifade ediyor ve bunlar üzerinde duruyoruz. Zaten içerik itibariyle ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Fakat bu farklılıkların 1991 yılındaki bağımsızlık hattının beri tarafında ansızın meydana geldiğini söyleyemeyiz. Öte tarafta yani Sovyet döneminde bu meselelere ilişkin değerlendirmelerin değişikliklere uğradığını gözlemledik. Mecburi kolektifleştirme, baskı ve kısımlar hakkındaki eleştirel tutum Sovyet dönemi içinde başlamıştır. Dönemden döneme suçluların kimlikleri değişmiş fakat suçu birilerine yüklemekle ortada bir kabahat olduğu kabul edilmiştir. Stalin'in ölümün ardından basılan kitapta kabahatin faturası Stalin'e değil, bazı parti görevlilerine çıkarılmakta; 1971 baskısında kabahat Stalin'de fakat partide değil; SSCB'nin son günlerinde basılan kitapta ise kabahatin partiye doğru genişlediği görülmektedir. Bağımsızlık ise öncesinde başlayan eleştirel tutumu serbest hâle getirmiştir. Bu serbestlikle beraber içerik yenilenmiştir. Bağımsızlık öncesi ve sonrasındaki yapısal benzerlikler için ikinci bölümde verdiğimiz özetler incelenebilir. İki dönemdeki tarih müfredatlarının konumuza ilişkin şekli şemailinin pek farklı olduğunu söyleyemeyiz. İncelediğimiz dönem itibariyle Bağımsızlık dönemindeki tarih müfredatı, Sovyet dönemindeki müfredatın yapısını büyük oranda korumuştur. Konuların şeması büyük oranda örtüşmektedir. Benzer konular, benzer sıralanışlarla ve birçok konuda benzer yorumlarla bağımsızlık sonrasına intikal etmiştir. Değişiklikler esas itibariyle eleştiri serbestliğiyle gelişen içerik değişiklikleridir. Eleştiri serbestliğiyle meydana gelen içerik değişiklikleri bizi iki dönem arasındaki farklılıkların daha ağır bastığı kanaatine yönlendirmemiştir. Benzerliklerin daha ağır bastığını düşünüyoruz. İncelediğimiz dönem itibariyle Kırgız tarih yazımı Sovyet binasında oturmaya devam etmektedir. Binayı yıkıp yeni

baştan inşa etme gücüne sahip midir? Veya taşınabileceği başka bir bina mevcut mudur?
Çalışmamızın sınırları itibariyle bu iki soruya henüz cevap aramıyoruz.

KAYNAKLAR

- Ağayev, E. (2006). Sovyet İdeolojisi Çerçevesinde Türk Cumhuriyetlerinin Tarih Yazımı ve Tarih Eğitimi Azerbaycan Örneği. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Ağayev, E. (2016). "Sovyet Tarihçisinin Mutfağına Bir Nazar". **Sovyet Tarih Yazımı ve Kazakistan Tarihinin Meseleleri İlk Kazak Tarihçisi Ermukhan Bekmakhanov'un Hayatı ve Çalışmalarına Yeni Bakış**, 155-180.
- Bloch, M. (2013). Tarih Savunusu veya Tarihçilik Mesleği, İstanbul: İletişim Yayınları, İstanbul.
- Burke, P., Bloch, M., Febvre, L. vd. (2007). Tarih ve Tarihçi Annales Okulu İzinde. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Collingwood, R. G. (1990). Tarih Tasarımı, İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Çandarlıoğlu, G. (2003). Tarih Metodu. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Danacıoğlu, E. (2010). Geçmişin İzleri Yanıbaşımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Dcamgerçinov, B. D., Şerstobitov, V. P., Kanimetov, A. K. (1971). İstoriya Kirgizii (Kırgızistan Tarihi), Frunze: İzdatelstvo «Mektep».
- Dotaliev, A. (2009). Kırgızstandın Tarihi Boyunça Kıskaç Angemeler (Kırgızistan'ın Tarihi Üzerine Kısa Hikâyeler). Stambul (İstanbul): İmak Ofset.
- Dudoignon, S. A. (1997). "Orta Asya'da Siyasal Değişmeler ve Tarihyazımı Tacikistan ve Özbekistan 1987-1993". **Unutkan Tarih** (haz. Semih Vaner), İstanbul: Metis Yayınları, 91-133.
- Fitzpatrick, S. (2007, December). Revisionism in Soviet History. *History and Theory*, 46(4), 77-91.

Fukuyama, F. (2003). *Tarihin Sonu mu?* (der. Mustafa Aydın, Ertan Özensel). Ankara: Vadi Yayınları.

Gilderhus, M. T. (2011). *Tarih ve Tarihçiler Tarih Yazıcılığına Giriş*, Ankara: Birleşik Yayınevi.

Gürbüz, Y. E. (2013a). "In Search of New Historiographies for Ex-Soviet Turkic States: Azerbaijan, Uzbekistan and Kazakhstan". **Historiography and Nation-Building among Turkic Populations** (ed. Birgit Schlyter), Swedish Research Institute in Istanbul, 1-23 (yalın metin hâli).

Gürbüz, Y. E. (2013b, Spring). "One Migration Two Different Historiographies: The Migration of the Uzbeks and Kazakhs in the 15th Century"., **Turkish Studies**, 8(5), Ankara, 321-329.

Gürbüz, Y. E. (2014). "Bağımsızlık Sonrasında Orta Asya'da Ulus-Devlet İnşası ve Tarih Yazımı: Ortak Geçmiş, Farklı Yaklaşımlar Açısından Selçuklu Devletine Bakış". **Dünya Uygarlığı İçinde Türk Uygarlığı Tarih ve Dil Meseleleri Kurultayı**, 1-14 (yalın metin hâli).

Gürbüz, Y.E. (2016). "Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinde Devletin "Altın Çağı"". **Türk Devlet Geleneği** (ed. Cengiz Buyar, Mehmet Kıldıroğlu, Murakbek Kocobekov), Bişkek, 57-64.

Hasanoğlu, İ. (2015). "Homo Sovieticus: SSCB'de Sovyet Halkı İnşası Çabaları". **Turkish Studies**, 10(1), 311-340.

Iggers, G. G. (2003). *Yirminci Yüzyılda Tarihyazımı Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

İmankulov, M. (1998). *Kırgızstan Tarihi 1917-1995* (9. sınıf tarih ders kitabı). Bişkek: Kırgızstan Basma Üyü.

İmankulov, M. (2004). *Kırgızstan Tarihi XX-XXI* (9. sınıf tarih ders kitabı). Bişkek: Pedagogika.

İmankulov, M. (2012). *Kırgızstan Tarihi XX-XXI KK*. (9. sınıf tarih ders kitabı). Bişkek: Bilim-Kompyuter.

- İnalçık, H. (2005). Tarihçilerin Kutbu (söyleşi: Emine Çaykara). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kara, A. (2016). "Ermukhan Bekmakhanov ve Sovyet Döneminde Kazak Tarihi Araştırmalarında İdeolojik Baskı ve Kısıtlamalar". **Sovyet Tarih Yazımı ve Kazakistan Tarihinin Meseleleri İlk Kazak Tarihçisi Ermukhan Bekmakhanov'un Hayatı ve Çalışmalarına Yeni Bakış**, 11-24.
- Kara, G. (2016). "Ermukhan Bekmakhanov'un Eserlerindeki Kazakistan Tarihinin Önemli Konuları". **Sovyet Tarih Yazımı ve Kazakistan Tarihinin Meseleleri İlk Kazak Tarihçisi Ermukhan Bekmakhanov'un Hayatı ve Çalışmalarına Yeni Bakış**, 103-115.
- Korablev, Y. İ., Fedosov, İ. A., Borisov, Y. S. (1991). SSSR Tarihi (SSCB Tarihi), Frunze: Mektep.
- Kurmangaliyeva Ercilasun, G. (2016). "Kazak ve Kırgız Tarihçiliğinde Kenesarı Kasımlı Araştırmaları ve Ermukhan Bekmakhanov'un Rolü". **Sovyet Tarih Yazımı ve Kazakistan Tarihinin Meseleleri İlk Kazak Tarihçisi Ermukhan Bekmakhanov'un Hayatı ve Çalışmalarına Yeni Bakış**, 71-88.
- Kütükoğlu, M.S. (1998). Tarih Araştırmalarında Usul. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Langlois, Ch. V., Seignobos, Ch. (2010). Tarih Tetkiklerine Giriş (çev. Galip Ataç). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Lewis, B. (2014). Tarih Notları Bir Orta Doğu Tarihçisinin Notları, Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Memiş, E. (2014). Tarih Metodolojisi. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Mırzakmatova, A. S., Osmonov, Ö. C., Moldokasimov, K. S. (2000). Kırgızstan Tarihi Boyunça Angemeler (Kırgızistan Tarihi Üzerine Hikâyeler). Bişkek: Kırgız Bilim Berüü İnstitutü Pedagogika Basması.
- Ortaylı, İ. (2006). Zaman Kaybolmaz (söyleşi: Nilgün Uysal). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özbaran, S. (2005). Tarih Tarihçi ve Toplum. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Özdemir, E. (2016). "Sovyet Dönemi Kazakistan'da Komünist Partisi'nin Tarih Yazımı ve Tarih Eğitimi Etkisi". **Sovyet Tarih Yazımı ve Kazakistan Tarihinin Meseleleri İlk Kazak Tarihçisi Ermukhan Bekmakhanov'un Hayatı ve Çalışmalarına Yeni Bakış**, 141-153.

Roy, O. (2009). Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi. İstanbul: Metis Yayınları.

Şimşek, A., Satan, A. (Hazırlayanlar) (2011). Millî Tarihin İnşası. İstanbul: Tarihçi Kitabevi.

Tchoroev, T. (2002, May). "Historiography of Post-Soviet Kyrgyzstan". **International Journal of Middle East Studies** (Special Issue: Nationalism and the Colonial Legacy in the Middle East and Central Asia), 34(2), 351-374.

Tillet, L. (2012). The Great Friendship Soviet Historians on Non-Russian Nationalities. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Togan, Z. K. (1985). Tarihte Usûl. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Tosh, J. (2008). Tarihin Peşinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Toynbee, A. (1978). Tarih Bilinci. İstanbul: Bateş Yayınları.

Umetbaeva, D. (2015). "Official Rhetoric and Individual Perceptions of the Soviet Past: Implication for Nation Building in Kyrgyzstan". **Region: Regional Studies of Russia, Eastern Europe and Central Asia**, 4(1), 71-93.

Wixman, R. (1999, Sonbahar). "Sovyetler Birliği'nde Etnik Kimlik ve Konseptler". **Kafkasya Yazıları**, 7, 18-35.

Yıldız, M. (2004). Kırgızistan'da lise tarih müfredatı ve ders kitapları. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi.

Yudahin, K. K. (1988). Kırgız Sözlüğü (çev. Abdullah Taymas). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Zima, A. G., Kibirov, A. K., Pertovets, V. M. (1957). İstoriya Kirgizii (Kırgızistan Tarihi). Frunze: Kirgizskoye Gosudarstvennoye Uçebnoye-Pedagogičeskoye İzdatelstvo.

EKLER

EK- 1. 1957 baskısı Kırgızistan Tarihi kitabının iç kapağı.

ЕК- 2. 1957 baskısı Kirgizistan Tarihi kitabının içindekiler kısmı.

ОГЛАВЛЕНИЕ

	Стр.
Предисловие	3
Глава I. Киргизия в эпоху первобытно-общинного строя и его разложения	5
§ 1. Древнейшее человеческое общество	5
§ 2. Первобытная община периода материнского рода	6
§ 3. Отцовская родовая община эпохи разложения первобытно-общинного строя	8
§ 4. Южная Киргизия в составе рабовладельческого государства	18
Глава II. Киргизия в период феодализма	24
§ 1. Киргизия в период складывания ранне-феодалных отношений	24
§ 2. Киргизия в период развитых феодалных отношений	30
§ 3. Киргизия в период господства монгольских завоевателей	33
§ 4. Усиление киргизов и их борьба за независимость против монгольских феодалов	41
§ 5. Борьба киргизского народа в XVII—XIX вв. против гнета калмыков, китайцев и кокандских феодалов	44
Глава III. Присоединение Киргизии к России	51
§ 1. Присоединение северной Киргизии к России	51
§ 2. Вхождение южной Киргизии в состав России	54
Глава IV. Киргизия в период развития промышленного капитализма в России	60
§ 1. Колониальная политика царизма в Киргизии	60
§ 2. Борьба киргизского народа против царизма и местных эксплуататоров	62
Глава V. Киргизия в период первой русской революции, столичинской реакции и нового революционного подъема	65
§ 1. Киргизия в годы первой русской буржуазно-демократической революции	65
§ 2. Киргизия в годы столичинской реакции	73
§ 3. Киргизия в годы нового революционного подъема	76
Глава VI. Культура киргизского народа до Великой Октябрьской социалистической революции	79
§ 1. Культура киргизского народа до присоединения к России	79
§ 2. Развитие культуры киргизского народа после присоединения к России	83
	233

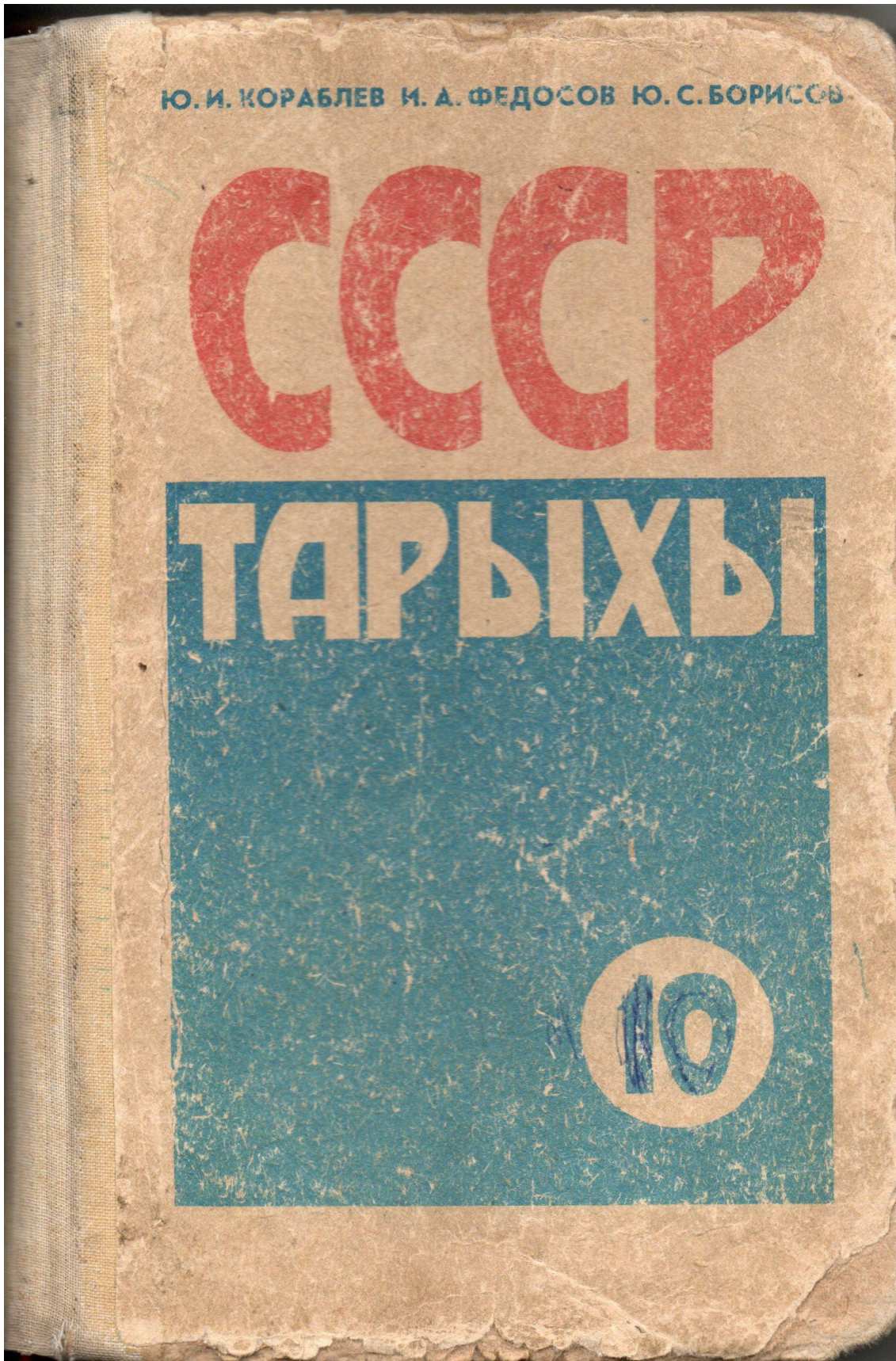
	Стр.
Глава VII. Киргизия в период первой мировой войны и февральской революции	90
§ 1. Киргизия в годы первой мировой войны. Восстание киргизов в 1918 году	90
§ 2. Киргизия в период Февральской буржуазно-демократической революции 1917 г.	91
Глава VIII. Великая Октябрьская социалистическая революция в Киргизии	97
§ 1. Киргизия в период перерастания буржуазно-демократической революции в социалистическую	97
§ 2. Победа Великой Октябрьской революции. Установление Советской власти в Киргизии	104
§ 3. Борьба за упрочение Советской власти в Киргизии	110
Глава IX. Киргизия в период иностранной военной интервенции и гражданской войны (1918—1920 гг.)	117
§ 1. Киргизия в первый период иностранной военной интервенции и гражданской войны (июль 1918—март 1919 гг.)	117
§ 2. Киргизия во время первого похода Антанты (март—июль 1919 г.)	120
§ 3. Киргизия во время второго похода Антанты (июль 1919—февраль 1920 г.)	122
§ 4. Киргизия во время третьего похода Антанты (март—декабрь 1920 г.)	124
Глава X. Киргизия в период перехода на мирную работу по восстановлению народного хозяйства (1921—1925 гг.)	129
§ 1. Первые годы восстановительного периода	129
§ 2. Киргизия к концу восстановительного периода	132
Глава XI. Киргизия в период борьбы за социалистическую индустриализацию страны и коллективизацию сельского хозяйства (1926—1929 гг.)	137
§ 1. Киргизия в годы борьбы за социалистическую индустриализацию страны (1926—1929 гг.)	137
§ 2. Киргизия в годы борьбы за коллективизацию сельского хозяйства (1926—1931 гг.)	146
Глава XII. Киргизия в период борьбы за упрочение и развитие социалистического общества (1935 г.—июль 1941 г.)	155
§ 1. Трудности Киргизии в борьбе за досрочное пятилетие второй пятилетки	155
§ 2. Новая Конституция СССР. Преобразование Киргизской ДСР в союзную республику	160
§ 3. Третий пятилетний план развития народного хозяйства Киргизской ССР	163
Глава XIII. Киргизия в годы Великой Отечественной войны Советского Союза (1941—1945 гг.)	169
§ 1. Начало Великой Отечественной войны Советского Союза	169
§ 2. Киргизия в период в ходе Отечественной войны	175
§ 3. Победный труд народа по мере победы над врагом	178
§ 4. Помощь трудящихся Киргизии фронту и населению освобожденных районов	183
§ 5. Победоносное завершение Великой Отечественной войны	185

	Стр.
Глава XIV. Киргизия в борьбе за строительство коммунизма	187
§ 1. Четвертый пятилетний план (1946—1950 гг.)	187
§ 2. Киргизия в пятый пятилетке (1951—1955 гг.)	192
§ 3. XX съезд Коммунистической партии Советского Союза	198
§ 4. Шестой пятилетний план развития народного хозяйства Киргизской ССР	201
Глава XV. Социалистическая культура киргизского народа	206
§ 1. Просвещение и наука	206
§ 2. Культурно-просветительная работа	211
§ 3. Литература и искусство	215
§ 4. Здравоохранение	224
Основные даты по истории Киргизской ССР	226

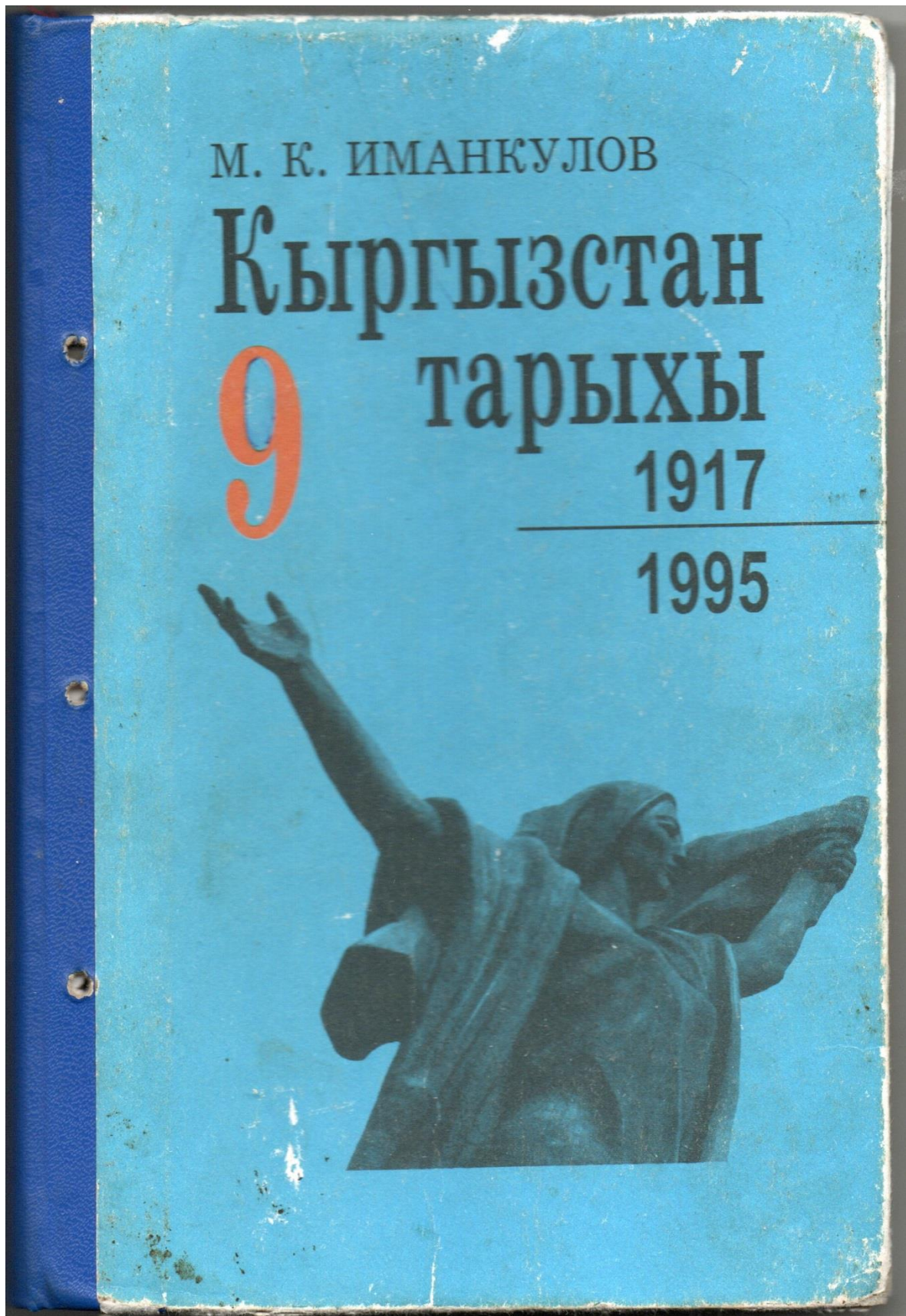
	Стр.
Глава XVI. Киргизия в период восстановления народного хозяйства (1946—1950 гг.)	233
§ 1. Первые годы восстановительного периода	233
§ 2. Киргизия к концу восстановительного периода	236
Глава XVII. Киргизия в период борьбы за социалистическую индустриализацию страны и коллективизацию сельского хозяйства (1951—1955 гг.)	241
§ 1. Киргизия в годы борьбы за социалистическую индустриализацию страны (1951—1955 гг.)	241
§ 2. Киргизия в годы борьбы за коллективизацию сельского хозяйства (1951—1955 гг.)	246
Глава XVIII. Киргизия в период борьбы за упрочение и развитие социалистического общества (1956 г.—июль 1961 г.)	255
§ 1. Трудности Киргизии в борьбе за досрочное пятилетие третьей пятилетки	255
§ 2. Новая Конституция СССР. Преобразование Киргизской ДСР в союзную республику	260
§ 3. Третий пятилетний план развития народного хозяйства Киргизской ССР	263
Глава XIX. Киргизия в годы Великой Отечественной войны Советского Союза (1941—1945 гг.)	269
§ 1. Начало Великой Отечественной войны Советского Союза	269
§ 2. Киргизия в период в ходе Отечественной войны	275
§ 3. Победный труд народа по мере победы над врагом	278
§ 4. Помощь трудящихся Киргизии фронту и населению освобожденных районов	283
§ 5. Победоносное завершение Великой Отечественной войны	285

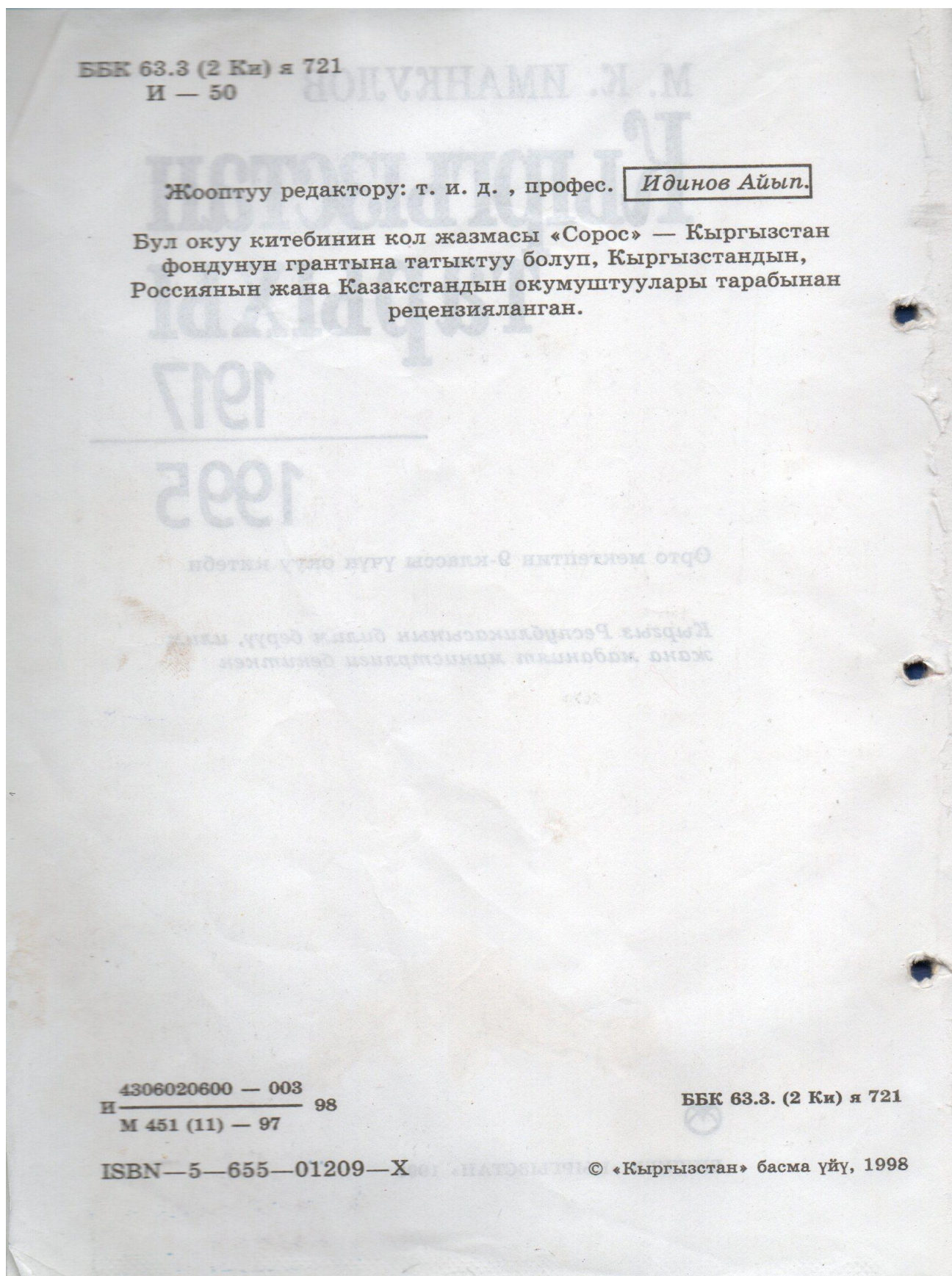
ЕК- 3. 1971 baskısı Kırgızistan Tarihi kitabının kapağı.

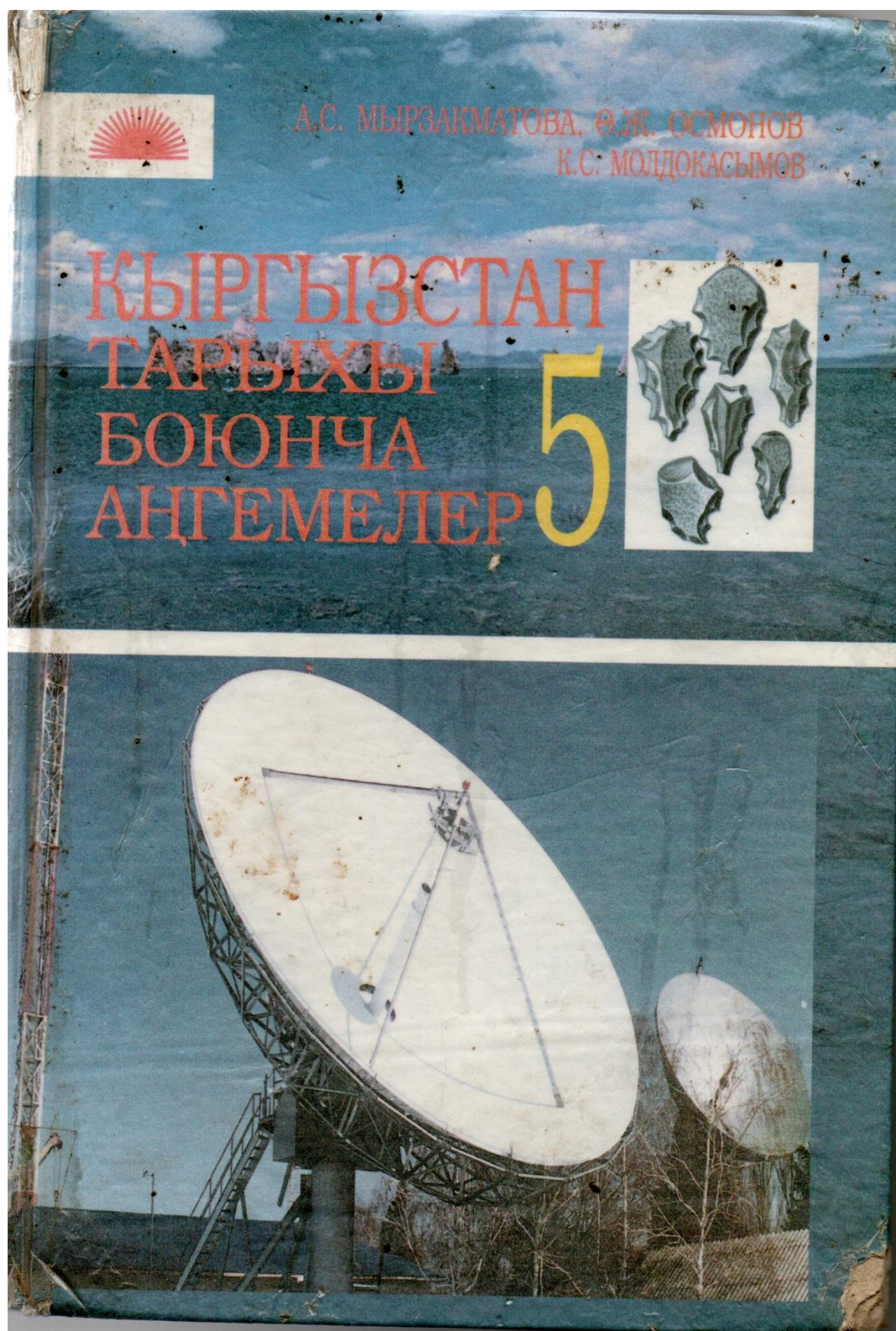
EK-5. Dokuzuncu sınıf kitabının (1998) kapağı.

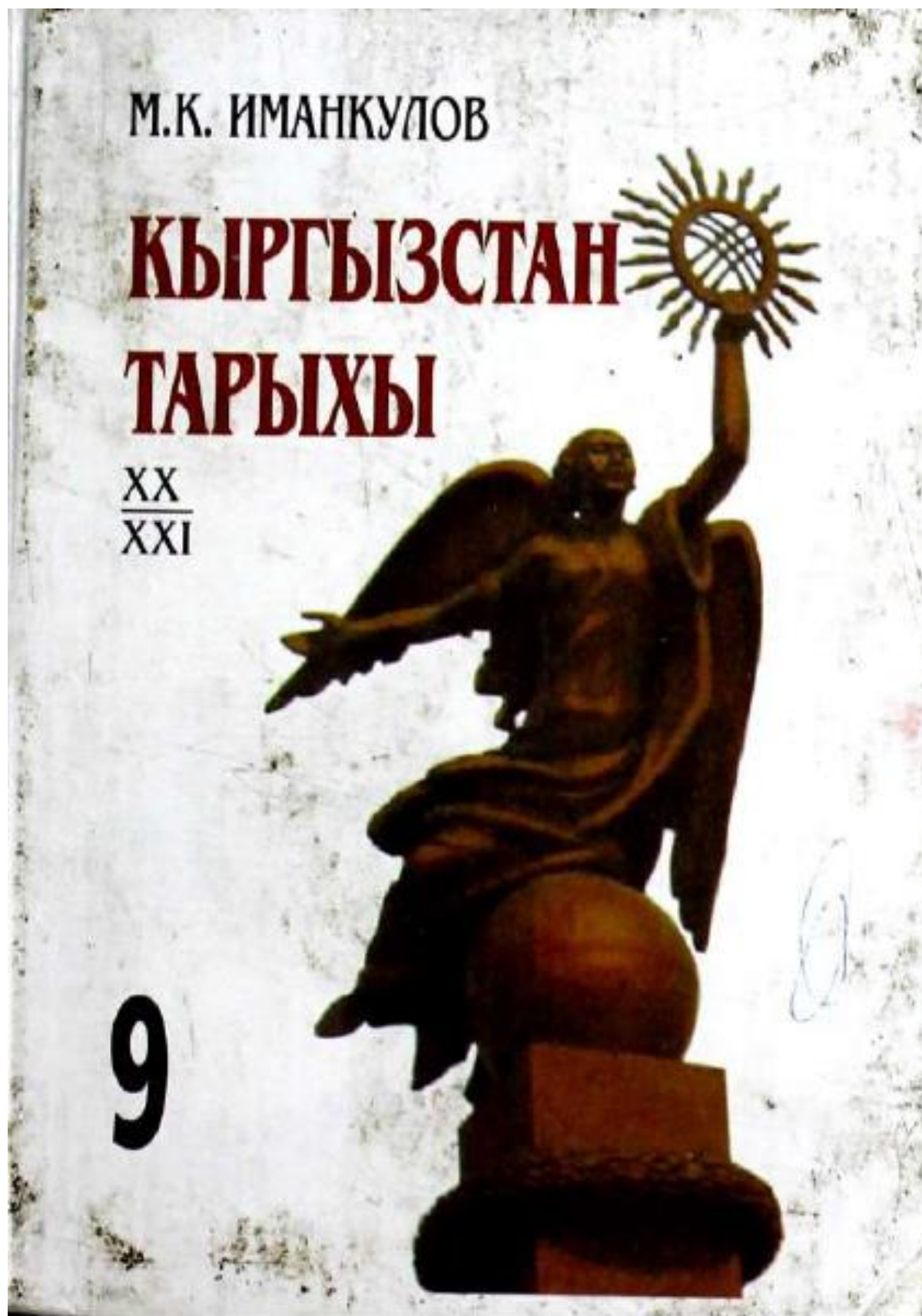

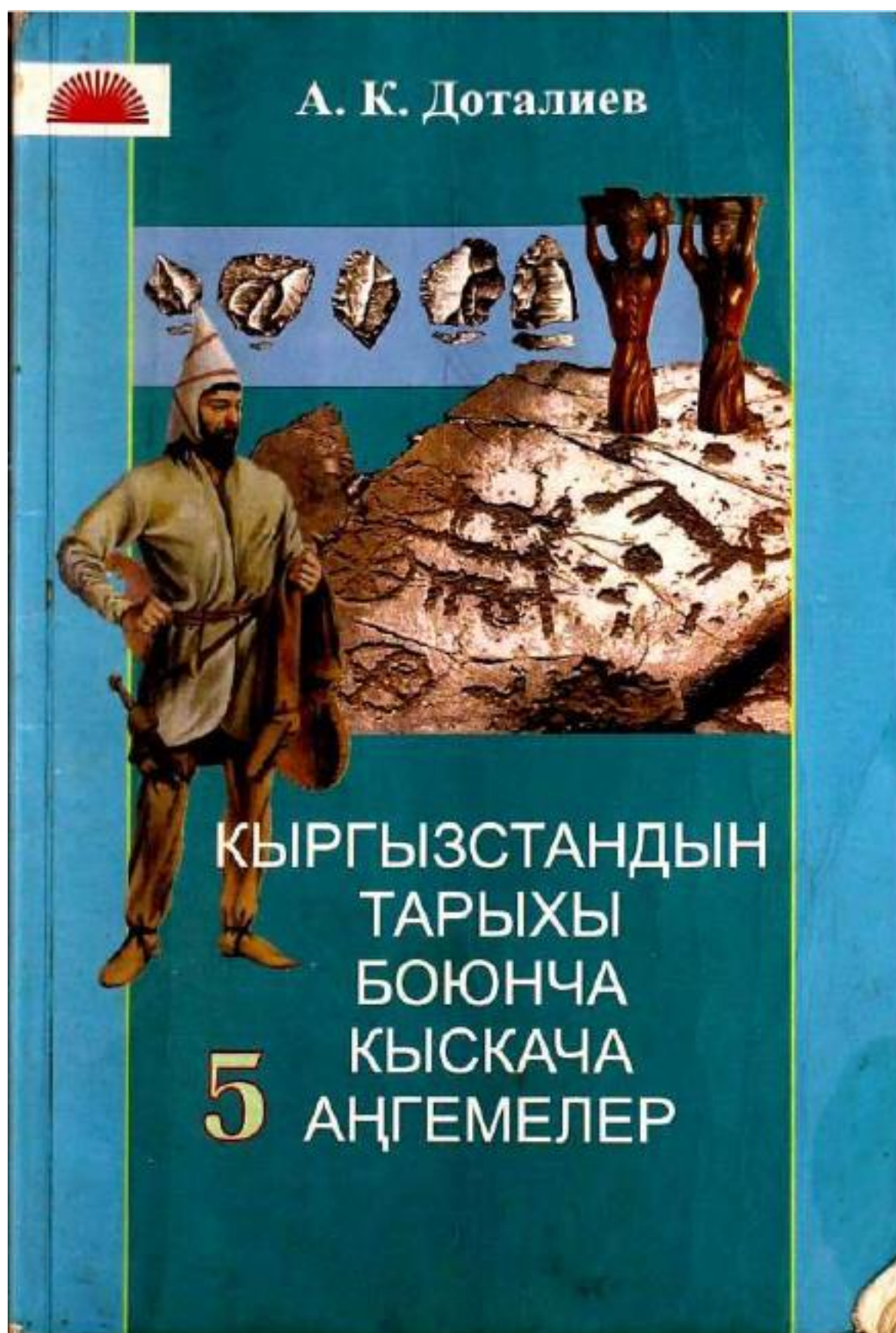
EK-7. Dokuzuncu sınıf kitabının (1998) içindekiler kısmı.

МАЗМУНУ	
I глава. Кыргызстан Россиядагы революциялар жана граждандык согуш мезгилинде (1917 — 1920-жж.)	6
§ 1. Февраль революциясы Кыргызстанда	6
§ 2. Кыргызстанда Совет бийлигин орнотуу жана пролетардык мамлекетти түзүү	13
§ 3. Кыргызстан граждандык согуштун жана чет өлкөлүк интервенциянын жылдарында (1918 — 1920-жж.)	20
§ 4. Кыргызстанда пролетардык-якобиндик диктатуранын калыптанышы	29
II глава. Кыргызстан жаны экономикалык саясат жылдарында (1921 — 1928-жж.)	36
§ 5. Жаны экономикалык саясат жылдарындагы Кыргызстандын социалдык-экономикалык өнүгүшү	36
§ 6. Кыргыздардын улуттук мамлекеттүүлүгүнүн түзүлүшү жана чыңдалышы	43
§ 7. 20 — 30-жылдардагы Кыргызстандын коомдук-саясий турмушу	56
III глава. Кыргызстан чечүүчү он жылдыкта (1929 — 1941-жж.)	65
§ 8. Кыргызстандын индустриялык өнүгүшү	65
§ 9 — 10. Кыргызстан айыл чарбасын коллективдештирүү жылдарында	73
§ 11 — 12. Кыргызстанда тоталитардык режимдин чыңдалышы	86
§ 13. Тоталитардык режимдин массалык жазалоолору	98
§ 14. 20 — 30-жылдардагы Кыргызстандын руханий турмушу	106
IV глава. Кыргызстан Улуу Ата Мекендик согуш жылдарында (1941 — 1945-жж.)	114
§ 15. Кыргызстандын жоокерлери Улуу Ата Мекендик согуштун майдандарында (1941 — 1945-жж.)	114
§ 16 — 17. Кыргызстандын экономикасы Улуу Ата Мекендик согуш жылдарында	121
V глава. Кыргызстан 1945 — 1964-жылдарда	130
§ 18. Кыргызстан «өнүккөн» сталинизм жылдарында (1945 — 1953-жж.)	130
§ 19. Кыргызстандын 40-жылдардын экинчи жарымындагы ... жана 50-жылдардын башындагы руханий турмушу ...	135
§ 20 — 21. Кыргызстан хрущёвдук жылдарда (1953 — 1964-жж.)	141
VI глава. Кыргызстан «өнүккөн социализм» же сенектик жылдарында (1965 — 1985-жж.)	152
§ 22. Коомдук-саясий турмуштагы карама-каршылыктар ...	152
§ 23. Экономикалык турмушу, өнүгүүдөгү карама-каршылыктар	157
§ 24. Маданияты жана руханий турмушу	163
VII глава. Советтер Союзунун кулашы жана көз каранды эмес Кыргыз мамлекетинин жаралышы	170
§ 25. Коомдук-саясий чөйрөнүн реформалоо аракеттери жана калктын активдүүлүгүнүн өсүшү. Экономикалык өнүгүшү	170
§ 26 — 27. СССРдин кыйрашы жана көз каранды эмес Кыргыз мамлекетинин жаралышы	178
VIII глава. Кыргызстан көз каранды эместиктин шарттарында	193
§ 28. Коомдук-саясий жана руханий турмуштагы терең өзгөрүштөр	193
§ 29. Социалдык-экономикалык чөйрөдөгү кайра куруулар ...	199
§ 30. Эгемендүү Кыргызстандын тышкы саясаты жана эл аралык байланыштары	206
§ 31. 80-жылдардын экинчи жарымындагы — 90-жылдардын биринчи жарымындагы Кыргызстандын маданий турмушундагы жаны тенденциялар	212
Манас осуяты — XXI кылымга	220
Корутунду	223
Терминологиялык сөздүк	225
Хронологиялык таблица	228

ЕК- 9. Dokuzuncu sınıf kitabının (2004) kapağı.

ЕК- 11. Бешинчи сінф кітабын (2009) іч карағы.

ББК 373. 167.1
УДК 63.3(2Кн) я 721
Д 70

Бул окуу кітеби Бүткүл дүйнөлүк Банктын каржы-лоосу менен ишке ашырылып жаткан КР Билим берүү жана илим министрлигинин «Айылдык билим берүү» долбоорунун алкагында басылып чыгарылды.

Рецензенттери:

- Иманкулов М.К.* – педагогика илимдеринин кандидаты;
Белекова Н.М. – КРнын Билим берүүсүнүн отличниги,
№ 2 орто мектептин тарых мугалими,
Бишкек ш.
Сабитова М.Ж. – КРнын Билим берүүсүнүн отличниги,
№ 39 орто мектептин тарых мугалими.

Доталиев Асылбек.

Д –70 **Кыргызстандын тарыхы боюнча кыскача аңгемелер: Орто мектептин 5-кл. үчүн окуу кітеби.** – Бишкек: Билим-компьютер, 2009. – 160 б. илл.
ISBN 978-9967-426-99-3

Окуу кітеби «КРнын мектептерде тарыхый билим берүү боюнча мамлекеттик стандартынын» негизинде жана Билим берүү жана илим министрлиги тарабынан бекитилген (2006-ж., төртүнчү жана 2008-ж., бешинчи басылыштагы) программаларына ылайык жазылды.

Окуу кітебинин методикалык аппараты жана иллюстрациялары нисанга багыттап окутуу технологиясына багытталган. Окуу кітебинин негизинде мугалимдер үчүн колдонмо, окуучулар үчүн колдонмо дептер жана мугалимдерге окуу процессинде найдалануучу электрондук диск (CD) даярдалды. Натыйжада комплекстүү окуу куралы түзүлдү.

Окуу кітебинин төмөнкү булактардан иллюстрациялар жана карталар найдаланылды:

- «Историко-культурный атлас Кыргызстана» (2001);
- «Визит Кыргызстан» популярдуу тарыхый энциклопедия (2004);
- Археолог, тарых илиминин кандидаты, профессор К. Табалдиевдин өзгүч архивдеринин материалдары.

Д 4306020600-09

ББК 373. 167.1
УДК 63.3(2Кн) я 721

ISBN 978-9967-426-99-3

© Доталиев А. К., 2009
© Билим-компьютер, 2009
© КР ББЖИМ, 2009

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Salman, Yavuz Selim

Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi/Genel Türk Tarihi	Devam ediyor
Lisans	Sakarya Üniversitesi/Makine Müh.	2017
Lise	Adapazarı Tes-İş Anadolu Lisesi	2012

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2020-...	Millî Savunma Bakanlığı	Makine Mühendisi

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

1. Salman, Y. S. (2018). Türkler'deki Hakimiyet Anlayışında İslamiyet Öncesi ve Sonrasındaki Benzerlikler. I. Uluslararası Türk Kültürü ve Tarihi Sempozyumu Bildiri Kitabı, İstanbul, 235-239.
2. Salman, Y. S. (2019). Timurlularda Vakıf Faaliyetlerine Genel Bir Bakış. Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2(2), 169-178.

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

